

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

*Εξεγέρσεις που σημάδεψαν
την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού
σε Ελλάδα και Κύπρο*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

*Εξεγέρσεις που σημάδεψαν
την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού
σε Ελλάδα και Κύπρο*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Επιμέλεια: Εκδόσεις Κώστα Επιφανίου
Τ.Κ. 22451, 1521 Λευκωσία
Τηλ.: 00357- 22750873, 22679058
Τηλεομ.: 00357- 22759266
E- mail: costas.epiphaniou@cytanet.com.cy

Επιμέλεια - Διορθώσεις: Ελίζα Παπαγεωργίου

Επιμέλεια εξωφύλλου: Εκδόσεις Κ. Επιφανίου

ISBN: 978-9925-559-78-7

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, 2018

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η ηλεκτρονική έκδοση είναι Ανοιχτής Πρόσβασης.

Αναφορά Δημιουργού -Μη Εμπορική Χρήση-
Όχι Παράγωγα Έργα

Η έγκριση των εισηγήσεων από τον Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου σε συνεργασία με την Επιστημονική Επιτροπή του Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων των εισηγητών εκ μέρους του ΣΑΦ Πισσουρίου και του Τμήματος ΕΣΔ.

Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου
Πισσούρι - Κύπρος

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

*Εξεγέρσεις που σημάδεψαν
την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού
σε Ελλάδα και Κύπρο*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Εκδόσεις Κώστα Επιφανίου
Λευκωσία 2018

Κείμενα Επιστημονικού Συμποσίου (Πισσούρι, 20-21 Οκτωβρίου 2017)

Γράφουν οι:

Δρ Πέτρος Παπαπολυβίου
Κωνσταντίνος Ι. Νταμπεγλιώτης
Στυλιανή Πασαλίδου
Αθανάσιος Νασιακόπουλος
Δρ Αντώνης Σκαμνάκης
Μαρία Τσιέλεπου
Δρ Στέλλα Αλεξίου
Δρ Αντώνης Κλάψης
Μαρία Παρθύμου
Ιωάννα Αλεξάνδρου
Δρ Μίμης Σοφοκλέους
Δρ Ευριπίδης Αντωνιάδης

Οργανωτές:

- Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου – Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
- Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου
- Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου

Χορηγός Επικοινωνίας

- Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου

Το Επιστημονικό Συμπόσιο τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.

Οργανωτική Επιτροπή Συμποσίου

Η Οργανωτική Επιτροπή του Συμποσίου απαρτίζεται από τον Πρόεδρο του Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου και τον Κοινοτικό Γραμματέα, καθώς και από την Πρόεδρο, το Γραμματέα και Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου (ΣΑΦ).

- **Λάζαρος Λαζάρου** - Πρόεδρος Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου
- **Νίκη Γεωργίου Περικλέους** - Πρόεδρος ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Πέτρος Φουτάς** - Κοινοτικός Γραμματέας Πισσουρίου
- **Μάρκος Φουτάς** - Κοινοτικός Σύμβουλος
- **Άνθιμος Μεττούρης** - Γραμματέας ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Γιώργος Φράγκος** - Ταμίας ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Μάριος Κουκλής** - Οργανωτικός ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Έφη Τρύφωνος Σκουφαρίδη** - Μέλος ΔΣ ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Τρύφωνας Τρύφωνος** - Μέλος ΔΣ ΣΑΦ Πισσουρίου.

Επιστημονική Επιτροπή Συμποσίου

Η Επιστημονική Επιτροπή του Συμποσίου απαρτίζεται από ειδικούς Πανεπιστημιακούς του Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου στα διάφορα πεδία μελέτης:

- **Δρ Αγγελική Γαζή** - Επίκουρη Καθηγήτρια
- **Δρ Βασιλική Τρίγκα** - Επίκουρη Καθηγήτρια
- **Δρ Δήμητρα Μηλιώνη** - Επίκουρη Καθηγήτρια
- **Δρ Διονύσης Πάνος** - Επίκουρος Καθηγητής
- **Δρ Ευριπίδης Αντωνιάδης** - Μέλος Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός του Κυβερνητικού Εκπροσώπου Δρ Νίκου Χριστοδουλίδη ...	10
Χαιρετισμός Προέδρου Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου, Λάζαρου Λαζάρου	12
Χαιρετισμός Προέδρου Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου, Δρος Νίκου Τσαπατσούλη ...	13
Χαιρετισμός της Προέδρου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, Νίκης Γεωργίου Περικλέους	15
Εισαγωγή	17
Τα Οκτωβριανά του 1931 και το Πισσούρι: Εξέγερση και καταστολή στην ύπαιθρο της αποικιοκρατούμενης Κύπρου, Δρος Πέτρου Παπαπολυβίου	19
Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ του 1910 και η σημασία της στην σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Κωνσταντίνου Ι. Νταμπεγλιώτη	39
Το αντιδικτατορικό κίνημα του 1938 στα Χανιά της Κρήτης, Δρος Αντώνη Σκαμανάκη	49
Πολέμι 1958: Ο Αγώνας για την Ελευθερία εντός και εκτός του Στρατοπέδου Συγκέντρωσης, Μαρίας Τσιέλεπου	61
Ευαγόρας Παλληκαρίδης: Ο ήρωας «ποιητής-φιλόλογος» - Πρώτες σκέψεις, Δρος Στέλλας Αλεξίου	79
Αντιαποικιακός αγώνας και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο: οι διεθνείς καταγγελίες της Ελλάδας εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας, Δρος Αντώνη Κλάψη	89
Τα Οκτωβριανά (1931) μέσα από τον Ελληνικό Τύπο της Εποχής, Μαρίας Παρθύμου	99
Η εξέγερση των 18 ΕΑΚΙΤΩΝ. Η συμβολή της αγροτικής εξέγερσης στη συσπείρωση των αγροτικών οργανώσεων κατά την ταραχώδη περίοδο του 1948, στα πλαίσια των κοινωνικοπολιτικών αλλαγών, Ιωάννας Αλεξάνδρου	121
Στάσεις – Επαναστάσεις – Εξεγέρσεις - Διαμαρτυρίες στην Κύπρο που είχε και λόγο και αίτια να ξεγεγίρεται, Δρος Μίμη Α. Σοφοκλέους	131
Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ και ο Ελληνοκυπριακός Τύπος. Οι θέσεις των εφημερίδων <i>Ελευθερία</i> , <i>Ο Φιλελεύθερος</i> και <i>Χαραυγή</i> την περίοδο 1957-1960, Δρος Ευριπίδη Αντωνιάδη	133

Χαιρετισμός του Κυβερνητικού Εκπροσώπου Δρος Νίκου Χριστοδουλίδη

Κατ' αρχήν, θέλω να σας ευχαριστήσω για την πρόσκληση. Θέλω επίσης να συγχαρώ το Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου που, σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του ΤΕΠΑΚ και με το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου, οργανώνουν το Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με το εξαιρετικού ενδιαφέροντος θέμα: «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο».

Θερμά συγχαρητήρια για το δημιουργικό Συμπόσιο που διεξάγετε με τη συμμετοχή ιστορικών, ειδικών επιστημόνων και καθηγητών. Η θεματολογία και οι συμμετοχές στο συνέδριό σας με πείθουν για την επιτυχία της προσπάθειάς σας. Τέτοιες πρωτοβουλίες συμβάλλουν στον εμπλουτισμό της γνώσης, στην ανάπτυξη προβληματισμού και κρίσης και στην αναβάθμιση της ιστορικής έρευνας στην Κύπρο. Θα ήθελα να παροτρύνω όλους να συνεχίσουν την εξερεύνηση τέτοιων υψηλών αναζητήσεων και φιλόδοξων ερευνών. Τις χρειάζεται ο τόπος μας και οι νέοι που έρχονται για να χαράξουν και εκείνοι το δρόμο της γνώσης στις επόμενες γενεές. Το θέμα σας, «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο», καθιστά το Συμπόσιό σας εξαιρετικά σημαντικό για ερευνητές, επιστήμονες, ακαδημαϊκούς, μελετητές, θεωρητικούς, πολιτικούς, υποψήφιους διδάκτορες, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, από την Κύπρο και την Ελλάδα. Ο άσβεστος πόθος των Ελλήνων για ελευθερία και δικαιοσύνη τους οδηγούσε πάντοτε σε μια αιώνια αναζήτηση έναντι της όποιας θυσίας. Προκειμένου να κατακτήσουν τα πανανθρώπινα αυτά αγαθά, οι Έλληνες εξεγείρονταν εναντίον του όποιου κατακτητή, του όποιου δυνάστη. Στην πορεία των αιώνων οι καταπιεσμένοι Έλληνες δεν έπαψαν να διεκδικούν την εθνική και κοινωνική ελευθερία τους, καταγράφοντας σημαντικές ή μικρές, γνωστές ή και άγνωστες στους πολλούς, εξεγέρσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο.

Διήλθα το πρόγραμμα του Συμποσίου για να διαπιστώσω πως οι εξεγέρσεις των Ελλήνων στις οποίες θα ενδιατρίψετε καλύπτουν μια πολύ μεγάλη περίοδο, περίοδο αιώνων, που ξεκινά από την Φραγκοκρατία, εκτείνεται στην Οθωμανική κατοχή και φτάνει μέχρι την αποικιοκρατία της Κύπρου και τον ένδοξο απελευθερωτικό αγώνα 1955-59, αλλά και νεότερες, όπως του Πολυτεχνείου, το 1973. Εξεγέρσεις εθνικές και κοινωνικές, ή και εθνικοκοινωνικές, όπως

η περίφημη εξέγερση του Ρε Αλέξη, του 1426, αλλά και του Κιλελέρ, του 1910. Εξεγέρσεις εθνικού και κοινωνικού περιεχομένου, για την ελευθερία και τη δημοκρατία, που καταγράφηκαν με ανεξίτηλα γράμματα στις χρυσές σελίδες της πλούσιας Ιστορίας των Ελλήνων. Πρέπει να σημειωθεί ως ιδιαίτερης σημασίας το γεγονός ότι για τη διεξαγωγή του σπουδαίου αυτού Συμποσίου επιλέχθηκε το Πισσούρι αυτή τη χρονική στιγμή, δηλαδή το μήνα Οκτώβριο. Ο Οκτώβριος είναι ο μήνας μιας ιστορικής και σημαντικής εξέγερσης στην κοινότητα Πισσουρίου και την Κύπρο γενικότερα. Αυτής των γεγονότων του 1931, που είναι γνωστή ως Οκτωβριανά και θα απασχολήσει το Συμπόσιό σας. Επρόκειτο για μια αυθόρμητη και ανοργάνωτη ουσιαστικά, εξέγερση του κυπριακού λαού εναντίον μιας καταπιεστικής αγγλικής αποικιοκρατικής διακυβέρνησης, που καταπνίγηκε βέβαια εν τη γενέσει της και που κατέληξε σε μια μαύρη περίοδο δικτατορίας και καταπίεσης. Την περίοδο της Παλμεροκρατίας, από το όνομα του Άγγλου Κυβερνήτη Σερ Χέρμπερτ Ρίτςμοντ Πάλμερ.

Εκείνη τη φλογερή περίοδο, στα Οκτωβριανά του 1931, ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος βρέθηκε συμπτωματικά στη Λεμεσό, όταν οι Βρετανοί άνοιξαν πυρ εναντίον των διαδηλωτών, αλλά και στο Πισσούρι, τη στιγμή που οι κάτοικοι κατέστρεφαν τον Αστυνομικό Σταθμό, όπου ύψωσαν την ελληνική σημαία. Πρωταγωνιστές της εξέγερσης στο Πισσούρι ήταν δυο σπουδαίες προσωπικότητες της τότε εποχής: ο Βουλευτής Γαλατόπουλος και ο λόγιος διδάσκαλος και ισχυρός παράγοντας της κοινότητας Πισσουρίου Ιωάννης Ερωτόκριτος. Προς τιμήν των φλογερών αυτών αγωνιστών και των εξεγερμένων Ελληνοκυπρίων του Πισσουρίου, και της εξέγερσης γενικά, οι Πισσουριώτες ανέγειραν μνημείο στην κεντρική πλατεία της κοινότητας, επιβεβαιώνοντας πως ξέρουν να τιμούν και να μνημονεύουν τους αγώνες του λαού μας και του έθνους.

Αποτείνουμε τον ελάχιστο φόρο τιμής στους εξεγερμένους των Οκτωβριανών, όπως και σε όλους τους ανά τους αιώνες εξεγερμένους και αγωνισθέντες στους αγώνες του έθνους για την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία, Έλληνες.

Με αυτά κατά νουν και με την ευχή για καλή επιτυχία στο Συμπόσιό σας, προσδοκούμε, έχοντας τη βεβαιότητα, σε εισηγήσεις, συζητήσεις και πορίσματα πολύτιμα για τους ιστορικούς του παρόντος και του μέλλοντος. Είμαι πεπεισμένος πως οι επιστήμες που φιλοδοξεί να υπηρετήσει αυτό το Συμπόσιο, θα εμπλουτιστούν τα μέγιστα.

Δρ Νίκος Χριστοδουλίδης
Κυβερνητικός Εκπρόσωπος
20 Οκτωβρίου 2017

Χαιρετισμός Προέδρου Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου και Λάζαρου Λαζάρου

Ως Πρόεδρος της Τοπικής Αρχής, έχω τη χαρά και την τιμή να σας καλωσορίσω σε αυτό το διήμερο Συμπόσιο που οργανώνουν οι φίλοι του Συνδέσμου Αποδήμων Πισσουρίου σε συνεργασία με το Κοινοτικό Συμβούλιο και το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του ΤΕΠΑΚ. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις γενικότερα, και ειδικά αυτού του επιπέδου οι διοργανώσεις, βρίσκονται πολύ ψηλά στις προτεραιότητες της Τοπικής Αρχής. Είναι για αυτό τον λόγο που στηρίζουμε και θα εξακολουθούμε να το πράττουμε όσο υπάρχουν άνθρωποι που μιλούν για τον Πολιτισμό και την Ιστορία αυτού του τόπου. Είναι απαραίτητα συστατικά για την δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος.

Ευχαριστώ θερμά όλους τους συντελεστές της διοργάνωσης, αλλά και τις φίλες και φίλους που με την παρουσία σας δίνετε αξία στο επιστημονικό μας Συμπόσιο.

Εύχομαι κάθε επιτυχία στις εργασίες του.

Λάζαρος Λαζάρου
Πρόεδρος ΚΣ Πισσουρίου
20 Οκτωβρίου 2017

Χαιρετισμός Προέδρου Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου Δρος Νίκου Τσαπατσούλη

Προσφωνώ με μεγάλη χαρά το Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο στο Πισσούρι και προσδοκώ αυτό να καταστεί ετήσιος θεσμός ως ένδειξη τιμής για τα Οκτωβριανά του 1931, αλλά και ως αφορμή επιστημονικών συζητήσεων για θέματα που άπτονται των αγώνων του Ελληνισμού για αυτοδιάθεση και δημοκρατικές διαδικασίες.

Το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου γενικότερα, και το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου ειδικότερα, θεωρούν ότι η επιστημονική γνώση δεν πρέπει να παραμένει κλειστή στα ακαδημαϊκά ιδρύματα αλλά να διαχέεται στην κοινωνία ακόμη και σε πρώιμο στάδιο, ειδικά αν αυτή αφορά κοινωνικές και ιστορικές μελέτες. Τα τελευταία χρόνια παρατηρώ σημαντική δραστηριοποίηση νέων και μορφωμένων ανθρώπων στις κοινότητες καταγωγής τους. Το θεωρώ αυτό ως ένα πολύ σημαντικό βήμα για τη συνολική αναβάθμιση της παιδείας και της κουλτούρας των πολιτών της Κύπρου.

Η διοργάνωση του Συμποσίου από την Κοινότητα και το Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου αποτελεί ένα εξαιρετο παράδειγμα της δραστηριοποίησης αυτής. Δεν είμαι ιστορικός, αλλά επιτρέψτε μου να κάνω μια μικρή αναφορά στα Οκτωβριανά, την επέτειο των οποίων τιμούμε και με το παρόν συμπόσιο. Για χρόνια η περίοδος από το 1878 μέχρι το 1955 παρέμενε σκοτεινή και νεφελώδης ως προς την ιστορική της κάλυψη στα σχολεία Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης της Κύπρου. Ελπίζω αυτό να έχει αλλάξει από τότε που ήμουν εγώ μαθητής. Η αυθόρμητη παλλαϊκή εξέγερση του Κυπριακού λαού τον Οκτώβριο του 1931, δεν ήταν ένα επιπόλαιο εθνικιστικό ξέσπασμα όπως έχει παρουσιαστεί σε μεγάλο τμήμα της ιστορικής βιβλιογραφίας. Είχε βαθιά κίνητρα στη στυγνή οικονομική και πολιτική καταπίεση των Βρετανών εις βάρος του συνόλου του πληθυσμού της Νήσου, που είχε ενταθεί ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 εξαιτίας και της χρηματιστηριακής κρίσης (κραχ) του 1929. Βασική αιτία της εξέγερσης αποτέλεσε και η συντονισμένη προσπάθεια των Αποικιοκρατών να καταστείλουν την εθνική συνείδηση των Ελλήνων της Κύπρου. Ήδη από το τέλος του 1929 ο τότε Κυβερνήτης της Κύπρου Sir Ronald Storrs απέκτησε τον πλήρη έλεγχο στα ελληνικά σχολεία στην Κύπρο, αφαιρώντας τη διοίκησή τους από τις ελληνικές κοινότητες, προνόμιο που απολάμβαναν

ακόμη και κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ο στόχος ήταν ο έλεγχος των διορισμών στα ελληνικά σχολεία όσων δασκάλων υποστήριζαν την εθνική αφύπνιση. Παράλληλα ο Κυβερνήτης Storrs επέβαλε την επικράτηση της διδασκαλίας της βρετανικής γλώσσας εις βάρος των ελληνικών.

Μετά από αυτή τη μικρή εισαγωγή θα ήθελα να ευχηθώ καλή επιτυχία στο Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο στο Πισσούρι, ευελπιστώντας σε διεξοδικές συζητήσεις και αναζητήσεις στις συνόδους του και προσδοκώντας ότι η διάθεση για επιστημονική διερεύνηση από νέους και παλιούς ερευνητές που συνεισφέρουν στο Συμπόσιο με τις ομιλίες τους, θα παραμείνει αδιάλειπτη.

Δρ Νίκος Τσαπατσούλης
Αναπληρωτής Καθηγητής
Τμήμα Επικοινωνίας
και Σπουδών Διαδικτύου ΤΕΠΑΚ
20 Οκτωβρίου 2017

Χαιρετισμός της Προέδρου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου κας Νίκης Γεωργίου Περικλέους

Μαζευτήκαμε απόψε εδώ για να τιμήσουμε την 86η επέτειο από την εξέγερση των Οκτωβριανών του 1931 στην κοινότητά μας. Φέτος, στο πλαίσιο των δράσεων του ο Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου και το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου οργανώνουν το Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου με κεντρικό θέμα: «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο». Θέλουμε να ανοίξουμε το χώρο και να προωθήσουμε τη συζήτηση για τα μεγάλα κινήματα που σημάδεψαν την Νεότερη Ελληνική και Κυπριακή Ιστορία. Για το λόγο αυτό επιλέξαμε την κοινότητα Πισσουρίου ως τόπο διεξαγωγής γιατί ο Οκτώβρης είναι ο μήνας μιας ιστορικής και σημαντικής εξέγερσης στην κοινότητα Πισσουρίου και την Κύπρο γενικότερα. Αυτής των γεγονότων του 1931, των Οκτωβριανών, μιας αυθόρμητης και ανοργάνωτης ουσιαστικά, εξέγερσης του κυπριακού λαού εναντίον μιας καταπιεστικής αγγλικής αποικιοκρατικής διακυβέρνησης που καταπνίγηκε βέβαια εν τη γενέσει της και που κατέληξε σε μια μαύρη περίοδο δικτατορίας και καταπίεσης με το γνωστό όνομα «Παλμεροκρατία», που το πήρε από το όνομα του Άγγλου Κυβερνήτη Σερ Χέρμπερτ Ρίτσομντ Πάλμερ (1933-1939). Τιμούμε τον πύρινο ρητορικό λόγο που απεύθυνε ο αγωνιστής, ο λαμπρός Δήμαρχος Πάφου, ο διακεκριμένος και μαχητικός πολιτευτής Χριστόδουλος Γαλατόπουλος στους κατοίκους της κοινότητάς μας πριν 86 χρόνια κατά του αποικιοκρατικού καθεστώτος.

Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος έδρασε κατά τη διάρκεια της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε στο νησί μας τον Οκτώβριο του 1931. Την ενεργό δράση του απεικονίζουν τα Οκτωβριανά, η καταδίκη του από την Αποικιοκρατία, ο εγκλεισμός και η παραμονή του στη φυλακή. Η δράση του κόσμησε το δημόσιο βίο της Πάφου και της Κύπρου και έθεσε σφραγίδα ανεξίτηλη στην κυοφορία του επαναστατικού αντιαποικιοκρατικού κινήματος που έμελλε να εκδηλωθεί μετά τον πρόωρο θάνατο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου. Η πύρινη ομιλία του στο Πισσουρί, στο ιστορικό μπαλκόνι της οικίας Νεοκλή Αντωνιάδη, του αείμνηστου κοινοτάρχη της κοινότητάς μας, τον Οκτώβριο του 1931, αποτελεί μια αυθεντική μαρτυρία του καταπιεστικού χαρακτήρα που επικρατούσε στην Κύπρο την εποχή της Αποικιοκρατίας.

Περισσότερα θα μάθουμε σε λίγο για το ιστορικό γεγονός από την ομιλία του Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κύπρου Δρος Πέτρου Παπαπολυβίου και τον Δρα Μίμη Σοφοκλέους, Πανεπιστημιακό, Διευθυντή Παττιχείου Ιστορικού Αρχείου και Κέντρου Μελετών τους οποίους ευχαριστούμε ιδιαίτερα. Μεγάλη μου παράλειψη θα ήταν να μην ευχαριστήσω όλους τους συνέδρους, ακαδημαϊκούς, ερευνητές, μελετητές, υποψήφιους διδάκτορες, που ήρθαν από την Ελλάδα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κρήτη, Κιλελέρ), από το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, ώστε με τη μηχανή του χρόνου να αναβιώσουμε το κεντρικό θέμα του συμποσίου μας: «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο».

Τελειώνω αυτόν τον σύντομο χαιρετισμό με μια επισήμανση για τις κρίσιμες μέρες που περνά ο Ελληνισμός. Η ανθρωπότητα έχει ανάγκη εμπνευστών με στόχο το πάθος για το δίκαιο του αδύνατου, αλλά και μεγαλείο και την κατάθεση ψυχής. Αυτά επιβεβαιώνει η δράση του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου.

Νίκη Γεωργίου Περικλέους
Πρόεδρος ΣΑΦ Πισσουρίου
20 Οκτωβρίου 2017

Εισαγωγή

Ο Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου, διοργανώνει το Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο με κεντρικό θέμα «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο» στην κοινότητα Πισσουρίου, στην Κύπρο στις 20-21 Οκτωβρίου 2017. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά σημαντικό Συμπόσιο, μια μεγάλη και ανοιχτή συζήτηση που διαπραγματεύεται τις εξεγέρσεις σε Ελλάδα και Κύπρο που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού. Το συμπόσιο απευθύνεται σε ακαδημαϊκούς, μελετητές, θεωρητικούς, ερευνητές, υποψήφιους διδάκτορες, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, από την Κύπρο και Ελλάδα. Θέλουμε να ανοίξουμε το χώρο και να προωθήσουμε τη συζήτηση για τα μεγάλα κινήματα που σημάδεψαν τη Νεότερη Ελληνική και Κυπριακή Ιστορία. Για το λόγο αυτό επιλέξαμε την κοινότητα Πισσουρίου ως τόπο διεξαγωγής γιατί ο Οκτώβρης είναι ο μήνας μιας ιστορικής και σημαντικής εξέγερσης στην κοινότητα Πισσουρίου και την Κύπρο γενικότερα. Αυτής των γεγονότων του 1931, των Οκτωβριανών, μιας αυθόρμητης και ανοργάνωτης ουσιαστικά, εξέγερσης του κυπριακού λαού εναντίον μιας καταπιεστικής αγγλικής αποικιοκρατικής διακυβέρνησης που καταπνίγηκε βέβαια εν τη γενέσει της και που κατέληξε σε μια μαύρη περίοδο δικτατορίας και καταπίεσης με το γνωστό όνομα «Παλμεροκρατία», που το πήρε από το όνομα του Άγγλου Κυβερνήτη, Σερ Χέρμπερτ Ρίτσημοντ Πάλμερ (1933- 1939).

Το επίσημο μέρος έναρξης του Συμποσίου θα πραγματοποιηθεί στην αίθουσα του Δημοτικού Σχολείου Πισσουρίου την Παρασκευή, 20 Οκτωβρίου 2017, και ώρα 19:00, στη διάρκεια του οποίου θα γίνουν χαιρετισμοί εκ μέρους των οργανωτών του Συνεδρίου. Κύριος ομιλητής στο επίσημο μέρος θα είναι ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κύπρου Δρ Πέτρος Παπαπολυβίου. Οι εργασίες του Συμποσίου θα συνεχιστούν την επόμενη μέρα στο Πολιτιστικό Κέντρο Πισσουρίου με κύριο ομιλητή το Διευθυντή του Παττιχειού Δημοτικού Μουσείου – Ιστορικού Αρχείου Λεμεσού Δρα Μίμη Σοφοκλέους και θα ολοκληρωθούν το απόγευμα του Σαββάτου, 21 Οκτωβρίου 2017, με τη συναγωγή συμπερασμάτων.

Το Επιστημονικό Συμπόσιο τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού και χορηγός επικοινωνίας είναι το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου (ΡΙΚ). Το Συμπόσιο στηρίζουν ο Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού (ΚΟΤ) και η εταιρεία My Telco Ltd.

Τα Οκτωβριανά του 1931 και το Πισσούρι Εξέγερση και καταστολή στην ύπαιθρο της αποικιοκρατούμενης Κύπρου

Δρ Πέτρος Παπαπολυβίου

Αναπληρωτής Καθηγητής
Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Κύπρου
Επικοινωνία: ppplb@ucy.ac.cy

Λέξεις κλειδιά: **Οκτωβριανά, εξέγερση, Πισσούρι, Αγγλοκρατία**

Περίληψη

Τα Οκτωβριανά του 1931 υπήρξαν, χωρίς αμφιβολία, η σημαντικότερη τομή στην Ιστορία της αγγλοκρατούμενης από το 1878 Κύπρου, μέχρι την έκρηξη του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, το 1955. Οι συνέπειές τους έμελλε να αλλάξουν άρδην τον πολιτικό, εκκλησιαστικό, εκπαιδευτικό και κοινωνικό χάρτη του νησιού. Η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να παρουσιάσει, στο πρώτο της μέρος, το ιστορικό πλαίσιο και συνοπτικά το χρονικό των γεγονότων του Οκτωβρίου 1931, εστιάζοντας, κατά το δυνατόν, στις αιτίες που επιτάχυναν τη λαϊκή έκρηξη, εκείνο το ανεπανάληπτο για την Κυπριακή Ιστορία βράδυ της 21ης Οκτωβρίου 1931. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας θα παρουσιαστούν τα γεγονότα στην κωμόπολη του Πισσουρίου, όπου τα Οκτωβριανά πήραν τον χαρακτήρα μαζικής και βίαιας εξέγερσης, όσο σε ελάχιστες άλλες κοινότητες της Κύπρου.

Πενήντα περίπου χρόνια μετά τη «μεταπολίτευση» που έφερε η έλευση των Βρετανών στην Κύπρο το 1878, και παρά την προϊούσα αστικοποίηση και την υποτυπώδη εκβιομηχάνιση, η Κύπρος παρέμενε κατ' εξοχήν γεωργικό νησί, με τα 4/5 του πληθυσμού να διαβιούν σε αγροτικές περιοχές. Η βρετανική παρουσία βοήθησε σε τομείς όπως η ραγδαία μείωση του αναλφαβητισμού, η σταδιακή διάνοιξη οδικού δικτύου, η ισονομία, η εμπέδωση αισθήματος ασφαλείας,

σε σύγκριση με την κακοδιοίκηση των προηγμένων αιώνων Τουρκοκρατίας. Παρόλα αυτά, τα προβλήματα παρέμεναν: Στον τομέα της δημόσιας υγείας, οι κάτοικοι της υπαίθρου εξακολουθούσαν να μαστίζονται από λοιμώδεις ασθένειες και αφροδίσια νοσήματα, με το δείκτη της βρεφικής θνησιμότητας να παραμένει υψηλός. Η πλειοψηφία των αγροτικών οικογενειών ζούσε σε άθλιες συνθήκες, ανάλογες με τις αντίστοιχες της Οθωμανικής Περιόδου. Όπως κατέδειξε η διεξοδική μελέτη του B. J. SurrIDGE, στα τέλη της δεκαετίας του 1920 ο ένας στους τέσσερις Κύπριους αγρότες ζούσε στο έσχατο όριο πενίας και εξαθλίωσης. Τη δραματική του θέση επιδεινώναν οι συχνές περίοδοι ξηρασίας και το χρόνιο αρδευτικό πρόβλημα, οι πανάρχαιες μέθοδοι σποράς και συγκομιδής, ο πολυτεμαχισμός της έγγειας ιδιοκτησίας σε μικρά τμήματα, απομακρυσμένα μεταξύ τους, η μη εντατική και καθόλου αποδοτική καλλιέργεια της γης, η έλλειψη αγορών και οργανωμένων εξαγωγών για τα γεωργικά προϊόντα. Η διεθνής οικονομική κρίση του 1929 έπληξε καίρια την αγροτική οικονομία με τη μείωση της παραγωγής και των τιμών των προϊόντων, επιδεινώνοντας την κατάσταση. Επιπλέον, σημαντικό μέρος της εύφορης γης ανήκε σε θρησκευτικά ιδρύματα (χριστιανικά και μουσουλμανικά) ή ήταν τσιφλίκια. Η μάλιστα της τοκογλυφίας διόγκωνε τα προβλήματα. Σύμφωνα με τους κυβερνητικούς υπολογισμούς, πριν από την οικονομική κρίση του 1929, μόνο το 18% των αγροτών δεν ήταν χρεωμένοι. Ο μέσος όρος χρέους ανά αγρότη έφτανε στο δυσθεώρητο ύψος των £36, όταν την ίδια εποχή το εργατικό ημερομίσθιο δεν ξεπερνούσε τα 2 σελίνια. Μπροστά σε αυτά τα αδιέξοδα, οι ακτήμονες (το 1931 αποτελούσαν το 22.8% των αρχηγών νοικοκυριών στην ύπαιθρο) και οι μικροϊδιοκτήτες, εάν δεν παρέμεναν στα χωριά τους ως εργάτες γης, απασχολούμενοι ευκαιριακά στα μεταλλεία, αναζητούσαν την τύχη τους στην πόλη ή το εξωτερικό¹.

Το Μάιο του 1925, δύο χρόνια μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης, και έντεκα ύστερα από την προσάρτηση του 1914, η Κύπρος ανακηρύχθηκε και τυπικά Αποικία του Στέμματος. Τη διακυβέρνηση της Κύπρου ανέλαβε, από τις 30

¹ Για τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στην Κύπρο του μεσοπολέμου βλ. τις επίσημες βρετανικές απογραφές: *Cyprus. Report and General Abstracts of the Census of 1921, Taken on the 24th April, 1921*, London 1922, και *Cyprus. Report and General Abstracts of the Census of 1931, Taken on April 27-28, 1931*, Nicosia 1932, και τις εξίσου πολύτιμες κυβερνητικές πηγές: Ralph Oakden, *Report on the Finances and Economic Resources of Cyprus*, London 1935 και B. J. SurrIDGE, *A Survey of rural life in Cyprus*, Nicosia 1930. Σημαντική καταγραφή των προβλημάτων του αγροτικού πληθυσμού αποτελεί το βιβλίο του N. C. Lanitis, *Rural Indebtedness and Agricultural Co-Operation in Cyprus*, Limassol 1944. Στην κατοπινή βιβλιογραφία για τη συγκεκριμένη περίοδο βασικό έργο παραμένει η μονογραφία του G. S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926. With a Survey of the Foundations of British Rule*, Nicosia 1979.

Νοεμβρίου 1926, ο Sir Ronald Storrs, που κατέφθασε με τη φήμη του λάτρη της αρχαίας και της νεότερης ελληνικής φιλολογίας και του «θερμού φιλέλληνα», ένα μύθο που φρόντιζε να καλλιεργεί, εμφανιζόμενος με γαλανόλευκους λαιμοδέτες ή απαγγέλλοντας ομηρικούς στίχους. Ο Storrs θεωρεί ότι «ο φιλελληνισμός του αποτέλεσε αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Έλληνες Κυπρίους». Αντίθετα οι ντόπιοι πολιτευτές του καταλογίζουν δεσποτισμό στην άσκηση της εξουσίας.

Το κύριο πρόβλημα για το Storrs στους πρώτους μήνες της διακυβέρνησής του, ήταν η απαίτηση για κατάργηση του «Φόρου Υποτελείας», τον οποίο ακόμη και Βρετανοί αξιωματούχοι χαρακτήριζαν παράλογο και εξοντωτικό για την κυπριακή οικονομία². Ο Κυβερνήτης βρέθηκε σε οδυνηρή θέση όταν αντιμετώπισε τους αιρετούς βουλευτές στο Νομοθετικό Συμβούλιο, και σε μια επίδειξη αυταρχικότητας απείλησε ότι θα διέλυε τη Βουλή εάν συνεχιζόταν η απόρριψη των οικονομικών νομοσχεδίων. Όμως, συνηγορούσε και ο ίδιος στο αίτημά τους και ύστερα από ενέργειές του προς την κεντρική κυβέρνηση, ανακοινώθηκε η κατάργηση, από 1-1-1928, του επαχθούς Φόρου, ως ένα άτυπο δώρο προς τους Κυπρίους για τη συμπλήρωση 50 χρόνων από την καθεστωτική αλλαγή του 1878. Η κατάργηση του Φόρου δεν εξασφάλισε, όπως ανέμενε ο Storrs, τη λαϊκή επιδοκίμασία στην κυβερνητική πολιτική. Αντίθετα, δημιουργήθηκε πολύ γρήγορα ένα νέο κύμα πολεμικής κατά της βρετανικής οικονομικής πολιτικής και οι βουλευτές, με επικεφαλής το Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά, αξίωσαν την επιστροφή του πλεονάσματος που είχε δημιουργηθεί από τη χρόνια κατακράτηση των «περισσευμάτων» του Φόρου. Η πολιτική σύγκρουση προσέλαβε επιπλέον οξύτητα, όταν τέθηκε σε ισχύ από τον Κυβερνήτη χωρίς συζήτηση στη Βουλή, με Βασιλικό Διάταγμα της 17-10-1928, ο νέος Ποινικός Κώδικας, με πολλά άρθρα, ειδικά στο ζήτημα των ποινών, εντελώς απαράδεκτα για τις τοπικές συνθήκες και την πραγματικότητα της εποχής, όπως η επιβολή μαστιγώματος, αλλά και η θέσπιση βαρύτατων ποινών για μικροκλοπές ή για μαθητικές παρελάσεις. Τα Βασιλικά Διατάγματα (ή «Διατάγματα εν Συμβουλίω») ήταν ένας τρόπος που χρησιμοποιούσε η τοπική κυβέρνηση για να παρακάμπεται ευσχήμως η κοινοβουλευτική βούληση, όσες φορές το Νομοθετικό Συμβούλιο απέρριπτε κυβερνητικά νομοσχέδια για σοβαρά ζητήματα. Η συχνή χρήση των Διαταγμάτων διακωμωδούσε τις συνταγματικές ελευθερίες και η δεσποτική προκαταβολική θέσπιση του Ποινικού Κώδικα προκάλεσε θύελλα διαμαρτυριών. Το Δεκέμβριο του 1928 οι Έλληνες βουλευτές καταψήφισαν τον

² Για το ζήτημα του «Φόρου Υποτελείας», βλ. Κύπρος Η. Γιωργαλλής, *Οι Βρετανοί στην Κύπρο. Φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας και το ζήτημα του Φόρου Υποτελείας*, Αθήνα 2016.

προϋπολογισμό του 1929 και αποχώρησαν εν σώματι, προκαλώντας τη διάλυση των εργασιών της Βουλής, ενώ ο Άγγλος προεδρεύων τους κατηγορήσε ότι τορπίλιζαν το νομοθετικό έργο «χρησιμοποιώντας την ψήφο τους για πολιτικούς λόγους» (!) Στη σχετική συζήτηση, σε μια μνημειώδη αγόρευση του Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου, αποτυπώθηκαν οι πάγιες ελληνικές ενστάσεις και η απογοήτευση από την ανώφελη συμμετοχή στη «συνταγματική φάρσα» του Νομοθετικού Συμβουλίου.

Η σύγκρουση με τη βρετανική διοίκηση πήρε ευρύτερες διαστάσεις κατά το 1929. Η αυξανόμενη δυσαρέσκεια εναντίον της αποικιοκρατικής δύναμης είχε υποχωρήσει προσωρινά τον Ιούνιο, όταν ο Ramsay McDonald κερδίζοντας τις βρετανικές εκλογές σχημάτισε τη δεύτερη Εργατική κυβέρνηση μετά τη σύντομη πρωθυπουργία του το 1924. Η νίκη των Εργατικών γέννησε πολλές ελπίδες στους Κυπρίους, καθώς ταύτιζαν το νέο πρωθυπουργό με τις δηλώσεις του, το 1919, υπέρ της αυτοδιάθεσης των λαών. Ως προσφορότερο μέσο υποβολής των κυπριακών αιτημάτων στη νέα κυβέρνηση επιλέχθηκε η αποστολή τριμελούς Πρεσβείας στο Λονδίνο, υπό τον Μητροπολίτη Κιτίου, που υπέβαλε εκ νέου την ενωτική αξίωση. Παρά την αισιοδοξία που καλλιεργήθηκε, η απάντηση του Υπουργού Αποικιών (Νοέμβριος 1929) δεν διέφερε από τις απαντήσεις προηγούμενων κυβερνήσεων. Δινόταν η υπόσχεση για άμεση συμπαράσταση σε αναπτυξιακά και οικονομικά προβλήματα του τόπου, αλλά για το πολιτικό μέλλον της Κύπρου αναφερόταν ότι δεν είχε έλθει η εποχή για παροχή «συνταγματικού τινός πειράματος αυτοκυβερνήσεως».

Η απάντηση του Υπουργείου Αποικιών προκάλεσε απογοήτευση, ενώ συνέπεσε με μια άκαιρη κίνηση της τοπικής κυβέρνησης, που πυροδότησε το εύφλεκτο πολιτικό κλίμα. Το Δεκέμβριο 1929, το Νομοθετικό Συμβούλιο ψήφισε το νέο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, που χαρακτηρίστηκε από την ελληνική πλευρά ως προσπάθεια χειραγώγησης της κυπριακής Παιδείας. Με το νέο νόμο, ο διορισμός, η παύση, η προαγωγή ή η μετάθεση των δασκάλων μεταβιβάζονταν στη δικαιοδοσία του Κυβερνήτη. Σύμφωνα με τους πολέμιους του νομοσχεδίου, στόχος του νομοθέτη ήταν ο έλεγχος και η φίμωση των εκπαιδευτικών και η μετατροπή τους σε πειθήνια κυβερνητικά όργανα. Οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι οι δάσκαλοι ήταν ο κύριος φορέας αναπαραγωγής της ενωτικής ιδεολογίας στην ύπαιθρο, και αναζητούσαν ευκαιρία επέμβασης στην Εκπαίδευση. Η ύπαρξη σοβαρών προβλημάτων που ταλάνιζαν το διδασκαλικό κλάδο και έχρηζαν άμεσης επίλυσης, διευκόλυνε τα σχέδιά τους. Η υπερψήφιση του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου και από τρεις Έλληνες βουλευτές αποδείκνυε τον ευρύτερο προβληματισμό που επικρατούσε.

Η δημιουργία της «Εθνικής Οργανώσεως Κύπρου» (ΕΟΚ), τον Ιανουάριο του 1930, με απόφαση της Ιεράς Συνόδου, των εννιά Ελλήνων βουλευτών (πλην

των τριών «αποστατών» του εκπαιδευτικού νόμου) και των Δημάρχων, ήταν το σημαντικότερο αποτέλεσμα του αναβρασμού που προκλήθηκε. Σύμφωνα με το καταστατικό της, η νέα οργάνωση³ είχε σκοπό το συντονισμό των προσπαθειών για την επίτευξη της εθνικής αποκατάστασης, «επιδιωκομένης διά παντός μέσου κρινομένου υπό της οργάνωσης ως προσφόρου προς τούτο». Η ΕΟΚ έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην οργάνωση της Νεολαίας, κυρίως των αγροτικών περιοχών, ιδρύοντας σε πολλά χωριά «Εθνικές Λέσχες» και Συλλόγους Νεολαίας.

Τα γεγονότα του 1929 οδήγησαν στην επανασυσπείρωση του λαού γύρω από την παραδοσιακή πολιτική ηγεσία και στην αναζωπύρωση της ενωτικής διεκδίκησης, ύστερα από την κόπωση που είχε εμφανιστεί μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, με την ανάδειξη των «επταδικών» βουλευτών το 1922 και τα αποτελέσματα των εκλογών του 1925. Στις 25 Μαρτίου 1930 η ΕΟΚ οργάνωσε επιτυχώς ένα νέο δημοψήφισμα (είχε προηγηθεί αυτό του 1921), με την ευκαιρία συμπλήρωσης ενός αιώνα ελληνικής ανεξαρτησίας⁴. Η μεταστροφή του λαϊκού αισθήματος επιβεβαιώθηκε στις εκλογές του Οκτωβρίου 1930, όταν οι «αδιάλλακτοι» ενωτικοί πολιτευτές επανήλθαν πανηγυρικά στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Η ήττα των παλαιών πολιτευτών του 1925 δεν επαναλήφθηκε, και στη Βουλή επανήλθαν ισχυροποιημένοι οι Θεοφάνης Θεοδότου και Νικόλαος Κλ. Λανίτης ενώ εκλέχθηκε για δεύτερη συνεχή θητεία ο Μητροπολίτης Κιτίου. Οι τρεις βουλευτές που υπερψήφισαν το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο του 1929 δεν υπέβαλαν υποψηφιότητα.

Την ίδια περίοδο, οι δραστηριότητες του Προξένου της Ελλάδας από τον Ιούλιο του 1930, του 28χρονου Αλέξη Κύρου, γόνου της γνωστής κυπριακής δημοσιογραφικής οικογένειας των Αθηνών, έγιναν ιδιαίτερα ενοχλητικές κατά τις αποικιακές αρχές, που τον θεωρούσαν καθοδηγητή της ενωτικής κίνησης και κύρια αιτία της έντασης του πολιτικού αγώνα. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Κύρου, κατά τις περιόδους του στα κυπριακά χωριά, προπαγάνδιζε υπέρ της ένωσης χρησιμοποιώντας οικονομικά επιχειρήματα, υποσχόμενος ότι η ελληνική κυβέρνηση θα απαλλοτρίωνε τις τεράστιες εκκλησιαστικές εκτάσεις υπέρ των ακτημόνων, ή θα βελτίωνε τη συγκοινωνία, εναέρια και ακτοπλοϊκή, ή θα έδινε ζωή στην ανύπαρκτη βιομηχανία του τόπου, ή θα προχωρούσε σε αρδευτικά

³ Προηγήθηκαν, στα ίδια πρότυπα, η «Πολιτική Οργάνωσις» (1912), η «Παγκύπρια Πολιτική Οργάνωσις» (1920) και το «Εθνικόν Συμβούλιον», που μετά από ολιγόμηνη δράση είχαν διαλυθεί σιωπηρά.

⁴ Οι δέλτοι του Δημοψήφισματος δημοσιεύθηκαν στο Θεόδωρος Παπαδόπουλλος (εκδοτική επιμέλεια - προλεγόμενα), *Ενωτικόν Δημοψήφισμα 1930* (Λευκωσία: Επιφανίου) 2003. Το ψήφισμα των κατοίκων του Πισσουρίου στη σελ. 301.

έργα, κ.ο.κ.⁵. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο πολιτικός λόγος του κορυφαίου πολιτευτή της εποχής, του βουλευτή Λευκάρων Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμου, αναδείκνυε, επίσης, τον κοινωνικό χαρακτήρα του ενωτικού οράματος: «Η Ένωσις μας μετά της Ελλάδος δεν είναι ζήτημα απλής αισθηματολογίας, αλλά είναι ζήτημα ανάγκης διά τον κυπριακόν λαόν, είναι ζήτημα ψωμιού δι' ημάς»⁶.

Η σποραδική κοινοβουλευτική συνεργασία των αιρετών μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου, στα πρότυπα της ελληνοτουρκικής προσέγγισης της εποχής, εξαγρίωσε την τοπική κυβέρνηση, όταν τον Απρίλιο του 1931, ένας Τούρκος βουλευτής («13ος Έλληνας», σύμφωνα με τον χαρακτηρισμό του Storrs) κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση συντάχθηκε με τους Έλληνες συναδέλφους του, οι οποίοι στη συνέχεια καταψήφισαν το νέο δασμολόγιο. Είχε προηγηθεί η ρητή δήλωση του Υπουργού Οικονομικών στο Λονδίνο ότι το θέμα της επιστροφής του πλεονάσματος του Φόρου Υποτελείας είχε κλείσει οριστικά. Ο Storrs αντιμετώπισε την καταψήφιση του νέου «Φοροστασίου» με την έκδοση Βασιλικού Διατάγματος (δημοσιεύθηκε το Σεπτέμβριο), επιβεβαιώνοντας τον απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησής του. Οι τελωνειακοί δασμοί που απέρριψε η κοινοβουλευτική πλειοψηφία επιβλήθηκαν άνωθεν. Το φυτίλι για την οκτωβριανή έκρηξη είχε ανάψει. Ενώ οι Έλληνες βουλευτές συζητούσαν τους τρόπους αντίδρασής τους, στις 17 Οκτωβρίου 1931 ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, αιφνιδιάζοντας τους πάντες, και κυρίως τους συναδέλφους του, ανήγγειλε την παραίτησή του από τη Βουλή, κηρύσσοντας με εμπρηστικούς λόγους ανέκδοτο πολιτικό αγώνα υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα. Στην επιστολή παραίτησης του Νικοδήμου προς τον Storrs, ο επίσκοπος προειδοποιούσε ότι, όπως απατήθηκαν οι Κύπριοι για τα «φιλελεύθερα αισθήματα» της Μεγάλης Βρετανίας, απατούνταν και οι Βρετανοί εάν θεωρούσαν τους Κύπριους τόσο φαύλους, ώστε να τους πτοούσε η βία και η αυθαιρεσία. Θέλοντας να προλάβει τυχόν τουρκικές αντιδράσεις, ο Νικόδημος εξέφρασε την πίστη του ότι οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι του νησιού, οι οποίοι συμβίωναν αρμονικά με τους Χριστιανούς, με την κατάλληλη διαφώτιση θα προτιμούσαν «την ελληνική ισονομία και ευημερία από τη βρετανική κακοδιοίκηση». Το παράδειγμα του Νικοδήμου ακολούθησε σχεδόν αμέσως ο Ν. Κλ. Λανίτης και κατόπιν οι Φ. Κυριακίδης και Γ. Αραδιπιώτης. Οι άλλοι οκτώ βουλευτές, που έμειναν έκθετοι στην κοινή γνώμη από την παραίτηση του Μητροπολίτη Κιτίου, χαρακτήρισαν, με ανακοινωθέν τους, εκβιασμό και παλινωδία τη «μονομερή και κρυφία παραίτησή του».

Την επόμενη της παραίτησης του Νικοδήμου (18 Οκτωβρίου) γνωστοποιήθηκε

⁵ Αλέξης Αδ. Κύρου, Όνειρα και πραγματικότητας. Χρόνια διπλωματικής ζωής (1923-1953), Αθήνα 1972, σσ. 85-87.

⁶ Πολιτικόν πρόγραμμα του Μητροπολίτου Κιτίου κ. Νικοδήμου Μυλωνά, υποψηφίου βουλευτού του εκλογικού διαμερίσματος Λευκάρων, χ.τ. 1925, σελ. 9.

η ίδρυση της «Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως Κύπρου» (ΕΡΕΚ), που δρούσε ως κλειστή συνωμοτική οργάνωση από το 1930, με πρόγραμμα την αποχώρηση από τη Βουλή και τη δημιουργία σε όλη την Κύπρο «χάους και αδιεξόδου με κωλυσιεργίες και δολιοφθορές». Τη διακήρυξη της ΕΡΕΚ προς τον κυπριακό λαό υπέγραφαν νέοι πολιτευτές ή γνωστές προσωπικότητες, γιατροί, δικηγόροι, δημοσιογράφοι, καθηγητές και έμποροι. Παραμένει ασαφές κατά πόσο η ΕΡΕΚ προετοίμαζε, πράγματι, «επανάσταση» και με ποιους τρόπους. Με τα κηρύγματά της, και ενώ ο ιδρυτικός πυρήνας της ταυτιζόταν με τον «κύκλο της Κερύνειας», γύρω από το Μητροπολίτη Μακάριο Μυριανθέα (εν δυνάμει αντίπαλο του Νικοδήμου για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, στην επικείμενη διαδοχή του γηραιού Κυρίλλου Γ'), συμπαρατάχθηκε ο Μητροπολίτης Κιτίου, που συνέχισε τις εμπρηστικές του ομιλίες, με αποκορύφωμα τους δύο συναρπαστικούς λόγους στη Λεμεσό, στις 20 Οκτωβρίου⁷:

Εν ονόματι του Θεού και λαού κηρύττω την ένωση μετὰ της μητρός Ελλάδος και την ανυπακοήν και ανυποταξίαν εις τους ανόμους νόμους του ανηθίκου, φαύλου, και επονειδίστου καθεστώτος, όπερ καλείται "Αγγλικόν καθεστώς".

Ως προς τον αιφνιδιασμό των συναδέλφων του, ο Νικόδημος υποσχέθηκε να απολογηθεί μετά την επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα... Είναι προφανής ο κρίσιμος ρόλος που διαδραμάτισε η παραίτηση του Μητροπολίτη Κιτίου, που δημιουργεί όμως ερωτηματικά, κυρίως σε σχέση με το χρόνο εμφάνισης της ΕΡΕΚ. Πρέπει να συνυπολογιστεί, πάντως, και η αφόρητη πίεση που ασκούσε ο τοπικός Τύπος, που καλούσε τους βουλευτές να παύσουν να νομιμοποιούν την «κοινοβουλευτική φάρσα» και να παραιτηθούν. Η συμπεριφορά του Storrs εξωθούσε τα πράγματα στα άκρα, όμως οι βουλευτές, έχοντας υπόψη το προηγούμενο της «επταδικής βουλής» του 1922, βρίσκονταν μπροστά σε αδιέξοδο.

Ο πύρινος λόγος του Νικοδήμου και οι συγκεντρώσεις της Λεμεσού στις 20 και 21 Οκτωβρίου, αποτέλεσαν και το σπινθήρα για όσα ακολούθησαν στη Λευκωσία. Την Τετάρτη, 21 Οκτωβρίου, κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης και των διογκωμένων πληροφοριών που έφθαναν από τη Λεμεσό για το μέγεθος της λαϊκής εξέγερσης, παραιτήθηκαν και οι υπόλοιποι Έλληνες βουλευτές, ακολουθώντας τελικά τον Νικόδημο. Το ίδιο βράδυ, στη Λευκωσία, μια μεγάλη συγκέντρωση λαού επιδοκίμασε τις βουλευτικές παραιτήσεις και επευφήμησε τον Οικονόμο Διονύσιο Κυρκώτη, που ευλόγησε την ελληνική σημαία και τους διαδηλωτές. Χωρίς τίποτε να προδικάζει το τι θα επακολουθούσε, το πλήθος κατευθύνθηκε από το κέντρο της πόλης προς το Κυβερνείο. Ο Storrs ήταν έτοιμος

⁷ *Ταραχαί εν Κύπρω κατ' Οκτώβριον 1931. Λευκή βίβλος κατατεθείσα υπό του επί των Αποικιών Υπουργού κατά διαταγήν της Αυτού Μεγαλειότητος κατά Μάρτιον 1932, Λευκωσία 1932, σελ. 38.*

να αναχωρήσει την επομένη για το Λονδίνο, όπου θα ζητούσε τη διάλυση του Νομοθετικού Συμβουλίου, ενώ η μικρή αστυνομική φρουρά αιφνιδιάστηκε και αποδείχθηκε ανεπαρκής. Λίγο πριν τα μεσάνυχτα η λαϊκή οργή εκτονώθηκε απροσδόκητα και ανεξέλεγκτα, με τον εμπρησμό του κτιρίου-συμβόλου της Αποικιοκρατίας. Η αποτέφρωση του Κυβερνείου αποτελεί ένα μοναδικό για την Κυπριακή Ιστορία ξέσπασμα του λαού (του «χυδαίου όχλου», κατά τον Storrs), που για λίγες ώρες απελευθερώθηκε από τις συσσωρευμένες απογοητεύσεις και το δεσποτισμό 53 χρόνων αποικιακής διακυβέρνησης, σπάζοντας τα δεσμά της «νομιμόφρονος πολιτικής». Ανάλογες εικόνες διαδραματίστηκαν την επαύριον και στη Λεμεσό, όπου διαδηλωτές κατέκαψαν την οικία του Διοικητή, χωρίς να ενοχλήσουν τον ίδιο. Όπως παρατηρεί ο Άγγλος ιστορικός Robert Holland⁸, η κυπριακή εξέγερση και ο εμπρησμός του Κυβερνείου ήταν το πιο ταπεινωτικό κτύπημα που υπέστησαν οι Βρετανοί σε όλες τις Αποικίες τους στα χρόνια του μεσοπολέμου, ένα πλήγμα το οποίο δεν ξεπέρασαν ποτέ.

Αν και η εξέγερση επεκτάθηκε για λίγες μέρες σε όλο το νησί, με διαδηλώσεις, λεηλασίες ή καταστροφές δημόσιων κτιρίων, καταστημάτων και αποθηκών, «απαλλοτριώσεις» των φορολογικών εισπράξεων, κλοπές οπλισμού από αστυνομικούς σταθμούς και καταστροφές στο οδικό δίκτυο και στις τηλεγραφικές γραμμές, το ανοργάνωτο λαϊκό παραλήρημα κατεστάλη εύκολα από την αστυνομία και τον στρατό που κατέφθασε εσπευσμένα από την Αίγυπτο. Τα θύματα των «Οκτωβριανών», σύμφωνα με τους –θεωρούμενους ως μέτριους– υπολογισμούς των αρχών, ήταν έξι νεκροί και τριάντα τραυματίες, όλοι Έλληνες. (Ορισμένες ελληνικές πηγές ανεβάζουν τους νεκρούς σε δεκαεπτά.) Το γεγονός ότι οι Βρετανοί είχαν μόνο τραυματίες επιβεβαιώνει το αυθόρμητο και ανοργάνωτο της λαϊκής εξέγερσης⁹. Η τάξη επιβλήθηκε με την κήρυξη στρατιωτικού νόμου,

⁸ Ρόμπερτ Χόλλαντ (μετάφρ. Βίλλυ Φωτοπούλου), *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1959*, Αθήνα 2001, σελ. 20.

⁹ Για τα «Οκτωβριανά» βλ. κυρίως, *Disturbances in Cyprus in October 1931. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty*, London 1932, και ελληνική έκδοση, *Ταραχαί εν Κύπρω, ό.π.*, G. S. Georghallides, *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: The causes of the 1931 crisis*, Nicosia 1985, Βίας Λειβαδάς - Γιάννης Σπανός - Πέτρος Παπαπολυβίου, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004, Γιάννης Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, Αθήνα 1980, Πέτρος Στυλιανού, *Τα Οκτωβριανά. Η εξέγερση του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 2002, Γ. Χατζηκωστής (ανθολόγηση - εισαγωγή), *Η κυπριακή εξέγερση του 1931*, Λευκωσία 1983. Από τις αναμνήσεις των πρωταγωνιστών βλ. Ronald Storrs, *Orientalism*, London 1937, Α. Α. Κύρου, *Ονειρα, ό.π.*, Πέτρος Στυλιανού, «Το ανέκδοτο ημερολόγιο του μ. βουλευτή Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση του 1931 και τη φυλάκισή του από τους Άγγλους», *Κυπριακός Λόγος*, 63-64 (Μάης - Αύγουστος 1979), σσ. 197-306 έως 67-68 (Γενάρης - Απρίλης 1980), σσ. 222-227, Σάββας Λοιζίδης, *Ατυχη*

τη σύλληψη και τη φυλάκιση επιφανών Κυπρίων, την εξορία δέκα προσώπων ως πρωταιτίων του «στασιαστικού κινήματος», τους άγριους παραδειγματικούς ξυλοδαρμούς αγροτών από στρατιώτες και την επιβολή, με το νόμο «περί επιβαρύνσεως δι' επανόρθωσιν», ειδικής φορολογίας στους Έλληνες κατοίκους για τις οικονομικές ζημιές που προκλήθηκαν και είχαν υπολογιστεί σε περισσότερες από £34.000. Ένας άλλος πρωταγωνιστής της οκτωβριανής κρίσης, ο Αλέξης Κύρου, υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την Κύπρο στις 22 Οκτωβρίου, λίγες ώρες μετά τα γεγονότα της προηγούμενης νύκτας.

Ο Storrs στην αναλυτική έκθεσή του για τα γεγονότα υποστηρίζει ότι η «δημαγωγία» υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα είχε δύο βασικούς πυλώνες, το θέμα της επιστροφής των περισσευμάτων του Φόρου Υποτελείας, και την «παρακώλυση της διακυβερνήσεως», όπως ονομάζει την καταψήφιση του φορολογικού νομοσχεδίου από τους βουλευτές. Αυτό και μόνο δείχνει την κυβερνητική αντίληψη περί των κυπριακών συνταγματικών ελευθεριών. Τα συμπεράσματά του συνοψίζονται στις ακόλουθες φράσεις¹⁰:

Το έδαφος διά τας ταραχάς παρεσκευάσθη υπό των αρχηγών της ενωτικής κινήσεως επί τη ελπίδι ότι η εμφάνισις γενικών διαδηλώσεων θα προήγαγε το ζήτημα της ενώσεως διά της δημοσιότητας. Έλαβον χώραν διαδηλώσεις, αλλά ταχέως εξεφυλίσθησαν αύται εις όργια εγκληματικών βιαιοπραγιών εκ μέρους του όχλου και των κακοποιών επί των οποίων η ενωτική κίνησις δεν ηδύνατο να εξασκήση έλεγχον. Τα πλήθη της καταστροφής απετελούντο μεγάλως εκ χυδαίου όχλου και μαθητών. Η πλειονοψηφία ευύπολήπτων πολιτών είτε δεν έλαβε μέρος ή, διά να αποφύγη το στίγμα της προδοσίας, επευφήμει διά την ένωσιν.

Κύπρος. Πώς έζησα τους πόθους και τους καημούς της 1910-1980, Αθήνα 1980, Θεοφάνης Χ. Τσαγγαρίδης, Το ημερολόγιο ενός εξορίστου 1931-1946, Αθήνα 1948, Χριστόδουλος Γαλατόπουλος (εισαγωγή - επιμέλεια Ανδρέας Μακρίδης), Στις φλόγες του Κυβερνείου. Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση των Οκτωβριανών του 1931, Λευκωσία 2011. Για την εξέγερση στην Πάφο βλ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Το χρονικό Π. Πασχαλίδη για τα Οκτωβριανά στην Πάφο», Κυπριακά Σπουδαί, ΛΕ (1971), σσ. 191-205 και στην Κερύνεια, Άννα Νεοφύτου, «Σελίδες από την εξέγερση του 1931 στην Κερύνεια», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, XXVII (2001), σσ. 309-337. Από τα γενικότερα έργα για την υπό εξέταση περίοδο βλ. George Hill (ed. Harry Luke), A History of Cyprus, vol. IV, The Ottoman Province. The British Colony 1571-1948, Cambridge 1952, Βασίλης Πρωτοπαπάς, Εκλογική ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960, Αθήνα 2012, Alexis Rappas, Cyprus in the 1930: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict, London 2014, Χρίστος Κ. Κυριακίδης, Το κυπριακό Νομοθετικό Συμβούλιο (1878-1931). Ιδρυση, λειτουργία και κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις: Συνταγματικές ελευθερίες υπό περιορισμό και αμφισβήτηση, Λευκωσία 2016.

¹⁰ *Ταραχαί εν Κύπρω, ό.π., σελ. 35.*

Ας δούμε τώρα τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Πισσούρι. Ο Κυβερνήτης Storrs, στην έκθεσή του για την εξέγερση, που ολοκλήρωσε το Φεβρουάριο του 1932, και κυκλοφόρησε στα αγγλικά και σε ελληνική μετάφραση, ως Λευκή βίβλος, αναφέρεται δύο φορές στο Πισσούρι¹¹:

Την 24ην [Οκτωβρίου] η πρεσβεία ήτις είχε μεταβή εις Λεμεσόν ινα πείση τον Επίσκοπον Κιτίου να έλθη εις Πάφον επέστρεψεν άνευ αυτού την 11ην ώραν. Μεταξύ τούτων ήτο ο Γαλατόπουλος, τέως μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, όστις κατά την επιστροφήν του, ως εγνώσθη αργότερα, είχεν εξωθήση τους κατοίκους του Πισσουρίου, διαμέσου τινός χωρίου, να καταστρέψουν ποιάν τινα αξίας κυβερνητικήν περιουσίαν κειμένην εν τοις πέριξ. (...)

Την 25ην εις τα χωρία της Λεμεσού, πλην των διαδηλώσεων συνέβησαν κλοπαί εις δύο αστυνομικούς σταθμούς, εις τρία δε χωρία οι αστυνομικοί αφωπλίσθησαν διά της βίας. Η καταστροφή πολυτίμου κυβερνητικής περιουσίας εις το επί της οδού Πάφου κείμενον χωρίον Πισσούρι, περί ης έκαμον μνειάν (...) ανωτέρω συνέβη την προτεραίαν.

Από την άλλη πλευρά, η πιο σημαντική πηγή, που προέρχεται από κάτοικο του Πισσουρίου, είναι όσα δημοσιεύθηκαν στο αφήγημα του Κ. Α. Κωνσταντινίδη, εκδότη της εφημερίδας «Νέος Κυπριακός Φύλαξ», σε τρεις συνέχειες, τον Ιανουάριο του 1948. Αφηγητής εδώ είναι ο Ιωάννης Ερωτοκρίτου ή, όπως ήταν γνωστός στη γενέτειρά του, Ερωτόκριτος (1894-1948), δάσκαλος, δραστήριος κοινοτικός και οικονομικός παράγοντας της κοινότητας Πισσουρίου, έμπορος και μεγαλογαιοκτήμονας της περιοχής, με φιλολογικές, λαογραφικές και ιστορικές αναζητήσεις και δημοσιεύσεις¹². Θεωρήθηκε ως υποκινητής των ταραχών και συνελήφθη στις 27 Οκτωβρίου. Έμεινε κρατούμενος στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας μέχρι τις 12 Δεκεμβρίου 1931, την επαύριον της απόφασης στη μεγάλη δίκη των κατοίκων του Πισσουρίου και του Χρ. Γαλατόπουλου. Ακολουθούν τα δημοσιεύματα του 1948¹³:

Κι εδώ, όπως παντού της Κύπρου, το διάγγελμα του Αγίου Κιτίου επροκάλεσεν έξαψιν των πνευμάτων, σαν ένας σπινθήρας σε εύφλεκτην ύλην. Και εύφλεκτη και εκρηκτική ύλη ήταν πάντα οι Πισσουριώτες, αγανακτισμένοι διά την αυταρχικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως και ιδιαιτέρως επί Στορρς. Μόλις εγνώσθη ο εμπρησμός του Κυβερνείου και του Διοικητηρίου της Λεμεσού οι ζωηρότεροι ήθελαν ν' αρπάσουν τα όπλα των αστυνομικών και να προβούν σε τολμήματα, αλλά

¹¹ Ταραχαί εν Κύπρω, ό.π., σσ. 24-25, 30.

¹² Για τον Ι. Ερωτοκρίτου βλ. το σχετικό λήμμα στο Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920, Λευκωσία 2010, 6η έκδοση, σελ. 146.

¹³ Κ. Α. Κωνσταντινίδης, «Επανάστασις εις την Κύπρον»! Τα πολύκροτα "Οκτωβριανά", εφημ. Νέος Κυπριακός Φύλαξ (Λευκωσία), 9, 10 και 11 Ιανουαρίου 1948, «Τα γεγονότα εις το Πισσούρι» (τρεις συνέχειες).

ο κ. Ερωτοκρίτου και ο Μουχτάρης Νεοκλής Αντωνιάδης τους είχαν συγκρατήσει με τες συστάσεις των για ψυχραιμία, έως τες 25 Οκτωβρίου. Αλλά κείνην την ημέραν έτυχε να περνά από τον Σταθμόν του Πισσουριού ο κ. Χρ. Γαλατόπουλος, βουλευτής τότε Πάφου παρητημένος, επιστρέφοντας από την Λεμεσό, όπου με άλλους είχε πάει για να καλέση τον Άγιον Κιτίου να επισκεφθή το Κτήμα και να ομιλήση προς τον λαόν, εις το Κτήμα. Ο κ. Γαλατόπουλος εδέχθη πρόσκλησιν ν' ανεβή στο χωριό και να ομιλήση. Εις την ομιλίαν του, μεταξύ άλλων είχε πη: «Σήμερον διεξάγομεν ένα αγώνα εθνικόν, τον οποίον πρέπει να κρατήσωμεν υψηλά. Να αντιτάξωμεν παθητικήν αντίδρασιν, ώστε να ξεχαρβαλωθή η κυβερνητική μηχανή, αλλά να μην κακοποιήσωμεν κανένα»¹⁴. Ακολούθως ωμίλησε και ο κ. Ερωτοκρίτου, ο οποίος συνεχάρη τον κ. Γαλατόπουλον και τους άλλους βουλευτάς διά την παραίτησίν των, η οποία μάλιστα εβράδυνεν, είπε, να γίνη.

Ο κ. Γαλατόπουλος ανεχώρησε συνοδευόμενος από τον λαόν. Όταν όμως το πλήθος επερνούσεν από τον Αστυνομικόν Σταθμόν, ώρμησε μέσα και κατέστρεψε τα βιβλία του. Μερικοί εσκέπτοντο να κάψουν τον Σταθμόν, αλλά εμποδίσθησαν από ψυχραιμότερους. Ο κ. Ερωτοκρίτου, κατόπιν από συνάντησίν του με τον Σταθμάρχη, εσυμβούλευσε το πλήθος να διαλυθή.

Όταν έπειτα επέστρεψε το άλλο τμήμα του λαού, που είχε συνοδεύσει τον κ. Γαλατόπουλον, ήθελε να κάψη το Τελωνείον. Και ανεχαιτίστη μεν προσωρινώς, αλλά το απόγευμα κατά την δύσιν του ηλίου, έβαλε φωτιάν στο Τελωνείον και διήρπασε το άλας που ήταν αποθηκευμένον, παρεβίασαν δε και το χρηματοκιβώτιον, το οποίον είχεν 65 λίρες και τες επήραν.

Κατά τες δέκα την νύχτα οι αστυνομικοί επήραν διαταγήν από την Λεμεσό να εγκαταλείψουν τον Σταθμόν και να παν στην πόλιν, αφού παρέδωσαν το κλειδί στον κ. Ερωτοκρίτου, του οποίου ήταν ιδιοκτησία το κτίριον του Σταθμού.

¹⁴ Ασχέτως με την ακρίβεια των λόγων του Χρ. Γαλατόπουλου, όπως τα μεταφέρει ο Ι. Ερωτοκρίτου και η εφημερίδα της Λευκωσίας, σημειώνουμε ότι απηχούν δύο από τις «σταθερές» της εξέγερσης: το «ξεχαρβάλωμα» της κρατικής μηχανής, δηλαδή αυτό που στόχευε η ΕΡΕΚ, τη δημιουργία «χάους και αδιεξόδου» και την αυστηρή αποφυγή κακοποίησης οποιουδήποτε κρατικού οργάνου. Πρβλ. και τις κατηγορίες εναντίον του, όπως κατατέθηκαν στην προανάκριση για τα γεγονότα στο Πισσούρι, «ότι ήκουσαν τούτον να παροτρύνη τους χωρικούς να καταστρέφουν χαρτιά και περιουσίαν της κυβερνήσεως «διά να χαλάσωμεν την κυβερνητικήν μηχανήν και έτσι η Κυβέρνησις να αναγκασθή να φύγη από τον τόπον μας» και άλλοι ότι παρώτρυνεν εις ανυπακοήν εις τους νόμους»: «Η πολ. κατάστασις. Κατηγορίαί και καταδίκαί», εφημ. *Αλήθεια* (Λεμεσός), 27 Νοεμβρίου 1931. Για μια έμμετρη παρουσίαση του ρόλου της παρουσίας του Γαλατόπουλου στα γεγονότα βλ. τους στίχους του λαϊκού ποιητή Αριστείδη Κοτζιά: Άνθιμος Πολυβίου, «Λαϊκή ποίηση στο (και για το) Πισσούρι», στο Μ. Α. Σοφοκλέους (επιμ.), Πισσούρι. *Ενα χωριό λουσομένο στο φως / A village bathed in Light*, Λεμεσός 2013, σελ. 119.

Εις την Λεμεσόν ανέφεραν εις τον Αστυνόμον και τον Διοικητήν, ότι ο κ. Ερωτοκρίτου τους επροστάτευσεν, εν τούτοις όμως αυτός συνελήφθη έπειτα διά τες ομιλίες του, που είχε κάμει ως μέλος της Εθνικής Οργανώσεως εις διάφορα χωριά των Διαμερισμάτων Αυδήμου και Κοιλανιού, όπου ίδρυε Συλλόγους «Εθνικής Νεολαίας». Ο Διοικητής Λεμεσού, μολονότι επροσποιείτο, ότι δεν εδυσαρεστείτο διά την εκδήλωσιν των εθνικών αισθημάτων και έλεγε μάλιστα, ότι εθεωρούσε δικαίωμα και καθήκον κάθε Έλληνος να αγαπά, να θέλη την Ελλάδα, παρεπονήθη όμως εναντίον του κ. Ερωτοκρίτου, ότι κατεφέρετο εναντίον της Κυβερνήσεως με τρόπον που να εξάπτη το μένος του λαού εναντίον της.

Δυο μέρες κατόπιν από τες σκηνές εις το Πισσούρι, κατέφθασεν έξω από το χωριόν απόσπασμα στρατιωτικόν. Οι χωρικοί μόλις το αντελήφθησαν, έτρεξαν ωπλισμένοι με... βέργες να το εμποδίσουν να μη στο χωριό κι ένας ζωηρός τους είπε: «Ήνταν που θέλετε δα μέσα. Δεν σας διούμεν την άδειαν να μπήτε μέσα!»

Ο Άγγλος αξιωματικός, μόλις του είχαν διερμηνεύσει τα λόγια αυτά, διέταξε τους στρατιώτες να βάλουν τες λόγχες εφ' όπλου και είπεν εις τους χωρικούς να μην κινηθούν από την θέσιν τους, άλλως θα κτυπηθούν με όπλα και πολυβόλα. Δυο πολυβόλα εστήθησαν απέναντι των χωρικών και διετάχθησαν αυτοί να καθήσουν κάτω. Κατόπιν μερικοί στρατιώτες επροχώρησαν στο χωριό κι άρχισαν να συλλαμβάνουν και μεταφέρουν χωρικούς σε πρόχειρον στρατόπεδον Συγκεντρώσεως. Μερικούς χωρικούς, που ήσαν ασχολημένοι στα ελαιοτριβεία των, ή εδυστροπούσαν να τους ακολουθήσουν, τους εξυλοκόπησαν με γροθιές. Ύστερα από δυο ώρες το Απόσπασμα ανεχώρησεν. Όσα έκαμεν όμως ήσαν μηδέν απέναντι όσων έκαμαν ύστερα από λίγες μέρες αστυνομικοί, οι οποίοι, αφού συνελάμβαναν χωρικούς τους εξυλοφόρτωναν άγρια.

Την 27ην Οκτωβρίου ο κ. Ι. Ερωτοκρίτου συνελήφθη, ενώ ευρίσκετο εις την Λεμεσόν. Η σύλληψις του έγινε την ιδίαν ημέραν, που είχαν συλληφθή και οι πολιτευόμενοι Ιω. Κυριακίδης, Ν. Κλ. Λανίτης, Ζ. Ρωσσίδης και Φειδίας Ι. Κυριακίδης από Άγγλον αξιωματικόν και με στρατιωτικόν αυτοκίνητον, που έφερε πολυβόλον ωδηγήθη εις Αστυνομίαν και έπειτα εις το Κάστρο με συνοδείαν 20 στρατιωτών. Έπειτα μετεφέρθησαν όλοι εις την Λευκωσίαν και εκλείσθησαν εις τας Κεντρικάς Φυλακάς, όπου τους έγινεν αυστηρά σωματική έρευνα, αφού είχαν γυμνωθή σχεδόν και έμειναν μόνον με φανέλλες, εσώβρακα και κάλτσες, εις τες οποίες έγινεν επίσης αυστηροτάτη έρευνα! Για τους συντρόφους του κ. Ερωτοκρίτου εγράψαμεν άλλοτε λεπτομέρειες κι έτσι σημειώνομεν ό,τι αφορά αυτόν μόνον. Ψύχραιμος και πρακτικός: Επήρε τες δυο πατανίες του, τες εδίπλωσε στο μάκρος τους, τες έστρωσε στο τσιμεντένιο πάτωμα κι έτσι έκαμεν ένα πρόχειρο στενούτσικο «κρεββάτι» της ώρας! Ύστερα εδίπλωσε και την τρίτην πατανίαν και την έκαμε μαξιλάρι, τότε εξάπλωσε κι έβαλε πάνω του την τέταρτην πατανίαν, το σακκάκι, το γιλέκο και το παντελόνι του, ενώ, μας πληροφορεί ο κ. Ερωτοκρίτου, ο κ. Ν. Κλ. Λανίτης εφώναζε κι εζητούσε από τους βαργιάνους να φέρουν για όλους «τάβλαν

και μιντέριν». Αφού ο κ. Λανίτης αντελήφθη, ότι η φωνή του ήτο «φωνή βοώντος εις την έρημον»... άρχισε να δίδη οδηγίες πώς έπρεπε να χρησιμοποιηθούν οι πατανίες, για να μην κρυολογήση κανένας. Ο κ. Ερωτοκρίτου του είπε: «Εγώ έκαμα όπως λέγεις, επλάγιασα είναι ώρα· πλάγιασε και συ και μη ζητάς εδώ πολλά πράγματα! Αυτά που υποφέρομεν εδώ, είναι τίποτε απέναντι στις θυσίες, που απαιτεί από μας η Ένωσις.» «Την άλλην ημέραν μας εκρέμασαν σουστες κι ελικνιζόμαστε σαν... πεπέκοι!

Την άλλην ημέραν ο δεσμοφύλακας, με μούτρο μάλλον λυκόσκυλλου», προσθέτει ο κ. Ερωτοκρίτου, «καθ' όλα όμοιος με τον Ιαβέρην του Ουγκώ, και σιωπηλός σαν άλλος Γκριμώ του Αλεξ. Δουμά, μου έφερε σκούπα και με νεύμα μου υπέδειξε να σκουπίσω το δωμάτιόν μου. Αρνήθηκα να εκτελέσω τη σιωπηρήν διαταγήν και ο Εγγλέζος έφυγε κρατώντας την σκούπαν, την οποίαν έδωσε τότε εις τον κ. Λανίτην! Έπειτα κάθε πρωί επερνούσε από μπροστά μου κρατώντας την σκούπαν, αλλά χωρίς να μου ξαναπροτείνη να σκουπίσω το δωμάτιόν μου, πάνω στο πάτωμα του οποίου τα απορίμματα, που έπεφταν από τες πατανίες εσχημάτισαν... ταπέτο, ενόμιζε κανείς.»

«Τες πρώτες ημέρες», συνεχίζει ο πληροφορητής μας, «δεν μας άφηναν ούτε να μιλήσωμεν μεταξύ μας. Την τετάρτην ημέραν έγραψα εις τον Αρχιαστυνόμον κι ερωτούσα τον λόγον της κρατήσεώς μου. Επενέβη ο δεσμοφύλαξ και μου είπε: «Θα στείλω την επιστολήν σου, αλλά να σου πω εγώ από τώρα τον λόγον: Να! Είσαι δω, γιατί κατηγορείσαι ως "αρχηγός στάσεως".» Εγώ απάντησα: «Εάν ό,τι έκαμα θεωρηθή ως στάσις, η καταδίκη και τιμωρία μου θα είναι παράσημον τιμής για μένα!»

Ο Αρχιαστυνόμος μου απάντησε, ότι δεν μπορούσε να μου πη τίποτε και με παρέπεμψε στον Κυβερνήτην. Ήθελα να γράψω στον Κυβερνήτην, αλλά οι σύντροφοί μου με απέτρεψαν κι είπαν, ότι θάταν καλύτερα να εγράφαμεν όλοι μαζί. Πριν όμως αποφασίσωμεν, εγώ επήρα το... απολυτήριον μου, 12 Δεκεμβρίου, αφού την προηγουμένην ημέραν είχε τελειώσει η δίκη του Γαλατόπουλου και των Πισσουριωτών, που εκατηγορούντο για εμπρησμόν και λεηλασίαν. Η απόλυσίς μου έγινεν υπό τον όρον να φύγω αμέσως για το Πισσούρι, χωρίς να σταθμεύση το αυτοκίνητόν μου ούτε στην Λευκωσίαν, ούτε στην Λεμεσόν, ή κανένα διάμεσον σταθμόν ή χωρίον.

Ταυτοχρόνως μου επέδωσαν Διάταγμα εντοπισμού μου εις το Πισσούρι, με υποχρέωσιν να παρουσιάζωμαι στον Αστυνομικόν Σταθμόν δυο φορές την ημέραν.

Οι σύντροφοί μου απελύθησαν μετά δύο ημέρες, στες 14 Δεκεμβρίου.»

ΣΗΜ. Οι ζημιές του εμπρησμού και της λεηλασίας του άλατος στο Τελωνεϊόν Πισσουριού είχαν εκτιμηθή εις Λ[ίρες] 500, από τες οποίες επλήρωσε το Πισσούρι Λ[ίρες] 250.

Μετά την αποφυλάκισίν του ο κ. Ι. Ερωτοκρίτου είχε συνάντησιν με τον Διοικητήν Λεμεσού εις το γραφείον του. Ο Διοικητής εφάνη «ευπροσήγορος» και του

είπε: «Είσαι ευτυχής, διότι ζης κάτω από Αγγλικήν Διοίκησιν. Εάν εξούσες υπό καθεστώς ιταλικόν, δεν θα είχες φυλακισθή μόνον διά λίγες εβδομάδες, αλλά θα εκινδύνευεν αυτή η ζωή σου.

Ακριβώς διότι ζώμεν υπό την Αγγλίαν, την οποίαν θεωρούμεν φιλελεύθερην, είχαμεν το θάρρος να εκφράζωμεν καθαρά τα εθνικά μας αισθήματα, τα οποία τώρα τα απαγορευτικά Διατάγματα μας υποχρεώνουν να μην εκδηλώνωμεν και να τα κρατούμεν μέσα στην ψυχήν μας.

Δεν εμετανόησες, για όσα έκαμες; ερωτά ο Διοικητής.

Δεν νομίζω, ότι έκαμα τίποτε, για το οποίον θα έπρεπε να μεταμεληθώ. Επροστάτευσα μάλιστα την Αστυνομίαν του χωριού μου. Ότι έκαμα δεν το αρνούμαι, ούτε μεταμελούμαι γι' αυτό. Κατέκρινα δημοσία την Κυβέρνησιν διά τον αυταρχικόν τρόπον της διοικήσεως του τόπου και εξέφρασα τα εθνικά μας αισθήματα. Αν υπάρχει τιμωρία γι' αυτό, είμαι έτοιμος να την υποστώ, έστω κι αν αυτή είναι θάνατος!

Είσαι πράγματι ειλικρινής άνθρωπος, απαντά ο Διοικητής. Δεν μπορώ να σε κατακρίνω για τα εθνικά σου αισθήματα, αλλά δεν μπορώ να σου εύρω δίκαιον, διότι κατέκρινες την Κυβέρνησιν μπροστά στους χωρικούς και ακόμη περισσότερον δεν μπορώ να μην έχω παράπονον διά το ότι είπες ότι οι Τούρκοι ήσαν καλύτεροι από τους Εγγλέζους.

Όσον αφορά το ζήτημα αυτό, εσυζητήσαμεν και άλλοτε και σας είπα, ότι επρόκειτο περί παρεξηγήσεως και δεν είστε ότι δεν επιστεύσετε την διαβεβαίωσίν μου.»

Εις άλλην περίστασιν ο κ. Ερωτοκρίτου είχε συναντηθή με τον Αστυνόμον Μοντεκιού εις το γραφείον του Διοικητού, τον οποίον αντικαθιστούσε. Ο πάντοτε αστεϊζόμενος Μοντεκιού, ο οποίος δύσκολα κατώρθωνε να κάμνη τον σοβαρόν, τον εδέχθη ψυχρά και του είπε με ύφος παραπονετικόν: «Ενώ πριν εφαινεσο φίλος των Άγγλων, τώρα εφάνης ο σφοδρότερος προπαγανδιστής και εναντίον της Κυβερνήσεως.

Η φιλία και μάλιστα η ατομική δεν έχει καθόλου σχέσιν με εθνικά και πολιτικά ζητήματα. Εις την λεηλασίαν και τους εμπρησμούς δεν είχα αναμιχθή προσωπικώς.

Το ξεύρω αυτό, αλλά καλύτερα ξεύρω, ότι οι εμπρησμοί και οι λεηλασίες οφείλονται εις τες ομιλίες τες δικές σου και των άλλων μελών της Εθνικής Οργανώσεως, οι οποίες εξερέθισαν τον λαόν και τον έκαμαν να κάμη όλα αυτά.»

Μετά την αποφυλάκισιν του κ. Ερωτοκρίτου, [ο Μοντεκιού] είχε πάει στο Πισσούρι προς επιθεώρησιν του Αστυνομικού Σταθμού. Εις τυχαίαν συνάντησίν του στον δρόμον του λέγει: «Αδυνάτισες!

Μ' έφαγεν η φυλακή!»

Τότε ο Εγγλέζος τον εκτύπησε θωπευτικά στον ώμον και του είπε: «Επέρασαν αυτά, ας τα ξεχάσωμεν και ας προσπαθήσωμεν να πάμεν καλά εις το μέλλον.

Για «να πάμε καλά», πρέπει να αλλάξουν πρώτα τα πράγματα και κείνοι που πρέπει ν' αλλάξουν, δεν είμαστε μεις οι Έλληνες, αλλά σεις οι Εγγλέζοι!»

Ο Αρχιαστυνόμος με μειδίαμα απαντά: «Και τα δυο μέρη.»

Εδώ τελειώνουμε τα γεγονότα του Πισσουριού. Προσθέτομεν μόνον, ότι όταν είχαν εκδοθή τα Διατάγματα Απελάσεως, ο κ. Ερωτοκρίτου είχε πληροφορία, ότι μπορούσε να ήτο και αυτός μαζί με τους προωρισμένους για απέλασιν. Αν η πληροφορία του αυτή είχαν ή δεν είχαν υπόστασιν, δε ξεύρομεν. Μόνον σημειώνομεν, ότι ο Στορρς κατά τας ιδικάς μας θετικής πληροφορίας, είχε όλην την διάθεσιν και σκοπόν να εκδώσει -10- δεν έπαιρνε από το Υπουργείον έντονον τηλεγράφημα: "No more deportations!" - Όχι άλλες απελάσεις!

Και έτσι η τυραννική του ορμή ανεκόπη αμέσως και οι άλλοι «υποψήφιοι εξόριστοι» «την εγλύτωναν»¹⁵.

Το παραπάνω εκτενές απόσπασμα, από το *Νέο Κυπριακό Φύλακα*, του Ιανουαρίου του 1948, μεταφέρει την οπτική του Ι. Ερωτοκρίτου, δίνοντας βάρος στην προσωπική του σύλληψη και περιπέτεια. Μια άλλη σημαντική πηγή είναι η αφήγηση του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για τα γεγονότα του Πισσουριού, τα οποία σημάδεψαν τη ζωή του. Ο δικηγόρος Χρ. Γαλατόπουλος (1902-1953)¹⁶, με σπουδές στο Λονδίνο και στο Παρίσι, είχε εκλεγεί βουλευτής Πάφου στις επαναληπτικές βουλευτικές εκλογές του 1931. Για την παρουσία και τη «στασιαστική» ομιλία του στο Πισσούρι, στα Οκτωβριανά του 1931, καταδικάστηκε σε τετραετή φυλάκιση, την οποία εξέτισε στις μεσαιωνικές Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας. (Απολύθηκε τον Απρίλιο του 1934, άρρωστος βαριά, αλλά τον επόμενο Ιούλιο οδηγήθηκε και πάλι στις φυλακές για το υπόλοιπο της ποινής του.) Κανένας άλλος Κύπριος πολιτευτής, πλην των εξοριστων, δεν τιμωρήθηκε με τόση σκληρότητα από τις αποικιακές αρχές όσο ο Πάφιος πολιτευτής. Μετά τη χαλάρωση των αντεπαναστατικών ανελεύθερων μέτρων, στη δεκαετία του 1940, ίδρυσε το μικρό κόμμα ΠΕΣΠ (Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία), και κέρδισε τρεις φορές τις δημοτικές εκλογές στην Πάφο (1943, 1946 και 1949). Η συμβολή του στη διαμόρφωση της σύγχρονης Πάφου είναι μεγάλη, ενώ υπήρξε από τους πιο σημαντικούς πνευματικούς ανθρώπους της

¹⁵ Για το ζήτημα των εξοριών μετά την εξέγερση βλ. G. S. Georghallides "The Cyprus Revolt and the British Deportation Policy, October 1931 - December 1932", *Κυπριακαί Σπουδαί*, ΝΖ - ΝΗ (1993-1994), σσ. 37-114 και Πέτρος Παπαπολυβίου, «Οι εξόριστοι του 1931 στην υπερρορία», στον τόμο Β. Λειβαδάς, Γ. Σπανός και Π. Παπαπολυβίου, *Η εξέγερση*, ό.π., σσ. 237-254.

¹⁶ Για τον Χρ. Γαλατόπουλο βλ. Α. Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν*, ό.π., σσ. 84-86, και όσα γράφει ο Ανδρέας Μακρίδης στην εισαγωγή του στο Χρ. Γαλατόπουλος, *Στις φλόγες*, ό.π., σσ. 28-71.

γενιάς του, με αξιόλογο λογοτεχνικό έργο, εκδομένο και ανέκδοτο, και αρκετές μεταφράσεις.

Πριν από μερικά χρόνια, κυκλοφόρησαν στη Λευκωσία οι αναμνήσεις του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου από την οκτωβριανή εξέγερση και την τετραετή του φυλάκιση, γραμμένες στο πρωτότυπο στα αγγλικά, με τίτλο “From the Cruiser to the Jail Birds” το 1937, καθώς εστάλησαν σε μεγάλο εκδοτικό οίκο του Λονδίνου, για μια έκδοση που δεν τελικώς πραγματοποιήθηκε. Ο Γαλατόπουλος επιβεβαιώνει ότι η επανάσταση του 1931 ήταν αυθόρμητη και ανοργάνωτη, και θεωρεί ως βασική αιτία της εξέγερσης το δεσποτισμό του Κυβερνήτη Storrs και την επίμονη άρνησή του να δεχθεί εκπροσώπους των διαδηλωτών της Λευκωσίας τη μοιραία νύκτα της 21ης Οκτωβρίου 1931. Ταυτόχρονα, έξι χρόνια μετά την εξέγερση, και αφού πέρασε τέσσερα χρόνια στη φυλακή, τονίζει: «Η εξέγερση ήταν αναγκαία μετά από 53 χρόνια υπομονής και ανοχής, για να εξαναγκασθεί η κεντρική κυβέρνηση να νοιώσει το πρόβλημα και τα δικαιώματά μας.»

Ο Χρ. Γαλατόπουλος ισχυρίζεται ότι «βρέθηκε συμπτωματικά» στη Λεμεσό όταν οι Βρετανοί άνοιξαν πυρ εναντίον των διαδηλωτών, αλλά και στο Πισσούρι, τη στιγμή που οι κάτοικοι κατέστρεφαν τον Αστυνομικό Σταθμό, όπου ύψωσαν την ελληνική σημαία. Ο Γαλατόπουλος περιγράφει τις συγκλονιστικές εικόνες στο Πισσούρι με σπαραγμό καρδιάς και λυρισμό, για το πώς βρέθηκε στο μέσο των εξεγερθέντων και το ότι αποδείχθηκε ανίσχυρος να σταματήσει το ποτάμι της λαϊκής οργής.

Όπως περιγράφει τα γεγονότα ο Γαλατόπουλος, έφτασε στο Χάνι του Πισσουρίου, στο δρόμο Λεμεσού – Πάφου, την Κυριακή απόγευμα, 25 Οκτωβρίου. Στο καφενείο είδε τη σύζυγο του καφετζή στενοχωρημένη, επειδή ο άντρας της είχε ανεβεί στο χωριό και ήταν έτοιμος με τους υπόλοιπους κατοίκους του Πισσουρίου να επιτεθούν και να σκοτώσουν τους τέσσερις αστυνομικούς, από τους οποίους είχαν από χρόνια παράπονα. Όπως ισχυρίζεται, ανησύχησε και ανηφόρισε για το Πισσούρι, το οποίο μάλιστα επισκεπτόταν για πρώτη φορά στη ζωή του. Περιγράφει το αξιολύπητο θέαμα των τεσσάρων τρομαγμένων αστυνομικών του τοπικού Σταθμού, μπροστά από ένα τεράστιο πλήθος 500 έως 700 εξαγριωμένων ατόμων, που τους αποδοκίμαζαν και ήταν έτοιμοι να τους επιτεθούν, καθώς είχαν πληροφορηθεί τις συλλήψεις των Μητροπολιτών Κιτίου και Κυρηναίας και τις δολοφονίες Ελλήνων Κυπρίων στις πόλεις. Σύμφωνα όσα γράφει, μίλησε στους Πισσουριώτες και τους ζήτησε να μην επιτεθούν στους αστυνομικούς, τους συνέστησε να αποφύγουν τη βία και τους τόνισε ότι τα όργανα της τάξης, είτε Έλληνες είτε Μουσουλμάνοι, ήταν αδέρφια τους και δεν ευθύνονται αυτοί για την κακοδιοίκηση του νησιού. Ο Γαλατόπουλος ισχυρίζεται ότι μετά τη σύντομη ομιλία του ξεκίνησε να φύγει για την Πάφο. Όμως στη στροφή του δρόμου μετά τον Αστυνομικό Σταθμό αναγκάστηκε να κατεβεί από

το αυτοκίνητο καθώς περικυκλώθηκε από το πλήθος που στράφηκε στο κτίριο της Αστυνομίας αλαλάζοντας, αφού διαδηλωτές εισήλθαν σε αυτό και ύψωσαν την ελληνική σημαία¹⁷. Ας δούμε τη συγκλονιστική συνέχεια, όπως την περιγράφει, με το λογοτεχνικό του ύφος, ο Γαλατόπουλος¹⁸:

«Από εκείνη τη στιγμή, μου ήταν αδύνατο να ελέγξω τις κινήσεις μου. Θυμάμαι ότι ένοιωσα μόνο ένα χέρι να με αρπάζει από τον λαιμό, σαν να ήταν χαλκάς, ένα χέρι που με έστριβε και με έσπρωχνε προς τα πίσω. Πίσω! Την ίδια στιγμή ένα άλλο χέρι, ένα ατσάλινο χέρι, έπιασε σφικτά το χέρι μου, το κρατούσε σφικτά και με τραβούσε με τιτάνεια δύναμη. Το πλήθος σαν ένα κολοσσιαίο κύμα του Ατλαντικού, μαχόταν να γυρίσει πίσω, στην αρχή με δυσκολία, αλλά σε λίγο πρόσεξα ότι το κατάφερνε με ευκολία. Έτσι, σαν μια επιβλητική θορυβώδης πομπή, προχωρούσαν σιγά σιγά προς το χωριό! Πρόσεξα ότι εκείνοι που ήταν μπροστά, ήταν σε μια μάλλον μακρινή απόσταση από μένα, μόλις πλησίασαν στον Αστυνομικό Σταθμό, άρχισαν να ορμούν εναντίον των κυβερνητικών κτηρίων! Ήταν μήπως τα κτήρια καταστρεμμένα πριν πλησιάσει το πλήθος ή όχι; Αυτό δεν το γνωρίζω. Εγώ βρισκόμουν στο μέσο του πλήθους και ήμουν σαν ένα μικρό παιχνιδάκι στα χέρια του! Δεν μπορούσα να μιλήσω! Ακόμη κι αν μπορούσα δεν θα ακουγόμουν! Συρθήκαμε όλοι πίσω προς τον Αστυνομικό Σταθμό παρασυρμένοι από το συναίσθημα, ενώ το πλήθος βρυχώμενο με αποδοκιμασία σαν ένα κοπάδι λιοντάρια όρμησε μέσα. Στην πραγματικότητα, δεν είδα, αν η πόρτα του Αστυνομικού Σταθμού ήταν ήδη σπασμένη ή αν την έσπασαν εκείνη τη στιγμή. Είδα μόνο το γαλάζιο και το άσπρο χρώμα της ελληνικής σημαίας να κυματίζουν με περηφάνια πάνω από τον Αστυνομικό Σταθμό. Άκουγα τις ζητωκραυγές για την Ένωση κατά κύματα. Μπήκα μέσα μαζί με τους τελευταίους του πλήθους, το οποίο είχε ήδη σκαρφλώσει πάνω στους τοίχους του κτηρίου, στη στέγη, στην αυλή, παντού όπου μπορούσε και ζητωκραύγαζε υπέρ της Ένωσης του νησιού με την Μητέρα Πατρίδα Ελλάδα, γιουχαίζοντας ταυτόχρονα την τοπική κυβέρνηση. Είδα ότι τα έπιπλα, τα γραφεία, τα ντοσιέ, τα πάντα είχαν καταστραφεί αμέσως. Αν δοκίμαζα να τους εμποδίσω θα με λίντσαραν, αν και τα είχαν ήδη καταστρέψει όλα μέχρι να μπω μέσα. Τους είπα να κατέβουν κάτω και να βγουν έξω. Τους είπα λίγα λόγια με τον ίδιο

¹⁷ Αναλυτικά για τα παραπάνω βλ. Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, «Τα γεγονότα στο Πισσούρι όπως τα περιγράφει ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος στο βιβλίο του “Στις φλόγες του Κυβερνείου”», στο Μ. Α. Σοφοκλέους (επιμ.), Πισσούρι, ό.π., σσ. 199-201. Για πιο λιτή περιγραφή βλ. την περίληψη της κατάθεσης του Γαλατόπουλου στο δικαστήριο, «Κακουργιοδικεϊόν. Η δίκη Πισσουρίου. 20 κατηγορούμενοι. Μεταξύ των κατηγορουμένων και ο πρώην βουλευτής Πάφου κ. Χρ. Γαλατόπουλος. Ποία αι κατηγορία. Πόσοι μάρτυρες κατηγορίας και υπερασπίσεως. Πότε θα εκδοθή η απόφασις», εφημ. *Αλήθεια*, 11 Δεκεμβρίου 1931.

¹⁸ Χρ. Γαλατόπουλος, *Στις φλόγες*, ό.π., σσ. 292-293.

τρόπο, όπως προηγουμένως, και μπήκα στο αυτοκίνητό μου. Οι αστυνομικοί είχαν χαθεί από τα μάτια μας. Ο φόβος τους καθήλωσε στο έδαφος σε κάποια γωνιά. Τα τελευταία μου λόγια προς το πλήθος ήταν: Χαρίστε τη ζωή στους αστυνομικούς! Είναι αδέρφια σας! Έφυγα για την Πάφο. Μεταξύ 8.30 και 9.00 μ.μ. μπήκα στην Πάφο πολύ εκνευρισμένος.»

Παρά τους ισχυρισμούς του Γαλατόπουλου, ο Πάφιος βουλευτής καταδικάστηκε σε τετραετή φυλάκιση από το έκτακτο Κακουργιοδικείο Λεμεσού, το Δεκέμβριο του 1931, «διότι ενεθάρρυνε την διά της βίας ανατροπήν της καθεστηκυίας Κυβερνήσεως και διότι συνήργησεν εις την διαρπαγήν του Αστυνομικού Σταθμού και τον εμπρησμόν του Τελωνείου, της Αλαταποθήκης και του φυλακίου του Τελωνείου εν Πισσουριώ». Μαζί του δικάστηκαν άλλοι 19 κάτοικοι Πισσουρίου, εκ των οποίων καταδικάστηκε σε συνολικά δέκα χρόνια φυλάκιση αλλά με συντρέχουσες σε επτά χρόνια τις δύο καταδίκες, ο Μιχαλάκης Ιωακείμ ή Ιωάννου, «όστις εθεωρήθη αρχηγός και κυρίως υπεύθυνος», πέντε χρόνια ο Λεωνίδας Πολλής Κασάπης (αλλού αναφέρεται ποινή τεσσάρων ετών), δύο χρόνια οι Ανθής Ιωάννου, Δημήτριος Ηλία, Φανής Ττοουλή Τροκκωτός και Μαυρουδής Θεωρή. Ο Νέαρχος Χρυσοστόμου καταδικάστηκε σε φυλάκιση 18 μηνών για συμμετοχή σε διαδήλωση (δύο καταδίκες, συντρέχουσες σε ένα χρόνο), οι Ανδρέας Αρέστη Λιάση και Νεόφυτος Μερκή σε ένα χρόνο φυλάκιση και σε έξη μήνες οι Μιχαήλ Ττοουλή Τροκκωτός, Νικόλας Αρέστη Λιάση και Ττοουλής Θεωρή. Σε μικρότερες ποινές καταδικάστηκαν, ο Χαράλαμπος Αναστασίου σε ενάμιση μήνα φυλάκιση για κατοχή πιστολιού, οι Δημήτρης και Σωτήρης Σταυρή σε δύο και τρεις μήνες φυλακή για μαχαίρωμα, ο Κωστής Αρέστη σε δύο μήνες για αντιφατική κατάθεση, ενώ για την ίδια κατηγορία ο Γεώργιος Μάρκου καταδικάστηκε σε τετράμηνη φυλάκιση, ο Μιχαήλ Χατζηρόδοτος σε εξάμηνη φυλάκιση για διαδήλωση, ο Κυριάκος Σπύρου σε φυλακή τεσσάρων μηνών και 18 ημερών για κλοπή κυβερνητικής περιουσίας. Από τους παραπάνω, οι βαρupoινίτες καταδικάστηκαν καθώς θεωρήθηκαν ως οι πρωταίτιοι για την είσοδο και τη διάρρηξη στον Αστυνομικό Σταθμό. Σύμφωνα με τον τοπικό Τύπο, αθώωθηκαν οι Γιαννής Χρυσοστόμου, Βρασίδης Σταύρου (αλλού γράφεται Σπύρου), Λεωνίδας Αρέστη Λιάση, Αναξαγόρας Δημήτρη Πασαπόρτης, Δημητράκης Α. Κουρράδος, Πλουτής Καρπή και Φυτής Δημ. Σηλέτη. Άλλοι σαράντα Πισσουριώτες που είχαν συλληφθεί για τα ίδια γεγονότα είχαν καταδικαστεί από το πλήρες Πταισματοδικείο Λεμεσού σε διάφορα πρόστιμα¹⁹. Η δίκη κράτησε δέκα

¹⁹ Βλ. «Κακουργιοδικείον. Η δίκη Πισσουρίου», *ό.π.*, εφημ. *Αλήθεια*, 11 Δεκεμβρίου 1931, «Η υπόθεσις Χρ. Γαλατοπούλου κ.λ.π. προ του Κακουργιοδικείου. Διαδικασία και απόφασις», εφημ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 16 Δεκεμβρίου 1931, «Η απόφασις του Κακουργιοδικείου Λεμεσού επί της υποθέσεως Γαλατοπούλου και λοιπών», εφημ. *Φωνή της Κύπρου* (Λευκωσία), 19 Δεκεμβρίου 1931, Β. Λειβαδάς, Γ. Σπανός και Π. Παπαπολυβίου, *Η εξέγερση, ό.π.*, σσ. 369-378.

μέρες και είναι χαρακτηριστικό ότι η ανάγνωση από τον Αρχιδικαστή της μακράς απόφασης για την υπόθεση, διήρκεσε περίπου δύο ώρες. Ανάμεσα στις κατηγορίες ήταν η διάρρηξη του Αστυνομικού Σταθμού και η κλοπή κυβερνητικών εγγράφων, και ο εμπρησμός του Τελωνείου και Αλαταποθήκης και της οικίας του τελωνοφύλακος. Η αξία του κλαπέντος αλατιού (16.666 οκάδες) υπολογίστηκε σε 370 λίρες, τα κυβερνητικά αντικείμενα σε 30 λίρες και η προσωπική περιουσία και τα κοσμήματα του τελωνοφύλακα σε 210 λίρες. Το ποσό που εκλάπη από το κυβερνητικό χρηματοκιβώτιο ανερχόταν σε 57 λίρες, 11 σελίνια και ένα γρόσι. Για την κατηγορία παρέστη ο Άγγλος Γενικός Εισαγγελεύς με τον Δημόσιο Κατήγορο Στέλιο Παυλίδη. Τους κατηγορούμενους υπεράσπισαν, τον Χρ. Γαλατόπουλο οι Αντ. Τριανταφυλλίδης και Λ. Ζήνων και τους Πισσουριώτες οι Παν. Κακογιάννης, Δ. Νικολαΐδης, Αλ. Ζήνων και Κρίτων Τορναρίτης.

Ένα άλλο κεφάλαιο που έχει σχέση με την εξέγερση στο Πισσούρι είναι οι καταγγελίες των βρετανικών βιαιοτήτων μετά τα Οκτωβριανά, από τη Πανελλήνια Επιτροπή Συμπαράστασης Κύπρου, που ιδρύθηκε στην Αθήνα, υπό την προεδρία του Ναυάρχου Παύλου Κουντουριώτη, πρώην Πρόεδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας. Εκεί καταγγέλθηκαν τα εξής για τις βρετανικές βαναυσότητες στο Πισσούρι, με βάση έκθεση του Αλέξη Κύρου προς τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο της 8ης Ιανουαρίου 1932²⁰:

27η Οκτωβρίου. Εξήκοντα Βρεττανοί στρατιώται υπό την οδηγίαν του λοχίου αστυνομικού Κώστα Πίνκερτον εισήλθον εις το χωρίον Πισσούρι της Διοικήσεως Λεμεσού, συνήθροισαν όλους τους άνδρας και αφού τους έδεσαν ήρχισαν να τους μαστιγώνουν διά να καταδώσουν τον καύσαντα τον παρακείμενον τελωνειακόν σταθμόν. Επειδή δεν το επέτυχον έλαβον τον δωδεκαετή υιόν του μουκτάρη του χωρίου Ιωάννην Χατζηχριστοδούλου, περιέζωσαν το κρανίον του διά σχοινίου και περιέστρεψαν αυτό διά δύο ξυλίνων λαβών προσδεδεμένων εις τα δύο άκρα του μέχρις ότου ενεσφηνώθη εις τας σάρκας του κρανίου εις βάθος ημισείας περίπου ίντσας διά να εξαναγκάσουν τον πατέρα του μαρτυρούντος να ομολογήση. Κατέτηη περί τούτου λεπτομερής έκθεσις εις την Μητρόπολιν Λεμεσού ως επίσης και διά τον βιασμόν δύο γυναικών της [...] και μιας άλλης ης εκρατήθη το όνομα μυστικόν λόγω της νεαρωτάτης αυτής ηλικίας.

Στους παραπάνω ισχυρισμούς απάντησε γραπτώς στη «Λευκή Βίβλο», ο Storrs ²¹:

27η Οκτωβρίου. Ο Λοχαγός των Βασιλικών Ουαλών Οπλιτών μετά δεκαπέντε ανδρών επεσκέφθη το Πισσούρι, [και] επέστησε την προσοχήν των κατοίκων οίτινες κατέστρεψαν το Τελωνείον. Αι χωριτικάί αρχαί έκαμον ένορκον ομολογίαν

²⁰ Γ. Π. Πικρός, *Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό*, ό.π., σελ. 141.

²¹ *Ταραχαί εν Κύπρω*, ό.π., σελ. 45.

χαρακτηρίζουσαι την ιστορίαν περί οιασδήποτε μαστιγώσεως, βασάνου ή διακορεύσεως ως ψευδή και τερατώδη. Ο νεαρός Χριστοδούλου και η γυνή [...] εντελώς άγνωστοι. Ένορκοι ομολογίαι αναφέρουσιν ότι οι στρατιώται συμπεριφέρθησαν πολύ καλώς.

Πού βρίσκεται η πραγματικότητα, ανάμεσα στις δύο παραπάνω εκδοχές, γνωρίζουν οι κάτοικοι του Πισσουρίου. Χωρίς να αποκλείονται οι υπερβολές και οι ανακρίβειες σε όσα κατήγγειλε ο Αλ. Κύρου, είναι βεβαιωμένο, πάντως, ότι αν και έγιναν βασανιστήρια εις βάρος των κατοίκων σε αρκετά χωριά της Κύπρου, οι κατά τόπους κοινοτικές αρχές υποχρεώθηκαν με τη βία να δηλώσουν ενυπογράφως ότι δεν συνέβη απολύτως τίποτε, για να παραμείνει ατσάλακωτη η εικόνα της αποικιακής Αυτοκρατορίας.

Σχετική με την έκταση της αποικιακής καταστολής –ως έκφρασης αντιποίνων αλλά και συλλογικής τιμωρίας– είναι και η συνέντευξη του παλαιού κοινοτάρχη του Πισσουρίου, Νεοκλή Αντωνιάδη, το 1967²²:

Την επομένη, κατέφθασεν αστυνομία και στρατός. Συνέλαβαν αρκετούς και υπέβαλαν σε βασανιστήρια αυτούς που θεωρήθηκαν πρωτεργάτες. Δυο από αυτούς πέθαναν αργότερα ως καρδιακοί και ο λόγος ήταν τα βασανιστήρια. Άλλοι μπήκαν στην φυλακή. Ανάγκασαν νέους και γέρους, υγιείς και αρρώστους, να γονατίσουνε. Σαν να μην έφταναν αυτά, οι Άγγλοι ζήτησαν αποζημιώσεις. Ο κόσμος δεν είχε να πληρώσει και τότε οι κατακτητές απειλήσαν να πληρωθούν παίρνοντας τα κοσμήματα και τα χρυσαφικά από τις γυναίκες. Ανέλαβα τότε προσωπικά και σε προθεσμία τριών ημερών –όπως μου βάλανε– μάζεψα τα χρήματα και τα κατέθεσα στο ταμείον του Διοικητού. Για να μαζευτούν, όμως, τα χρήματα αυτά, οι χωριανοί μας πούλησαν το λάδι και τα άλλα υπάρχοντά τους μεσοτιμής, στερήθηκαν και πείνασαν για να ικανοποιηθεί η ψυχή τους.

Η μαζική εξέγερση του Πισσουρίου αξίζει να εξεταστεί ως μια πρότυπη ερευνητική εργασία για το υπόλοιπο νησί. Γιατί τόσο πάθος και μένος κατά των κτιρίων της Αστυνομίας και του Τελωνείου; Γιατί τόσες πολλές συλλήψεις και τόση αντεπαναστατική αποικιακή βία; Το μνημείο που έχει ανεγερθεί πρόσφατα προς τιμήν των Οκτωβριανών γεγονότων στην κοινότητα Πισσουρίου είναι μια επιβαλλόμενη τιμή, όσο και εάν αργοπόρησε, προς τους απλούς και ανώνυμους χωρικούς του Πισσουρίου που ακολούθησαν το παγκύπριο αυθόρμητο λαϊκό ξέσπασμα οργής, τον Οκτώβρη του 1931, και ένοιωσαν για λίγες μαγικές και αξέχαστες ώρες τη μέθη και τη μαγεία της ελευθερίας. Το τίμημα βέβαια ήταν, όπως πάντα, βαρύτατο. Από την άλλη, τα Οκτωβριανά του 1931 ήταν πάνω από όλα, η «εισαγωγή» στην επανάσταση του Απριλίου του 1955. Η απαραίτητη προϋπόθεση, ή αλλιώς, το τέλος της αρχής. Σε αυτή την παγκύπρια εξέγερση, οι κάτοικοι του Πισσουρίου ήταν παρόντες.

²² Χάρης Χειλέτης, «Συνέντευξη του Νεοκλή Αντωνιάδη τον Απρίλιο του 1967», στο Μ. Α. Σοφοκλέους (επιμ.), *Πισσούρι, ό.π.*, σσ. 73-74.

Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ του 1910 και η σημασία της στη Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Κωνσταντίνος Ι. Νταμπεγλιώτης *,

Στυλιανή Πασαλίδου
και Αθανάσιος Νασιακόπουλος

Δήμος Κιλελέρ, Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας,
Περιφέρεια Θεσσαλίας, Νίκαια Λάρισας, Ελλάδα

*Επικοινωνία: progr@kileler.gov.gr
τηλ: +30 2413 507222, Fax: +30 2410 921868

Λέξεις κλειδιά: **Κιλελέρ, κολίγοι, τσιφλίκια, εξέγερση**

Περίληψη

Το αγροτικό ζήτημα ήταν ιδιαίτερα οξυμένο στη Θεσσαλία από την ένταξη της στον εθνικό κορμό το 1881, με τους κολίγους να παραμένουν χωρίς γη και δικαιώματα. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μια σειρά κινητοποιήσεων και αναταραχών σε διάφορες περιοχές της Θεσσαλίας. Στις 9 Μαρτίου του 1910 λαμβάνουν χώρα στο Κιλελέρ, αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ αστυνομικών δυνάμεων και αγροτών/διαδηλωτών με θύματα αγρότες. Τα γεγονότα αυτά αποτέλεσαν την κορύφωση της αγροτικής εξέγερσης και υπήρξαν ο καταλύτης μιας ριζικής αναδιάρθρωσης του αγροτικού χώρου, που σηματοδότησε το τέλος των τσιφλικιών και την απαρχή μιας πιο δίκαιης αναδιανομής της αγροτικής γης η οποία συμπεριελάμβανε την κατοχύρωση ατομικής αγροτικής ιδιοκτησίας και δικαιωμάτων μέσα από μια σειρά νομοθετημάτων.

1. Το Αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία και οι πρόδρομοι του Κιλελέρ

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στο Ελληνικό κράτος επήλθε κατόπιν μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και των Μεγάλων Δυνάμεων¹, που κατέληξαν στην υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Σύμβασης στις 2.7.1881 στην Κωνσταντινούπολη (Αρώνη-Τσίχλη 2005). Σύμφωνα μ' αυτή, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει τα δικαιώματα όσων κατείχαν οθωμανικούς τίτλους ιδιοκτησίας, κατοχυρώνοντας όχι μόνο το δικαίωμα εξουσίας ή οριζόντιας ιδιοκτησίας στους τσιφλικούχους, όπως ίσχυε επί τουρκοκρατίας, αλλά και την πλήρη κυριότητά τους επί των γαιών που κατείχαν (Πατρώνης 2015). Μετά την αποχώρηση των Οθωμανών της Θεσσαλίας, οι εκτάσεις τους δεν ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα ως εθνικές γαίες, αλλά μπήκαν στη χρηματιστηριακή αγορά της Κωνσταντινούπολης, όπου πουλήθηκαν γρήγορα και φθηνά σε πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού² (Βραχνιάρης 1985).

Άμεση συνέπεια των παραπάνω ήταν αφενός η προνομιακή μεταχείριση των τσιφλικάδων από το Ελληνικό κράτος και αφετέρου η δυσaréσκεια των κολίγων που προσδοκούσαν ότι, με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, θα γινόταν απαλλοτρίωση και διανομή των εθνικών γαιών στους κατοίκους της περιοχής (Αρώνη- Τσίχλη 2005).

Από τα πρώτα χρόνια της προσάρτησης, διαμορφώθηκε μια νέα κατάσταση στο Θεσσαλικό κάμπο που δημιούργησε και ενέτεινε σταδιακά το αγροτικό ζήτημα. Η νέα αυτή κατάσταση δημιούργησε πολλές εντάσεις μεταξύ των τσιφλικάδων και των κολίγων, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης των τελευταίων όχι μόνο δεν βελτιώθηκαν αλλά χειροτέρεψαν³. Οι τσιφλικάδες και οι επιστάτες τους είχαν κάθε δικαίωμα πλέον να εκδιώκουν τους κολίγους από τα τσιφλίκια τους, να κατάσχουν την περιουσία τους, αλλά και να επεμβαίνουν σε κάθε πτυχή της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής τους (Αντωνίου & Σακκής 2015).

¹ Γερμανία, Αυστρία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία και Μεγάλη Βρετανία.

² Όπως Ζωγράφος, Στεφάνοβικ, Συγγρός, Αβέρωφ, Ζάππας, Ζαρίφης κ.α.

³ Οι Έλληνες πλέον τσιφλικάδες με την πλήρη αναγνώριση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της γης εκλάμβαναν τις σχέσεις τους με τους κολίγους ως σχέσεις απλής μίσθωσης, αναγκάζοντάς τους να υπογράφουν συνήθως ετήσιες συμβάσεις ως μισθωτές της γης και όχι ως επίμορτοι καλλιεργητές, όπως συνέβαινε επί τουρκοκρατίας, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τη θέση των κολίγων περισσότερο επισφαλή από κάθε άλλη προηγούμενη περίοδο. Συνεπώς με το νέο σύστημα γαιοκτησίας τα πατροπαράδοτα, εμπράγματα και κληρονομικά δικαιώματα των κολίγων χάθηκαν, με αποτέλεσμα οι κολίγοι να περιέλθουν σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας και εξάρτησης από τους τσιφλικάδες και να περιπέσουν σε καθεστώς δουλοπαροικίας.

Όμως, οι κολίγοι αντέδρασαν έντονα σ' αυτό το νέο σύστημα γαιοκτησίας, αρνούμενοι αρκετές φορές να αναγνωρίσουν τις αξιώσεις των τσιφλικάδων μέσα από εξεγέρσεις και συγκρούσεις. Τα γεγονότα αυτά με την πάροδο του χρόνου πολλαπλασιάστηκαν και, ενώ αρχικά αφορούσαν επιμέρους αντιστάσεις εναντίον συγκεκριμένων τσιφλικάδων, με την έλευση του 20ού αιώνα μεταλλάχθηκαν σε συλλογικές, οργανωμένες και δυναμικές κινητοποιήσεις που πήραν τη μορφή ενός αγροτικού κινήματος σε ολόκληρη τη Θεσσαλία (Ψύρρας 2010). Ενδεικτικά, μερικές από τις κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα στο χρονικό διάστημα πριν την αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ ήταν:

- 16/9/1909: Αγροτικό συλλαλητήριο στην Καρδίτσα,
- 29/11/1909: Σύσκεψη αγροτών, δημάρχων κ.λ.π στους Καμινάδες Καρδίτσας,
- 06/12/1909: Σύσκεψη στο Κιέριο Καρδίτσας,
- 04/1/1910 και 20/1/1910: Αγροτικό συλλαλητήριο στην Καρδίτσα,
- 07/2/1910: Συλλαλητήριο σε Λάρισα και Τρίκαλα,
- 19/2/1910: Επίσκεψη Πανθεσσαλικής Επιτροπής στον Πρωθυπουργό Στ. Δραγούμη,
- 27/2/1910: Αγροτικό συλλαλητήριο στην Καρδίτσα (Γερόπουλος 2010).

Η μετάλλαξη αυτή σε αγροτικό κίνημα οφειλόταν σε μια σειρά κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών και αλλαγών που επήλθαν τον 20^ο αιώνα, οι οποίες ήταν:

- ♦ η αγανάκτηση των κολίγων για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης,
- ♦ η πολιτική αστάθεια, η αναληψία και αδυναμία των κυβερνήσεων να επιλύσουν το αγροτικό ζήτημα,
- ♦ η μείωση της αγροτικής παραγωγής, λόγω καταστροφών, ακατάλληλου εξοπλισμού και μίσθωσης μεγάλων εκτάσεων γης για βοσκοτόπια,
- ♦ η ανάπτυξη της αστικής τάξης της Θεσσαλίας και η υποστήριξη της στους κολίγους,
- ♦ η συμμετοχή της εργατικής τάξης στις αγροτικές κινητοποιήσεις,
- ♦ η υποστήριξη των Δημάρχων της ευρύτερης περιοχής⁴
- ♦ η δημιουργία αγροτικών συλλόγων στις Θεσσαλικές πόλεις,
- ♦ η υπαγωγή μεγάλου μέρους των τσιφλικιών του Θεσσαλικού κάμπου στην κυριότητα του ελληνικού κράτους και

⁴ Αρμενίου, Κραννώνος, Ογχηστού (μετέπειτα Πλατυκάμπου), Φακίου (μετέπειτα Νίκαιας) Συκουρίου, Αμπελακίων του Νομού Λάρισας καθώς και της Δυτικής Θεσσαλίας (Κιερίου, Τιτανίου, Ιθώμης, Καλλιφώνιου, Φύλλου κ.α).

- ♦ η υποστήριξη αστών διανοουμένων⁵ που συνέβαλαν στην διαμόρφωση του ιδεολογικού πλαισίου του αγροτικού κινήματος (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

Ηγετική μορφή και σύμβολο του Θεσσαλικού αγροτικού κινήματος ήταν ο Μαρίνος Αντύπας⁶, ένας κοινωνικός αγωνιστής που ξεσήκωνε τους κολίγους και δολοφονήθηκε στον Πυργετό της Λάρισας από τον επιστάτη ενός τσιφλικά στις 8/3/1907. Η είδηση της δολοφονίας του Μαρίνου Αντύπα συγκλόνισε την Ελλάδα, αλλά κυρίως τους αγρότες της περιοχής, ξεσηκώνοντας παράλληλα κύμα αντιδράσεων. Τα κηρύγματα του Αντύπα εξακολούθησαν να εμπνέουν τους κολίγους οδηγώντας τους σε δυναμικές κινητοποιήσεις που κορυφώθηκαν την 6η Μαρτίου 1910 στο Κιλελέρ (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

2. Η Αγροτική εξέγερση στο Κιλελέρ

Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ δεν ήταν ένα ξαφνικό και συμπτωματικό γεγονός, αλλά προϊόν επίπονων κοινωνικών διεργασιών, αιματηρών αγώνων και συσσωρευμένης οργής, που έκαναν τη Θεσσαλία να μοιάζει με ένα καζάνι που βράζει. Ήταν, λοιπόν, σχεδόν αναπόφευκτο ότι κάποτε αυτή η έκρυθμη κατάσταση κάπου θα ξεσπούσε.

2.1 Τα γεγονότα του Κιλελέρ

Στις 6 Μαρτίου 1910 ήταν προγραμματισμένο από την Πανθεσσαλική Επιτροπή Αγροτών να γίνει στην Λάρισα συλλαλητήριο. Το πρωί της ίδιας ημέρας στην σιδηροδρομική γραμμή Βόλου-Λάρισας και στο ύψος του Σταθμού Κιλελέρ, αγρότες επιχειρήσαν να επιβιβασθούν στο τρένο που πήγαινε προς Λάρισα,

⁵ Όπως Τριανταφυλλίδης, Γρίβας, Σταμούλης, Μπούσδρας, κ.α.

⁶ Ο Μ. Αντύπας δεν ήταν ούτε αγρότης ούτε Θεσσαλός, αλλά γόνος μικροαστικής οικογενείας που γεννήθηκε το 1872 στο χωριό Φερεντινάτα της Κεφαλονιάς και φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η προσωπικότητα του Μαρίνου Αντύπα ήταν διαποτισμένη από σοσιαλισμό και έντονο ανθρωπισμό, τα συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης, τη χριστιανική ηθική και τον αναρχισμό. Πίστευε ότι οι κοινωνικές αδικίες γκρεμίζονται μόνο με επαναστάσεις και ήταν ανελέητος με την αδικία και την εκμετάλλευση των ανθρώπων. Στη Θεσσαλία ο Μ. Αντύπας ήρθε τον Ιούνιο του 1906 και εγκαταστάθηκε ως επιστάτης στο τσιφλίκι του θείου του Γ. Σκιαδαρέση, στον Πυργετό της Λάρισας. Με την εκρηκτική ιδιοσυγκρασία του και τη φλόγα του επαναστάτη, περιόδευε στα χωριά εμψυχώνοντας και υποκινώντας τους κολίγους να ξεσηκωθούν ενάντια στους τσιφλικάδες και να απαιτήσουν την απαλλοτρίωση και τη διανομή της γης που τους ανήκε.

προκειμένου να συμμετάσχουν στο συλλαλητήριο, χωρίς να πληρώσουν εισιτήριο. Στο ίδιο τρένο επέβαινε ο Πολίτης, διευθυντής των Θεσσαλικών Σιδηροδρόμων, συνοδεύοντας το Γερμανό δημοσιογράφο Φίσερ με τη γυναίκα του, ο οποίος έδωσε εντολή να μην επιβιβαστούν οι αγρότες, ενέργεια που τους εξόργισε και οδήγησε στην πρόκληση φθορών στο τρένο. Στη συνέχεια το τρένο, αφού προχώρησε για λίγο, ξανασταμάτησε αναγκαστικά από το συγκεντρωμένο πλήθος και τότε παρενέβη δυναμικά η μικρή στρατιωτική δύναμη που επέβαινε στην αμαξοστοιχία, με συνέπεια τα επεισόδια να εκτραχυνθούν και να προκληθούν θάνατοι και τραυματισμοί αγροτών. Λίγα χιλιόμετρα πιο πέρα, στο ύψος του σιδηροδρομικού σταθμού Τσουλάρ (νυν Μελίας), σε νέες αιματηρές συμπλοκές των στρατιωτών του τρένου με συγκεντρωμένους αγρότες, υπήρξαν νέα θύματα και τραυματίες αγρότες. Την ίδια ημέρα, στον ήδη μακρύ κατάλογο των θυμάτων προστέθηκαν άλλος ένας νεκρός και πολλοί τραυματίες αγρότες που πήγαιναν στο συλλαλητήριο της Λάρισας, αυτή τη φορά στην είσοδο της πόλης από το Νεμπεγλέρ (νυν Νίκαια).

(Αρώνη-Τσίχλη 2005, Βραχνιάρης 1985, Γερόπουλος 2001, Γερόπουλος 2010, Καραμπερόπουλος 2003, Καρανικόλας 1983, Ψύρρας 2010).

2.2 Ο αντίκτυπος της εξέγερσης στην πορεία του αγροτικού ζητήματος

Οι αιματηρές εξεγέρσεις της 6ης Μαρτίου 1910 (Κιλελέρ, Τσουλάρ και Λάρισα) είχαν άμεσο αντίκτυπο τόσο σε κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Καταρχήν, ο απλός κόσμος έμαθε για τις τραγικές συνθήκες διαβίωσης των κολλίγων και τους αντιμετώπισε με περισσότερη συμπάθεια.

Στις 8/3/1910, δύο μέρες μετά και υπό την πίεση των γεγονότων και σε έκρυθμο κλίμα, αρχίζει στη Βουλή σχετική συζήτηση. Η κυβέρνηση Δραγούμη υπεραμύνθηκε –εν μέσω αντεγκλήσεων με τους Θεσσαλούς, κυρίως, βουλευτές– της στάσης της στα γεγονότα και γενικότερα της αγροτικής της πολιτικής, ενώ η συζήτηση για τις απαλλοτριώσεις των τσιφλικιών δεν οδήγησε σε ουσιαστικό αποτέλεσμα (Γερόπουλος 2010).

Μερικές εβδομάδες αργότερα οδηγήθηκαν σε δίκη, ως υποκινητές και υπαίτιοι των επεισοδίων, άτομα μόνο από την πλευρά των αγροτών, μεταξύ των οποίων και οι Δήμαρχοι της περιοχής⁷. Όμως η πανηγυρική τους αθώωση αποτέλεσε ιστορική νίκη επί των τσιφλικιάδων και θορύβησε το συμπορευόμενο μαζί τους πολιτικό κατεστημένο (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

⁷ Χρ. Παπαθανασίου (Κρανιώνα), Ι. Περηφάνης (Φακίου, μετέπειτα Νίκαιας), Αρ. Χαραβελούλης (Ογχηστού, μετέπειτα Πλατυκάμπου).

Τόσο τα γεγονότα του Κιλελέρ όσο και αυτά που προηγήθηκαν, επηρέασαν καταλυτικά την πορεία του αγροτικού ζητήματος. Έτσι, στις εκλογές της 8/8/1910, εξελέγησαν πολλοί υποψήφιοι αγροτικών περιοχών και όλοι οι εκπρόσωποι του αγροτικού κινήματος. Η νέα κυβέρνηση του Βενιζέλου που ανέλαβε στις 8/10/1910, αν και αρχικά γέμισε με ελπίδες τον αγροτικό κόσμο, γρήγορα απογοήτευσε όσους περίμεναν ότι θα προχωρούσε σε αγροτικές μεταρρυθμίσεις. Ο επανεκλεγείς, μετά τις εκλογές της 28/11/1910 για την Β' Αναθεωρητική Βουλή, Πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος, σε σχετική με το αγροτικό ζήτημα συζήτηση στη Βουλή (16-19/3/1911), αναγνώρισε το πρόβλημα χωρίς όμως να δώσει λύση, πιεζόμενος από τους τσιφλικάδες. Το μόνο θετικό ήταν ότι στο ψήφισμά της η Βουλή αναγνώρισε τη μη ύπαρξη κωλύματος για την αναγκαστική απαλλοτριώση των τσιφλικιών προς όφελος των μικροϊδιοκτητών.

Μόλις, όμως, ο Βενιζέλος βρέθηκε αντιμέτωπος με τις αντιδράσεις των τσιφλικάδων, αλλά και της Τουρκίας, υπαναχώρησε, κάτι που συνέβη και με το Νόμο ΓΩΝΣ/27/11/1911, και ελίχθηκε πολιτικά συγκαλώντας Πανελλήνιο Αγροτικό Συνέδριο στις 9-13/9/1912 στο Βόλο, στο ψήφισμα του οποίου υιοθετήθηκαν κατά πλειοψηφία όλα τα βασικά αιτήματα των αγροτών όπως απαλλοτριώσεις, οικονομικές διευκολύνσεις κ.λπ. (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010). Η δεκαετία που μεσολάβησε από το συνέδριο του 1912 μέχρι και τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη για τα εθνικά θέματα και αυτό ανέστειλε κάθε ουσιαστική εξέλιξη στο αγροτικό ζήτημα. Παρόλα αυτά, ακόμη και υπό αυτές τις αντίξοες συνθήκες, έγιναν μερικά βήματα, όπως:

- Η προσωρινή απαγόρευση εξώσεως των κολίγων από τα τσιφλίκια έως 31/8/1915 (Ν.138/1914).
- Η ίδρυση Θεσσαλικού Γεωργικού Ταμείου (Ν.138/2014) το οποίο μέχρι το 1917 προχώρησε στην διανομή 1.640.000 στρεμμάτων σε 3.100 αγροτικές οικογένειες.
- Η ενίσχυση και ο πολλαπλασιασμός των γεωργικών συνεταιρισμών καθώς και ο σταδιακός εκσυγχρονισμός της γεωργίας με την ψήφιση του Ν.602/1914.
- Η νομοθέτηση της αγροτικής μεταρρύθμισης με το «Διάταγμα περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως» της 20.5.1917 και μια σειρά άλλων νόμων από το Βενιζέλο⁸. Τα μέτρα αυτά, αν και επεκτάθηκαν σε όλη τη χώρα με τον Ν.1072/1917, ουσιαστικά δεν εφαρμόστηκαν.

⁸ Οι νομοθετικές πρωτοβουλίες Βενιζέλου και Κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας εντάσσονταν και στην προσπάθειά του να ενισχύσει τα ερείσματά του στις αγροτικές περιοχές σε μια περίοδο οξυμένης αντιπαράθεσης με τους αντιβενιζελικούς. Μια από τις βασικές προβλέψεις όλων αυτών των νόμων ήταν η απαλλοτριώση όλων των κτημάτων άνω των 1.000 στρεμμάτων και η νομική κατοχύρωση των αγροτών να διεκδικήσουν μέρος των απαλλοτριωμένων τσιφλικιών και Εθνικών γαιών (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

- Η ίδρυση το 1919 της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών και, λίγο αργότερα, της Πανθεσσαλικής Αγροτικής Ένωσης με σκοπό την προώθηση των αγροτικών αιτημάτων.
- Η απλούστευση των απαλλοτριώσεων – με το λεγόμενο «Αγροτικό Νόμο» (Ν.2052/1920)– χωρίς όμως πρακτικό αποτέλεσμα (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

Η άνοδος του Δημητρίου Γούναρη στην εξουσία οδήγησε στην αναστολή εφαρμογής του Ν.2052/1920, στην εξαίρεση με το Ν.2922/1921 από την απαλλοτρίωση τσιφλικιών της Θεσσαλίας, στη διάλυση των συνεταιρισμών και στο ξέσπασμα ταραχών (Γερόπουλος 2010).

Όμως, η Μικρασιατική καταστροφή του 1922 και η υποδοχή 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων, ανάγκασε το Ελληνικό κράτος να μεριμνήσει για την άμεση διανομή και παραχώρηση γης. Έτσι το 1923, ο επικεφαλής της Επαναστατικής Κυβέρνησης και Θεσσαλός στην καταγωγή Ν. Πλαστήρας προχωρά στην καθολική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών χωρίς αποζημίωση και στην απόδοσή τους στους αγρότες, ενώ το 1929 ιδρύεται η Αγροτική Τράπεζα με κύριο σκοπό την οικονομική στήριξη των αγροτών. Η διαδικασία των απαλλοτριώσεων συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια, επιλύοντας έτσι οριστικά το αγροτικό ζήτημα (Γερόπουλος 2010, Ψύρρας 2010).

3. Η σημασία της εξέγερσης στη Σύγχρονη Ιστορία - Συμπεράσματα

Τα δραματικά γεγονότα στο Θεσσαλικό κάμπο, με αποκορύφωμα την αιματηρή αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ το 1910, επέδρασαν καταλυτικά στις εξελίξεις της εποχής και δημιούργησαν το κατάλληλο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των αγροτών, την απόκτηση γης με την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, τη διαγραφή των χρεών κ.λπ.

Στην σύγχρονη εποχή, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την εμφύλια διαμάχη, η εξέγερση του Κιλελέρ δημιούργησε μια ιστορική παρακαταθήκη αγώνων και διεκδικήσεων που για τον αγροτικό κόσμο έχει μοναδικά χαρακτηριστικά, όχι μόνο σε εθνικό αλλά σε ευρωπαϊκό, ακόμη και σε παγκόσμιο επίπεδο. Έδειξε το δρόμο στις μελλοντικές γενιές των αγροτών –και όχι μόνο– ότι οι δίκαιοι αγώνες μπορούν να κερδηθούν όσο αντίξοες και αν είναι οι συνθήκες.

Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ αποτελεί ορόσημο για το πανευρωπαϊκό (Durand-Drouhin & Szwengrub, 1985) αλλά και το παγκόσμιο αγροτικό κίνημα (Boeschoter, 1993), ενώ έχει αφήσει ανεξίτηλο αποτύπωμα στα έργα πλήθους

Ελλήνων συγγραφέων⁹ και καλλιτεχνών¹⁰. Επισημαίνεται ακόμη ότι αρκετές ελληνικές πόλεις έχουν τιμητικά δώσει το όνομα Κιλελέρ σε οδούς¹¹, κάτι που αποδεικνύει την αναγνώριση της θυσίας σε επίπεδο Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Στο χώρο πλησίον του σιδηροδρομικού σταθμού Κιλελέρ, όπου το 1910 διαδραματίστηκαν τα αιματηρά γεγονότα, έχει ανεγερθεί το Μνημείο Αγρότη και τιμάται κάθε χρόνο στο τέλος Μαρτίου, η μνήμη των πεσόντων κολίγων παρουσία των παραγωγικών φορέων. Ο ιδιαίτερος συμβολισμός του Κιλελέρ αλλά και το αναβαθμισμένο κύρος του αγροτικού κόσμου και η σημασία που απέκτησε ο αγροτικός τομέας στον παραγωγικό ιστό της χώρας, αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι εδώ και δεκαετίες πραγματοποιούνται στον ίδιο χώρο πολυπληθείς συγκεντρώσεις όπου εξαγγέλλονται η αγροτική και αναπτυξιακή πολιτική των κομμάτων (Νταμπεγλιώτης κ.α. 2017).

Ο Δήμος Κιλελέρ έχει θέσει ως προτεραιότητα να αξιοποιήσει το συμβολισμό και την αναγνωρισιμότητα του ονόματος «Κιλελέρ», που του προσδίδει η μοναδικότητα των γεγονότων της αγροτικής εξέγερσης του 1910. Στα πλαίσια αυτά, έχει ήδη δρομολογηθεί η ανέγερση του Εθνικού Μουσείου Αγροτικού Κινήματος στο χώρο της θυσίας, ενός εμβληματικού έργου που αναμένεται να λειτουργήσει ως σημείο αναφοράς, με πρώτο βήμα τη σύσταση σχετικού Ν.Π. (Ν.4481/2017, αρ.77) το οποίο θα τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΦΕΚ 100Α/20/07/2017).

⁹ Γερόπουλος, 2001, «Κιλελέρ: Ιστορία, Λαογραφία», Γερόπουλος, 2010, «Το Αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία & το έπος του Κιλελέρ», Καρανικόλας, 1983, «Κιλελέρ. Συμβολή στην Ιστορία του Ελληνικού αγροτικού κινήματος», Ψύρρας, 2010, «Κιλελέρ. Στον ήλιο μοίρα. Από το ξεκίνημα του αγώνα ως την εξέγερση και την τελική λύση 1881-1923», Βραχνιάρη, 1985, «Ανάμεσα σε δύο εξεγέρσεις: Κιλελέρ 1910- Τρίκαλα 1925», Μπούσδρας, 1951, «Η Απελευθέρωση των Σκλάβων αγροτών», Κορδάτος, 1945, «Η αγροτική εξέγερση του Κιλελέρ».

¹⁰ τραγούδια («Κιλελέρ», Σαββόπουλος, 1971, «Αγροτικά», Μπακαλάκος, 1975), ταινίες («Το χρώμα βάφτηκε κόκκινο», 1965), θεατρικό μονόπρακτο («Κιλελέρ» Β. Ρώτας, 1945), χαρακτηριστικό («Μαρίνος Αντύπας-Κιλελέρ 1910» Α. Τάσσου).

¹¹ Λάρισα, Τύρναβος, Μαρούσι, Ν. Ερυθραία, Ηλιούπολη, Καματερό, Βέροια, Ρέθυμνο, Ν. Επιβάτες, Θέρμη, Κόνιτσα).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αντωνίου Α. & Σακκής, (2006), "Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα", στο Θεσσαλία. Θέματα Ιστορίας, Εκδόσεις ΕΤΕΚ Θεσσαλίας.
- Αρώνη-Τσίχλη, Κ., (2005) "Αγροτικό ζήτημα και αγροτικό κίνημα", Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ.
- Βραχνιάρης, Χ., (1985), "Ανάμεσα σε δύο εξεγέρσεις: Κιλελέρ 1910 - Τρίκαλα 1925", Εκδόσεις Αλφειός.
- Γερόπουλος, Α., (2001), "Κιλελέρ, Ιστορία – Λαογραφία", Εκδόσεις Κοινότητα Κιλελέρ.
- Γερόπουλος, Α., (2010), "Το Αγροτικό Ζήτημα στη Θεσσαλία & το Έπος του Κιλελέρ", Εκδόσεις Δήμος Κιλελέρ – Τοπική Ένωση Δήμων & Κοινοτήτων Ν. Λάρισας.
- Καραμπερόπουλος, Β., (2003), "Η περιοχή Βελεστίνου στο αγροτικό κίνημα", Εκδόσεις Επιστημονική Εταιρεία μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.
- Καρανικόλας, Γ., (1983), "Κιλελέρ. Συμβολή στην Ιστορία του Ελληνικού αγροτικού κινήματος", Εκδόσεις Θουκυδίδης.
- Νταμπεγλιώτης Κ., Πασαλίδου Σ., Μποτσαροπούλου., Χατζούλης.
- Α., "Κιλελέρ: Η Αναγνωρισιμότητα του Ονόματος, η Ιστορικότητα του Τόπου και ο Πολιτισμός ως Πόλοι Έλξης και Εργαλεία Ανάπτυξης" Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Marketing & Branding του Τόπου, Λάρισα 31/3/2017-2/4/2017.
- Πατρώνης, Β., (2015), "Το Αγροτικό Ζήτημα ΙΙ- Η Μεγάλη Γαιοκτησία: Η περίπτωση των τσιφλικιών στη Θεσσαλία, 1881-1923", Κεφάλαιο Συγγράμματος, στο Πατρώνης, Β. 2015, Ελληνική οικονομική ιστορία, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Ψύρρας, Θ., (2010), "Κιλελέρ. Στον ήλιο μοίρα. Από το ξεκίνημα του αγώνα ως την εξέγερση και την τελική λύση 1881-1923", Εκδόσεις Μεταίχιμο.

Ξενόγλωσση

- Boeschoter, R.V., (1993), "The peasant and the party: Peasant options and 'folk' communism in a Greek village" 20(4) Journal of Peasant Studies 612.
- Durand-Drouhin, J.L., Szwengrub L.M., (eds), (1985), Rural Community Studies in Europe: Trends, Selected and Annotated Bibliographies, Analyses, Vol. 3 (Oxford: Pergamon Press).

Το αντιδικτατορικό κίνημα του 1938 στα Χανιά της Κρήτης

Δρ Αντώνης Σκαμνάκης

Επίκουρος Καθηγητής,
Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Επικοινωνία: askamnak@jour.auth.gr

Λέξεις κλειδιά: **Κρήτη, Χανιά, κίνημα**

Περίληψη

Δύο σχεδόν χρόνια πριν την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά, την 4η Αυγούστου του 1936, και την εκδήλωση του αντιδικτατορικού κινήματος των Χανίων, η χώρα είχε περάσει μέσα από μια θύελλα σημαντικών πολιτικών γεγονότων. Ξένες παρεμβάσεις, στρατιωτικά πραξικοπήματα, πόλεμοι, επαναστάσεις, εμφύλιες συγκρούσεις και σύντομες δικτατορίες. Για αυτό το λόγο κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια εν συντομία αναφορά στα πολιτικά γεγονότα που προηγήθηκαν του κινήματος του Ιουλίου του 1938, κυρίως διαμέσου του Τύπου της εποχής, ο οποίος εξέφραζε ωστόσο τις πολιτικές διαιρέσεις του ελληνικού πολιτικού συστήματος του μεσοπολέμου. Επισημαίνεται ότι κομβικό σημείο της εμφανίσεως των πολιτικών διαιρέσεων μετά το κίνημα στο Γουδί, το οποίο σηματοδοτεί ουσιαστικά το πέρασμα από την ολιγαρχική στην αστική δημοκρατία, αποτελεί το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και τα Νοεμβριανά του 1916 (Σκαμνάκης 2008). Με αφορμή αυτά τα γεγονότα θα εμφανιστεί η πολιτική διαίρεση βενιζελικών-αντιβενιζελικών, μια διαίρεση η οποία θα διαρκέσει έως και την απαρχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πριν τη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου

Η αποτυχία του κινήματος της Θεσσαλονίκης της 1ης Μαρτίου του 1935, το οποίο ήταν ουσιαστικά μια προσπάθεια των βενιζελικών να επανέλθουν στην εξουσία και να αποτραπεί η παλινόρθωση της μοναρχίας, καθόρισε ως ένα μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις οι οποίες οδήγησαν στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου. Η ήττα των φιλελεύθερων δυνάμεων είχε ως αποτέλεσμα τις μαζικές και οριστικές πλέον εκκαθαρίσεις των πιο προοδευτικών στοιχείων του στρατού, τις μαζικές συλλήψεις και τον περιορισμό της δραστηριότητας των παραγόντων του φιλελεύθερου κόμματος, όπως για παράδειγμα του Σοφούλη και του Παπαναστασίου, αλλά και στελεχών της Αριστεράς. Ο πόλος των αντιβενιζελικών επιδιέεται σε ακραίες και τρομοκρατικές πράξεις οι οποίες οδηγούν στο κλείσιμο βενιζελικών και αριστερών εφημερίδων (Λιναρδάτος 1988: 17). Στα Χανιά, η εφημερίδα *Κήρυξ*, εφημερίδα που ίδρυσε ο Εθνάρχης, κλείνει λίγες μέρες αργότερα και συγκεκριμένα στις 17 Μαρτίου του 1935, για να επαυκεδοθεί μετά τον πόλεμο.

Στο φύλλο της 4ης Μαρτίου της *Καθημερινής*, ο εκδότης Γεώργιος Βλάχος θα επικροτήσει τον επιχειρούμενο βομβαρδισμό, από κυβερνητικά αεροπλάνα, του θωρηκτού «Αβέρωφ» και των υπολοίπων πλοίων του στόλου που έπλεαν προς τα Χανιά μετά την αποτυχία του κινήματος της 1ης Μαρτίου του 1935 (Βλάχος 1990: 274). Στις 17 Μαρτίου, όταν άρχισαν οι δίκες στο στρατοδικείο, ο γνωστός για τις φιλοφασιστικές του ιδέες εκδότης του *Πρωινού Τύπου* Νικόλαος Κρανιωτάκης θα γράψει στην εφημερίδα του ότι οι κατηγορούμενοι πρέπει να εκτελεστούν χωρίς διαδικασία, ενώ ο ίδιος θα γράψει στις 23 Μαρτίου ότι, εάν οι κατηγορούμενοι δεν εκτελεστούν, ο λαός θα σφάξει ιδιοχείρως την αγέλη των συνωμοτών (Λιναρδάτος 1988: 35). Είναι χαρακτηριστικό ότι η αγόρευση του κατηγορούμενου Βαγενά στη δίκη των Σαράφη και Τσιγάντε και των υπολοίπων 110 κατηγορουμένων για συμμετοχή στο κίνημα του 1935 είχε συνταχθεί στα γραφεία της εφημερίδας *Καθημερινή*.

Στις 11 Αυγούστου του 1935, τριάντα ένοπλοι θα εισβάλουν στη βενιζελική εφημερίδα *Πατρίς* και θα καταστρέψουν ολοσχερώς τα γραφεία της, ενώ λίγο αργότερα η ίδια εφημερίδα, καθώς επίσης και οι εφημερίδες *Αλήθεια* και *Δημοκρατική Δράσις* παύονται, ενώ στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* υποβάλλονται αθρόες μηνύσεις. Μετά την παύση της κυβέρνησης Τσαλδάρη, στις 10 Οκτωβρίου, από τους στρατιωτικούς με επικεφαλής τον Παπάγο, η λογοκρισία επανέρχεται.

Από την παλινόρθωση της Μοναρχίας έως το θάνατο του Δεμερτζή και τον ορισμό του Μεταξά ως πρωθυπουργού της χώρας, η οποία έγινε από τον Βασιλιά στις 13 Απριλίου του 1936, οι εφημερίδες στην πλειοψηφία τους, συμπεριλαμβανομένων και αρκετών φιλοβενιζελικών τίτλων, θα υποστηρίξουν

δυστυχώς τη λύση Μεταξά τόσο για την ανάληψη του Υπουργείου Στρατιωτικών όσο και, αργότερα, για την ανάληψη της πρωθυπουργίας. Για παράδειγμα αμέσως μετά την υπουργοποίηση Μεταξά το *Ελεύθερο Βήμα* έγραφε χαρακτηριστικά, απαντώντας στους φόβους των δημοκρατικών για τις δικτατορικές προθέσεις του Μεταξά, «είμεθα πεπεισμένοι ότι η εκ μέρους του κ. Μεταξά ανάληψις ρόλου περισσότερο ενεργητικού, αποφασιστικού εις τη διαχείριση των ζητημάτων που είναι ήδη εκκρεμή δικαιολογεί μεγαλύτερες ακόμη αξιώσεις από την δράσιν της κυβερνήσεως» (Λιναρδάτος 1988: 181).

Στις 28 Ιουλίου του 1938 εκδηλώθηκε το μοναδικό σε ολόκληρη την Ελλάδα κίνημα ενάντια στο καθεστώς της 4ης Αυγούστου στα Χανιά της Κρήτης που έμεινε στην ιστορία ως «Κίνημα των Χανίων» ή «κίνημα του 1938». Δυστυχώς το εν λόγω αντιδικτατορικό κίνημα δεν επεκτάθηκε, περιορίστηκε μόνο στη πόλη των Χανίων και πολύ σύντομα κατέρρευσε. Έχει όμως ιστορική σημασία, διότι αφενός ανέδειξε τις αδυναμίες του Μεταξικού καθεστώτος και αφετέρου διότι διοχέτευσε σημαντικό οπλισμό στην ευρύτερη περιοχή ο οποίος χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της Μάχης της Κρήτης εναντίον των Γερμανών Ναζί (Κλάδος 2008). Έφερε όμως ταυτόχρονα στην επιφάνεια και μια άλλη αντίφαση, αυτή ανάμεσα στην ηγεσία και στην βάση των κινημάτων. Ενώ ο λαός των Χανίων κινητοποιήθηκε με ιδιαίτερο ενθουσιασμό και πίστη στην νικηφόρα έκβαση του κινήματος, η ηγεσία δεν ήταν ούτε αποφασισμένη ούτε, πολύ περισσότερο, ικανή για να οργανώσει και να καθοδηγήσει τη λαϊκή εξέγερση. Οι πηγές είναι εξαιρετικά περιορισμένες, με κύριο συγγραφέα έναν εκ των πρωταγωνιστών του κινήματος, το Βαγγέλη Χατζηαγγελή, ο οποίος το 1965 εξέδωσε το βιβλίο του με τίτλο «Το αντιδικτατορικό κίνημα της Κρήτης», την εργασία της Διευθύντριας του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης Ζαχαρένιας Σημανδηράκη με τίτλο «Το αντιδικτατορικό κίνημα στα Χανιά» (1938), τα πρακτικά σχετικής ημερίδας που πραγματοποιήθηκε το 2008 από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος τα οποία όμως δεν έχουν εκδοθεί και κάποιες αναφορές σε διάφορα βιβλία, όπως του Γρηγόρη Δαφνή, του Σπύρου Λιναρδάτου και της Μαρίνας Πετράκη. Δυστυχώς οι πηγές από τις εφημερίδες κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης του κινήματος είναι εξαιρετικά περιορισμένες εξαιτίας της λογοκρισίας. Εδώ τα άρθρα που εντοπίστηκαν ήταν πανομοιότυπα σε όλες τις εφημερίδες της εποχής, γεγονός που αποδεικνύει ότι ο Τύπος της εποχής ελεγχόταν αυστηρά από το καθεστώς (Σκαμνάκης 2008). Ειδικά για τα Χανιά, δυστυχώς η έκδοση των τοπικών εφημερίδων ήταν δισεβδομαδιαία και δεν κυκλοφόρησαν κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης του κινήματος, που όπως είπαμε αναπτύχθηκε και υποχώρησε σε λιγότερο από δύο μόλις ημέρες.

Ορισμένοι ιστορικοί θεωρούν ότι το εν λόγω κίνημα ήταν το τελευταίο κίνημα του «βενιζελικού προτύπου», πρώτον επειδή οι πρωτεργάτες (Τσουδερός, Αργυρόπουλος, Αριστομένης Μητσοτάκης και Εμμανουήλ Μάντακας) ανήκαν

στο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο και δεύτερον επειδή από το σχεδιασμό και την εκτέλεσή του προκύπτει ότι οι ίδιοι οι σχεδιαστές του εξελάμβαναν ως πρότυπο τα προγενέστερα ανάλογα εγχειρήματα του Ελευθερίου Βενιζέλου (Χατζηβασιλείου 2008). Στην πραγματικότητα όμως, στο κίνημα των Χανίων, εκτός του αδιαμφισβήτητου πρωταγωνιστικού ρόλου των βενιζελικών, σημαντική ήταν η εμπλοκή του ΚΚΕ και άλλων δημοκρατικών μη Βενιζελικών παραγόντων. Ειδικά η εμπλοκή των κορυφαίων στελεχών του ΚΚΕ στην περιοχή, δηλαδή του Βαγγέλη Κτιστάκη και του Βαγγέλη Χατζηαγγελή, καθώς και η πιθανολογούμενη κάθοδος του Μάρκου Βαφειάδη (Νικολακάκης 2008) ο οποίος συμμετείχε τον Απρίλη σε σύσκεψη με τους Αριστομένη Μητσοτάκη και το Δήμαρχο Χανίων Ιωάννη Μουντάκη, όπως ο ίδιος αναφέρει στα απομνημονεύματά του, αποδεικνύουν ότι μάλλον το «Κίνημα του 1938» ξεπερνά το «βενιζελικό πρότυπο» και δικαίως θα μπορούσε να καταταχθεί στη κατηγορία των συνεργασιών τύπου «Λαϊκού Μετώπου». Άλλωστε ήδη από τις αρχές του 1936 υπήρχε συνεργασία μιας ισχυρής μερίδας του Φιλελεύθερου Κόμματος με το Κομμουνιστικό Κόμμα, η οποία εκφράστηκε με το λεγόμενο Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα (Λιναρδάτος 1988), το οποίο δεν οδήγησε στη συνεργασία μεταξύ των δύο κομμάτων για διάφορους λόγους, οι οποίοι δεν είναι της παρούσας στιγμής να αναλυθούν και να εξηγηθούν.

Η προετοιμασία της εξέγερσης

Τα αντιδικτατορικά αισθήματα στην Κρήτη ήταν ιδιαίτερα έντονα εξαιτίας των ισχυρών παραδόσεων του Βενιζελισμού, αλλά και των επαναστατικών παραδόσεων του νησιού, παραδόσεων που ήταν συνυφασμένες με την Ελευθερία. Η πρώτη εκδήλωση ενάντια στο φασιστικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου εκδηλώνεται κατά την επίσκεψη του ίδιου του Μεταξά στην Κρήτη, στις αρχές του Νοέμβρη του 1936, τρεις μήνες δηλαδή μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας. Οι δρόμοι στη Σούδα γεμίζουν προκηρύξεις ενάντια στο δικτάτορα ενώ στην υποδοχή παρευρίσκονται μόνο τα σχολεία, οι δημόσιοι υπάλληλοι και ο στρατός, δηλαδή μόνο όσοι μπορούσε υποχρεωτικά να κινητοποιήσει το καθεστώς.

Η δεύτερη εκδήλωση διαμαρτυρίας πραγματοποιείται πέντε μήνες αργότερα, το Μάρτιο του 1937, όταν ο Μεταξάς μαζί με τον Βασιλιά έρχονται στα Χανιά για το πρώτο μνημόσυνο του Ελευθερίου Βενιζέλου. Οι αντιδράσεις είναι ξανά δυναμικές. Ο Δήμαρχος Χανίων Ιωάννης Μουντάκης ζητά από το Βασιλιά να αποκαταστήσει τη Δημοκρατία και το Σύνταγμα. Ο λόγος του δικηγόρου Ευτύχη Παλλήκαρη ως εκπροσώπου του Αντιφασιστικού Μετώπου προκαλεί το καθεστώς, το οποίο επιδιώκει τη σύλληψή του, χωρίς όμως αποτέλεσμα εξαιτίας της μαζικής αντίστασης του λαού ο οποίος είχε συγκεντρωθεί στον Προφήτη Ηλία

(Χατζηαγγελής 1965). Μετά το μνημόσυνο, η Αστυνομία ξεκίνησε πογκρόμ διώξεων (Λιναρδάτος 1988). Κατά τη διάρκεια του βραδινού γεύματος που παραχώρησε ο Γενικός Διοικητής Κρήτης προς το Βασιλιά και το Μεταξά, οι κάτοικοι των Χανίων θα προχωρήσουν σε διακοπή του ρεύματος και η πόλη θα βυθιστεί στο σκοτάδι, ενώ έξω από τον κινηματογράφο Πάνθεον έγιναν επεισόδια (Πετράκη 2006). Οι αφίδες υποδοχής που είχαν ετοιμαστεί στις Καλύβες και τον Φουρνέ καταστρέφονται. Όπως αναφέρει ο Χατζηαγγελής, εβδομήντα περίπου ένοπλοι ήταν έτοιμοι για να επιτεθούν, να συλλάβουν το Μεταξά και να τον ανεβάσουν στο Θέρισο (Χατζηαγγελής 1986).

Το 1937, με πρωτοβουλία της Κομματικής Οργάνωσης Κρήτης του ΚΚΕ, ιδρύθηκε στα Χανιά η οργάνωση «Φιλική Εταιρεία», μια αντιδικτατορική οργάνωση, στις γραμμές της οποίας συμμετείχαν κομμουνιστές, βενιζελικοί και άλλοι δημοκρατικοί πολίτες. Πρόεδρος της οργάνωσης ήταν ο Σταύρος Παπαδοκωνσταντάκης, οπαδός του Πλαστήρα, και με σημαντική συμβολή του δικηγόρου Βαγγέλη Χατζηαγγελή από το ΚΚΕ (Πετρόπουλος 2007). Το Πάσχα του 1938 κατέβηκε στα Χανιά ο Αριστομένης Μητσοτάκης, παλιός πολιτευτής Χανίων και ανιψιός του Ελευθερίου Βενιζέλου. Είχε διατελέσει υπουργός στην κυβέρνηση Παπαναστασίου, αλλά είχε έρθει σε διαφωνία με τον Βενιζέλο (Μουτσέλου 2016). Ο Αριστομένης Μητσοτάκης συμμετείχε μαζί με τους Εμμανουήλ Τσουδερό, διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, τον Εμμανουήλ Μάντακα, στρατηγό και μετέπειτα Υπουργό Στρατιωτικών της κυβέρνησης του βουνού, και τον πολιτευτή Αργυρόπουλο, σε προσπάθειες οργάνωσης πανελλαδικού κινήματος για την ανατροπή της δικτατορίας, το οποίο όμως θεωρούσαν ότι έπρεπε να ξεκινήσει από τα Χανιά, να εξαπλωθεί στην Κρήτη και κατόπιν στην υπόλοιπη Ελλάδα (Πετρόπουλος 2007). Τις κινήσεις αυτές γνώριζε και ο Σοφούλης ο οποίος είχε γράψει μια επιστολή προς το χανιώτη βενιζελικό πολιτευτή Πολυχρόνη Πολυχρονίδη που μάλλον πείσθηκε τελικά από το Σοφούλη και αρνήθηκε να συμμετάσχει στην προετοιμασία του κινήματος.

Φίλτατε κ. Πολυχρονίδη,

Η στάσις του Κρητικού λαού μας συγκινεί και προκαλεί τον θαυμασμό μας. Κατ' ουδένα λόγον όμως επιτρέπεται να αφήσωμεν να συντριβή ασκόπως το μεγαλύτερον εθνικόν και ηθικόν κεφάλαιον, το οποίον υπολείπεται σήμερον εις το Έθνος. Ανάγκη επιτακτική επιβάλλει εις όλους υμάς την υποχρέωσιν να προσπαθήσετε με κάθε τρόπον να συγκρατήσετε την πατριωτικήν ορμήν του λαού. Η αισθηματική του φιλοτιμία πρέπει επί του παρόντος να υποταγή εις τα γενικώτερα συμφέροντα του Έθνους. Ο δεδοκιμασμένος πατριωτισμός του Κρητικού λαού μας εγγυάται περί τούτου. Ο κ. Κασελάκης θα σας μεταδώσει τις απόψεις μου, γνωστάς άλλωστε εις υμάς.

Φιλικώτατα, Θ. Σοφούλης

Είναι γεγονός λοιπόν ότι ένα κομμάτι των βενιζελικών δεν συμφώνησε με την προετοιμασία του κινήματος και δεν συμμετείχε σε αυτό. Σε συναντήσεις που είχε ο Αριστομένης Μητσοτάκης τόσο με τη «Φιλική Εταιρεία» όσο και με άλλους παράγοντες του βενιζελικού και δημοκρατικού χώρου στα Χανιά, αποφασίζεται η οργάνωση κινήματος ενάντια στο καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Ο Μητσοτάκης ο οποίος αναδεικνύεται σε πρωταγωνιστή των εξελίξεων και στο σύνδεσμο μεταξύ Αθήνας και Χανίων, φεύγει από τα Χανιά στις 25 Ιουνίου και επιστρέφει στα μέσα του επόμενου μήνα. Οι συναντήσεις είναι διαδοχικές αρχικά με τους Χατζηαγγελή και Μουντάκη και συνέχεια με τον Μανούσο Βολουδάκη, τον Ι. Παϊζή και με άλλους δημοκρατικούς παράγοντες της περιοχής. Ο Χατζηαγγελής αναλαμβάνει να συναντηθεί με το στρατηγό Μάντακα στους Λάκκους, στον οποίο ανατίθεται η στρατιωτική διοίκηση της εξέγερσης (Χατζηαγγελής 1965).

Οι ηγέτες όμως του κινήματος, εκτός από τη λαϊκή συμμετοχή, υπολόγιζαν, αν όχι στη βοήθεια, τουλάχιστον στην ανοχή του στρατού και της Χωροφυλακής που βρισκόταν στην Κρήτη. Όλες αυτές οι μονάδες διοικούνταν από ντόπιους αξιωματικούς, όπως ο συνταγματάρχης Σακόρραφος και ο διοικητής του 14ου Συντάγματος Χανίων, συνταγματάρχης Στ. Ποθουλάκης. Το πρωί της παραμονής της εξέγερσης πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στο ιατρείο του δημάρχου Μουντάκη. Γράφει ο Βαγγέλης Χατζηαγγελής: «Πήγαμε δύο από τη Φιλική Εταιρεία. Περιμέναμε σύσκεψη της Επαναστατικής Επιτροπής και βρήκαμε σύναξη στελεχών. Ο Μητσοτάκης, που τις τελευταίες μέρες είχε πάρει τα μέτρα του για ν' αποφύγει τη σύλληψη, έστειλε τους αντιπροσώπους του. Αντιπροσώπους έστειλαν και οι βενιζελικοί. Ήταν κι ο αντιπρόσωπος της κομμουνιστικής οργάνωσης Χανίων. Όλοι όλοι καμιά δεκαπενταριά...» (Χατζηαγγελής 1965).

Στα Χανιά, λίγες ώρες πριν την εκδήλωση του κινήματος, συνελήφθησαν από το καθεστώς ο Μπακλατζής, ο Πολυχρόνης Πολυχρονίδης και ο Παϊζής, ενώ συγχρόνως πάρθηκαν τα πρώτα σπασμωδικά μέτρα για την αντιμετώπιση των κινηματιών. Οι τοπικές στρατιωτικές αρχές είχαν πληροφορηθεί την προετοιμασία του κινήματος. Διατάχθηκε γενική επιφυλακή του στρατού και της Χωροφυλακής, ενισχύθηκε η άμυνα των στρατώνων και περίπολοι βγήκαν στους δρόμους των Χανίων. Αλλά πολλοί αξιωματικοί ήταν μνημένοι, με αποτέλεσμα να επιτρέπουν την είσοδο στη πόλη των κινηματιών που έφθαναν από την ενδοχώρα (Νικολακάκης 2008). Από τις 12 τα μεσάνυχτα ομάδες των ξεγεραθέντων έφτασαν στα Χανιά από τα χωριά, και κυρίως από τα Σφακιά και τους Λάκκους. Ο Θρασύβουλος Κλάδος είχε αναλάβει να συγκεντρώσει ένοπλους Σφακιανούς και, πράγματι, στις 27 Ιουλίου δύο λεωφορεία ξεκινούν από το χωρίο Ασκύφου των Σφακιών με ένοπλους άντρες οι οποίοι ήταν ιδιαίτερα εκπαιδευμένοι εξαιτίας των πολεμικών παραδόσεων της περιοχής. Μετά από σύντομη αναμέτρηση στη Σούδα με αστυνομικούς, οι ένοπλοι προωθούνται στο

κέντρο της πόλης. Το πρώτο λεωφορείο κατευθύνεται προς τους Ιταλικούς Στρατώνες πίσω από το Ρολόι, όπου καταλαμβάνεται το Στρατόπεδο με τη βοήθεια και των μνημένων στρατιωτικών. Το δεύτερο λεωφορείο των Σφακιανών προωθείται προς τη Γενική Διοίκηση Κρήτης, που καταλαμβάνεται χωρίς καμία αντίσταση (Κλάδος 2008) ενώ ταυτόχρονα ο στρατηγός Μάντακας με τους Λακιώτες καταλαμβάνουν την 5η Μεραρχία και οι δεκαρχίες της Φιλικής Εταιρείας με επικεφαλής το Χατζηαγγελή καταλαμβάνουν το τηλεγραφείο και άλλες δημόσιες υπηρεσίες (Σημανδηράκη 2011). Ταυτόχρονα αρχίζουν να συγκεντρώνονται κάτοικοι από άλλα χωριά αλλά και από την πόλη. Άλλοι άοπλοι, άλλοι οπλισμένοι με κάθε λογής όπλα. Εκτός από τους στρατώνες, οι κινηματίες και κυρίως οι ομάδες τους από το Γαλατά, το Σέλινο και τα Κεραμιά κατέλαβαν και τις αποθήκες οπλισμού και πολεμοφοδίων καθώς και το ραδιοφωνικό σταθμό ασυρμάτου, που άρχισε να χρησιμοποιείται για τη μετάδοση των επαναστατικών μηνυμάτων. Από τους Αποκορωνιώτες καταλήφθηκαν επίσης αναίμακτα, τα γραφεία της Διοίκησης Χωροφυλακής, της Ασφάλειας και όλα τα Αστυνομικά τμήματα. Τη νύχτα της 28ης προς την 29η Ιουλίου ο ραδιοφωνικός σταθμός ασυρμάτου Χανίων μετέδωσε το ακόλουθο διάγγελμα γραμμένο από τον Αριστομένη Μητσοτάκη (Σημανδηράκη 2011):

«Προς την Α.Μ. τον Βασιλέα. Προς τας Ενόπλους Δυνάμεις. Προς τον ελληνικόν λαόν.

Στρατός και λαός αδελφωμένοι κατέλυσαν αρχάς λαομισήτου τυραννίας εκπροσωπούμενης υπό στρατηγού Μεταξά. Λαός ανακτήσας ελευθερίας αυτού απευθύνεται προς την Α.Μ. τον Βασιλέα και ζητεί την άμεσον απομάκρυνσιν της τυραννικής Κυβερνήσεως Μεταξά, την αποκατάστασιν του κράτους του νόμου και των λαϊκών ελευθεριών και τον σχηματισμόν κυβερνήσεως εθνικής σωτηρίας εκ των αρίστων Ελλήνων, αδιακρίτως πολιτικών παρατάξεων, προς αντιμετώπισιν των αμεσωτάτων εσωτερικών και εξωτερικών κινδύνων, τους οποίους διατρέχει η χώρα μας και δια την δημιουργίαν μιας νέας Ελλάδος, πράγματι ηνωμένης ψυχικώς και ικανής να αντιμετώπιση με σθένος και φρόνησιν τας δυσκόλους στιγμάς, που διέρχεται η ανθρωπότης.

Με αδελφικόν χαιρετισμόν προς τας ενόπλους δυνάμεις και ολόκληρον τον λαόν.

Ζήτω ο Βασιλεύς, ζήτω η Ελλάς.

Η Επαναστατική Επιτροπή: Μητσοτάκης, Βολουδάκης, Μουντάκης, Παΐζης, Μάντακας στρατιωτικός διοικητής».

Η πόλη έχει καταληφθεί και όλα τα νευραλγικής σημασίας κέντρα έχουν περάσει κάτω από τον πλήρη έλεγχο των εξεγερθέντων, οι ηγέτες είχαν όμως ανταπάτες για το ρόλο του Μονάρχη. Το πρωί της Παρασκευής 29 Ιουλίου βρίσκει τους Χανιώτες σε επαναστατικό ενθουσιασμό αλλά και ανήσυχους. Στις έντεκα

το πρωί γίνεται λαϊκή συγκέντρωση στην Πλατεία Συντριβανιού, στο παλιό λιμάνι των Χανίων. Η εξέγερση έχει πετύχει, αλλά οι ομιλητές από τον εξώστη του κέντρου «ΒΙΜ», με πρώτο το Μητσοτάκη, επιβεβαιώνουν πως το κίνημα των Χανίων είναι το μόνο στο νησί. Στην πραγματικότητα κανείς δεν είχε φροντίσει από πριν να ειδοποιήσει την υπόλοιπη Κρήτη ή να την εντάξει στο σχεδιασμό της εξέγερσης. Αυτό δεν θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο αν υπήρχε καλή οργάνωση και φυσικά ικανή ηγετική ομάδα. Οι αρνητικές εξελίξεις για το κίνημα φάνηκαν ιδίως μετά τις έντεκα το πρωί, όταν έγινε το επαναστατικό συλλαλητήριο στο Συντριβάνι, και ο ενθουσιασμός των πρώτων ωρών είχε περάσει. Η απογοήτευση έφθασε στο αποκορύφωμά της, όταν φάνηκαν δυο αεροπλάνα που περνούσαν πολύ χαμηλά σκορπίζοντας προκηρύξεις. Η προκήρυξη, την οποία υπέγραφε ο Μεταξάς, ανέφερε:

«Καθ' ην στιγμήν ητοιμαζόμενη να αναχωρήσω εξ Αθηνών προς υπογραφήν συμφωνίας μεγίστου εθνικού συμφέροντος, ένοπλοι στασιασταί εισήλθον και κατέλαβον την πόλιν των Χανίων. Είμαι αποφασισμένος να πατάξω τους στασιαστές διά παντός μέσου ίνα επιβάλω το κράτος του νόμου και εξασφαλίσω εις τον Κρητικόν λαόν ησυχίαν και τάξιν... Στηριζόμενος εις τα πατριωτικά αισθήματα του Κρητικού λαού και εις τα δείγματα εμπιστοσύνης που μου επέδειξε, τον προσκαλώ να απογυμνώση τους στασιαστές και να καταδείξη εις τον Ελληνικόν λαόν, ότι η Κρήτη ίσταται παράλληλος και αλληλέγγυος προς το εθνικόν σύνολον. Παντού της Ελλάδος επικρατεί απόλυτος τάξις και ησυχία.

Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως Ι. Μεταξάς».

Οι εξεγερμένοι πολίτες, άλλοι με τα τουφέκια που άρπαξαν από τους στρατώνες και άλλοι με διάφορα στρατιωτικά είδη, γύρισαν στα σπίτια τους απογοητευμένοι. Μετά από αυτό οι αρχές του καθεστώτος πέρασαν στην αντεπίθεση. Ο διοικητής Σφακιανάκης έδωσε εντολή στο διοικητή της Ανωτέρας Διοικήσεως Χωροφυλακής Νικηφοράκη να επιβάλει με κάθε θυσία την τάξη. Αρχισαν να κινούνται περίπολοι από χωροφύλακες που συνελάμβαναν όσους οπλοφόρους συναντούσαν. Ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και ο συνταγματάρχης Μάντακας ο οποίος, όπως ήδη έχει αναφερθεί, είχε αναλάβει το στρατιωτικό σκέλος της εξέγερσης. Οι συλλήψεις βεβαίως δεν έγιναν χωρίς αντίδραση. Πολλές φορές οι κινηματίες αντέδρασαν και σημειώθηκαν συγκρούσεις με το στρατό. Ο συνταγματάρχης Μάντακας οδηγήθηκε στη Σχολή Χωροφυλακής. Το νέο κυκλοφόρησε πολύ γρήγορα, επιδρώντας καταλυτικά στην ψυχολογία των εξεγερθέντων. Οι Λακκιώτες περικύκλωσαν τη Σχολή Χωροφυλακής με σκοπό να επιτεθούν και να απελευθερώσουν τον στρατιωτικό επικεφαλής της εξέγερσης συγχωριανό τους. Η σύγκρουση αποφεύχθηκε την τελευταία στιγμή, όταν ένας υπομοίραρχος που γύριζε από άδεια στη μονάδα του έπεσε στα χέρια των κινηματιών. Οι Λακκιώτες συνέλαβαν τον υπομοίραρχο

και απαίτησαν την απελευθέρωση του Μάντακα, απειλώντας ότι, σε αντίθετη περίπτωση, θα εκτελούσαν τον αιχμάλωτό τους. Η ανταλλαγή αιχμαλώτων πραγματοποιήθηκε και η σύγκρουση αποφεύχθηκε. Στη μια το μεσημέρι ο Σφακιανάκης τηλεγραφούσε στην Κυβέρνηση:

«Η Γενική Διοίκησης, το Σύνταγμα και οι δημόσιες υπηρεσίες ανακατελήφθησαν και οι κινηματίες διαλύθηκαν» (Δαφνής 1997: 443). Το απόγευμα της ίδιας ημέρας μέσω ραδιοφώνου ολόκληρη η Ελλάδα άκουγε ανακοίνωση του Υφυπουργείου Τύπου με την οποία αναγγελλόταν η πλήρης καταστολή του κινήματος.

«Χθες την νύκτα ομάς 400 περίπου ενόπλων υπό την ηγεσίαν των Μητσοτάκη, Μουντάκη και Χατζηαγγελή εισήλθεν εις την πόλιν των Χανίων και επωφελομένη της ελλείψεως στρατιωτικής δυνάμεως, κατέλαβε την πόλιν. Τα αίτια και οι σκοποί του απονενομημένου κινήματος παραμένουν μέχρι της στιγμής άγνωστα. Ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως ειδοποιηθείς αμέσως διέταξε εν τω άμα την αποστολήν ισχυράς στρατιωτικής ναυτικής και αεροπορικής δυνάμεως.»

Αλλά ο Μεταξάς αφού πρώτα έλαβε την συγκατάθεση του Βασιλιά να καταπνίξει την εξέγερση των Χανίων, υλοποίησε αμέσως την ήδη εξαγγελθείσα αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων και προχώρησε σε κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στο νομό Χανίων. Από τον Πειραιά απέπλευσαν για την Κρήτη ένα αντιτορπιλικό και ένα επιβατηγό πλοίο το οποίο επιτάχθηκε προκειμένου να μεταφέρει δύο λόχους πεζικού και δυνάμεις της Χωροφυλακής (Δαφνής 1997: 442).

Το Μεταξικό καθεστώς όρισε ως στρατιωτικό διοικητή τον υποστράτηγο Γ. Τσολάκογλου. Εκτός από τις εκατοντάδες συλλήψεις στην Κρήτη, συλλήψεις έγιναν και στην Αθήνα. Συνελήφθησαν οι ναύαρχοι Δεμέστιχας και Κολιαλέξης, ο Στυλ. Γονατάς, ο στρατηγός Πρωτοσύγγελος ο οποίος ήταν και ο εμπνευστής του κινήματος, ο Ιωσήφ Κούνδουρος, ο Πέτρος Ράλλης, ο Κ. Ρέντης και πολλοί απότακτοι αξιωματικοί (Δαφνής 1997: 445). Αλλά, ενώ φαινόταν ότι η Κρήτη ησύχασε και η τάξη είχε αποκατασταθεί στην περιοχή των Χανίων, στις αρχές Οκτωβρίου κυκλοφορούν φήμες για νέο μεγάλο ξεσηκωμό, που αυτή τη φορά θα επεκταθεί σ' ολόκληρη την Κρήτη. Η αλήθεια είναι ότι οι αρχηγοί του κινήματος, που είχαν καταφύγει στο χωριό Ασκύφου των Σφακίων, προετοιμάζονταν για τη νέα μεγάλη και αποφασιστική αναμέτρηση με το καθεστώς. Υπήρξε μάλιστα και σχεδιασμός με ανάθεση αρμοδιοτήτων. (Νικολακάκης 2008) Ο Τσολάκογλου διέταξε να ληφθούν έκτακτα μέτρα με επιφυλακή του στρατού και της Χωροφυλακής. Ύστερα από υπόδειξη του Μανιαδάκη, το καθεστώς αποφάσισε να δώσει την δυνατότητα στους αρχηγούς του κινήματος να φύγουν από την Κρήτη. Τον ρόλο του μεσολαβητή έπαιξαν ο Γενικός Διοικητής Σφακιανάκης και Ο Γενικός Γραμματέας της Διοίκησης Κρήτης και πρώην νομάρχης Ηρακλείου Ανδρέας Μάρκελλος. Στις Σφακιανές Μαδάρες έγινε η συνάντηση των απεσταλμένων του καθεστώτος και των ηγετών της εξέγερσης. Η συμφωνία

έγινε και προέβλεπε τη διάθεση εκ μέρους του καθεστώτος ενός καΐκιού, με το οποίο οι ηγέτες του κινήματος θα πήγαιναν στα Δωδεκάνησα. Έτσι κι έγινε. Στις 20 Οκτωβρίου ένα καΐκι ναυλωμένο από τον Υπουργό Πρωτευούσης Κοτζιά παρέλαβε από τα Σφακιά τα βασικά στελέχη του κινήματος και τους μετέφερε, όχι όμως στα Δωδεκάνησα που ήταν ο αρχικός προορισμός, αλλά στην Κύπρο.

Σε γενικές γραμμές το κίνημα των Χανίων απετέλεσε μια δυναμική αντίδραση κατά του καθεστώτος Μεταξά, αλλά δεν επεκτάθηκε στην υπόλοιπη χώρα διότι απλά δεν είχε ηγεσία και, κυρίως, οργάνωση. Στις 31 Ιουλίου ο Μεταξάς έγραφε στο ημερολόγιό του:

«Και πρώτα στάσις Χανίων. Παρ' ολίγον, αν εξετεινέτο, να μου εματαίωνα όλα. Από πού προήλθε; Από όλα φαίνονται δύο πράγματα: ότι η διοίκησός μας εις Χανιά ήταν αποκοιμισμένη και ότι ο κόσμος εις την περιφέρεια Χανίων δεν είναι φίλος μας... Εματαιώθη αμέσως. Γιατί; Έλλειψις υποστηρίξεως; Απογοήτευσις;».

Μετά την επικράτηση του καθεστώτος στα Χανιά, η Δικτατορία εξαπέλυσε άγριο διωγμό εναντίον όσων είχαν λάβει μέρος στην εξέγερση ενώ ταυτόχρονα, στήθηκαν έκτακτα στρατοδικεία. Οι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν σε βαριές ποινές, άλλοι ερήμην διότι είχαν διαφύγει στα βουνά και άλλοι παρόντες, που μετά την καταδίκη τους οδηγήθηκαν στις φυλακές. Οι συλληφθέντες, που καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές, γέμισαν τις φυλακές του Ιτζεδίν, της Αίγινας, των Τρικάλων, της Πύλου, της Κέρκυρας (Σημανδηράκη 2011). Στη Κύπρο λοιπόν έμειναν για αρκετά χρόνια οι ηγέτες του επαναστατικού κινήματος του Ιουλίου του 1938 και μάλιστα ο Αριστομένης Μητσοτάκης πέθανε στο νησί.

Θα ήθελα να τελειώσω με μια φράση του Χατζηαγγελή την οποία έχει αναδείξει ο συνάδελφός μου Καθηγητής Παπαπολυβίου, ο οποίος έχει διερευνήσει την περίοδο της διαμονής των ηγετών του κινήματος του 1938 στη Κύπρο. Σύμφωνα με την έκφραση του Βαγγέλη Χατζηαγγελή, στην Κύπρο οι Χανιώτες επαναστάτες «συνάντησαν μια άλλη Κρήτη, την αδερφοχτή μας».

Βιβλιογραφία

- Βλάχος, Γ., (1990) *Άρθρα στην Καθημερινή (1919-1951)*, Ζήδρος, Αθήνα.
- Δαφνής, Γ., (1997) *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμος Β, Κάκτος, Αθήνα.
- Κλάδος, Π., (2008) *Απομαγνητοφώνηση συζήτησης για το κίνημα του 1938* στην Ημερίδα Αδημοσίευτα πρακτικά της ημερίδας «Το κίνημα του 1938 - 70 Χρόνια», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά.
- Λιναρδάτος, Σ., (1988) *Πως εφτάσαμε στην 4η Αυγούστου*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Μεταξάς, Ι., (1960) *Το προσωπικό μου ημερολόγιο*, τόμος Δ, Γκοβόστης, Αθήνα.
- Νικολακάκης, Δ., (2008) *Κίνημα 1938: Τα γεγονότα στα Χανιά*. Εισήγηση στην ημερίδα «Το κίνημα του 1938 - 70 Χρόνια», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά.
- Πετράκη, Μ., (2006) *Ο Μύθος του Μεταξά*, Ωκεανίδα, Αθήνα.
- Πετρόπουλος, Γ., (2007) *Το κίνημα των Χανίων κατά της Μεταξικής Δικτατορίας*, Ριζοσπάστης 29 Ιουλίου 2007.
- Σημανδηράκη, Ζ., (2011) *Το Αντιδικτατορικό κίνημα στα Χανιά (1938)*. Επιστημονική Επετηρίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Πέτρας, τόμος Β, Χανιά.
- Σκαμνάκης, Α., (2008) *Η στάση του Τύπου απέναντι στο Κίνημα του 1938*. Εισήγηση στην ημερίδα «Το κίνημα του 1938 - 70 Χρόνια», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά.
- Χατζηαγγελή, Β., (1965) *Το αντιδικτατορικό κίνημα της Κρήτης - Χρονικό*, Χανιά.
- Χατζηαγγελή, Β., (1986) *Το αντιδικτατορικό κίνημα της Κρήτης*, Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη, Χανιά Χατζηβασιλείου, Ε., (2008) *Χανιά 1938: Το τελευταίο κίνημα του Μεσοπολέμου. Μια συγκριτική αποτίμηση*. Αδημοσίευτα πρακτικά της ημερίδας «Το κίνημα του 1938 - 70 Χρόνια» Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά.

Πολέμι 1958

Ο Αγώνας για την Ελευθερία εντός και εκτός του Στρατοπέδου Συγκέντρωσης

Μαρία Τσιέλεπου

Υποψήφια Διδάκτωρ

Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επικοινωνία: tselepu.maria@ucy.ac.cy

Λέξεις κλειδιά: **ΕΟΚΑ, Κύπρος, Πάφος, αντιαποικιακός αγώνας, κρατητήρια, στρατόπεδα συγκέντρωσης, βασανιστήρια**

Εισαγωγή

Η αναφορά στην πρακτική της ίδρυσης στρατοπέδων συγκέντρωσης συνειρμικά φέρνει στο νου τα στρατόπεδα συγκέντρωσης που οργάνωσαν οι Ναζί όταν ανέλαβαν την εξουσία στη Γερμανία το 1933. Τα στρατόπεδα αυτά, τα οποία έφτασαν στο απόγειό τους στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχαν κυρίως ως στόχο τους την εξόντωση των Εβραίων, ατόμων με σωματικές και άλλες ιδιαιτερότητες, αλλά και όσων πραγματικά ή υποθετικά αντιτίθονταν στο ναζισμό. Παρ' όλα αυτά, στην πραγματικότητα, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης υπήρξαν βρετανική επινόηση, αφού πρωτοεφαρμόστηκαν προς τα τέλη του 19ου αι. κατά τον πόλεμο των Μπόερς στην Αφρική. Όπως φαίνεται, οι θεωρητικά εξευγενισμένοι Βρετανοί δεν ξέχασαν τις αναχρονιστικές και απάνθρωπες πρακτικές τους ούτε μισό αιώνα αργότερα, παρά τις διακηρύξεις τους για ελευθερία, δικαιοσύνη και αυτοδιάθεση στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στρατόπεδα συγκέντρωσης ανέπτυξαν στην Κένυα στα χρόνια της εξέγερσης των Μάο Μάο¹ και σχεδόν ταυτόχρονα στην Κύπρο στα χρόνια του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ, 1955-59.

Στην εργασία αυτή θα γίνει μια περιδιάβαση στο ιστορικό του ανοίγματος του στρατοπέδου συγκέντρωσης Πολεμίου και σε περιστατικά που αφορούν

¹ Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (New York: Henry Holt and Company, 2005), σ. 475.

την εκεί διαβίωση. Στη συνέχεια θα δοθεί έμφαση στις διαμαρτυρίες και τις καταδίκες των αποικιοκρατικών πρακτικών, που διατυπώνονταν τόσο εντός όσο και εκτός του στρατοπέδου, οι οποίες είχαν ως στόχο τον τερματισμό της κατάφωρης αδικίας και την κατάκτηση της ελευθερίας. Τα στοιχεία που συνθέτουν τη μελέτη αυτή αναζητήθηκαν κυρίως μέσα από επισκόπηση του κυπριακού Τύπου της εποχής και συγκεκριμένα στις εφημερίδες *Ελευθερία*, *Κύπρος*, *Παρατηρητής*, *Times of Cyprus*, *Το Έθνος*, *Φιλελεύθερος* και *Χαραυγή*. Παράλληλα, μια συνέντευξη με τον Αγωνιστή, Υπεύθυνο στο Τμήμα Παθητικής Αντίστασης της ΕΟΚΑ στην Πάφο και πρώην Πολιτικό Κρατούμενο Πολεμίου Χαράλαμπο Χατζηχαραλάμπους, που έγινε στις 31 Μαρτίου 2015, έδωσε στοιχεία τα οποία σκιαγραφούν έντονα εκφάνσεις της ζωής στα κρατητήρια και του αγώνα για την ελευθερία στο πλαίσιο του απελευθερωτικού έπους του 1955-59.

Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Κύπρο κατακρατούνταν άτομα εναντίον των οποίων οι Βρετανοί δεν είχαν εξασφαλίσει μαρτυρίες, γεγονός που καθιστούσε την ίδια τη σύλληψή τους παράνομη. Όπως εξιστορούν στο βιβλίο τους οι Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης και Χ. Χατζηχαραλάμπους, πρώην πολιτικοί κρατούμενοι του στρατοπέδου συγκέντρωσης Πολεμίου, τα εν λόγω στρατόπεδα ήταν χώροι περιφραγμένοι με συρματοπλέγματα οι οποίοι ελέγχονταν στις τέσσερις γωνίες τους από εξοπλισμένους άνδρες στρατιώτες, σε εικοσιτετράωρη βάση². Όπως γίνεται αντιληπτό, τα κρατητήρια και η εκεί παράνομη κράτηση πολιτών, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, ήταν ένα όπλο, ένας μοχλός πίεσης στα χέρια των Βρετανών κυριάρχων προκειμένου να κάμψουν το φρόνημα του λαού και να τσαλακώσουν το αίσθημά του, αν και, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ουδέποτε τα κατάφεραν. Οι χώροι της βρετανικής ανομίας, οργανώνονταν συνήθως μακριά από τις πόλεις για να μην γίνονται ορατές οι απάνθρωπες και βάνανυσες μέθοδοι που χρησιμοποιούσε το βρετανικό αποικιοκρατικό καθεστώς.

Παρά τη σπουδαιότητα των γεγονότων που διαδραματίστηκαν εντός του στρατοπέδου συγκέντρωσης Πολεμίου, αλλά και των ενεργειών που πυροδότησε η ύπαρξή του, δεν φαίνεται να δόθηκε επαρκής προσοχή σε αυτό στο πλαίσιο της έρευνας για τον αγώνα της ΕΟΚΑ. Εξάλλου, μόλις πριν από μερικά χρόνια έγιναν δύο σχετικές εκδόσεις από πρώην πολιτικούς κρατούμενους και συγκεκριμένα από το Σοφοκλή Λαζάρου το 2005 και τους Α. Αγγελόπουλο, Ν. Βάκη και Χ. Χατζηχαραλάμπους το 2008. Ωστόσο, το χρονικό της ίδρυσης των εν λόγω κρατητηρίων, η καθημερινή ζωή των κρατουμένων, τα βασανιστήρια, τα διάφορα περιστατικά και ο αγώνας για την ελευθερία εντός και εκτός αυτών

² Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαραλάμπους, *Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Πολεμίου: Μια κόλαση ανάμεσα στις τουλίπες* (Λευκωσία: Επιφανίου, 2008), σ.17.

πρέπει να μελετούνται για να γίνουν ευρέως γνωστά, αφού αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του απελευθερωτικού αγώνα του νησιού, φανερώνοντας τις αξίες και τα ιδανικά του.

Αρκετά στοιχεία σχετικά με τη ζωή στα κρατητήρια στα χρόνια του αγώνα του 1955-59 έχουν έρθει στο φως, όμως αναφορικά με τα κρατητήρια Πολεμίου υπήρχε μια συστολή, ή καλύτερα μια εξομίωση με όλα τα υπόλοιπα. Παρ' όλα αυτά, στοιχεία φανερώνουν πως στο Πολέμι οι συνθήκες ήταν ίσως πιο αντίξοες από αλλού. Αυτό διότι, πρώτον, αρχικά τα κρατητήρια ήταν υπό την ευθύνη Σκωτσέζων στρατιωτών και όχι αστυνομικών όπως συνηθιζόταν, δεύτερον λόγω της προχειρότητας της κατασκευής τους ένεκα του προσωρινού τους χαρακτήρα και τρίτον λόγω της παντελούς έλλειψης συγκεκριμένων κανονισμών όπως συνέβαινε αλλού. Ο μόνος κανονισμός, ανέφερε χαρακτηριστικά ο πρώην πολιτικός κρατούμενος και αγωνιστής Χαράλαμπος Χατζηχαλαράμπος, ήταν πως οι κρατούμενοι ήταν θύματα στα χέρια των εξαγριωμένων Σκωτσέζων³.

Πώς όμως πάρθηκε η απόφαση για την ίδρυση των κρατητηρίων Πολεμίου; Με βάση τη μαρτυρία του Χ. Χατζηχαλαράμπος, το 1958 οι Βρετανοί, μεταξύ άλλων, εφάρμοσαν ένα καινούριο σύστημα καταπολέμησης της ΕΟΚΑ, που δεν ήταν άλλο από το «ανθρωπομάζωμα», και από το οποίο προέκυψε η ανάγκη της ίδρυσης των κρατητηρίων Πολεμίου.

Μάλιστα ο Χ. Χατζηχαλαράμπος, στην προσπάθεια να εξηγήσει αυτή την τακτική των Βρετανών, χρησιμοποίησε όρους του ψαρέματος, παρομοιάζοντάς την με το ψάρεμα με την τράτα που παρασύρει με το δίκτυ ο,τιδήποτε, στην περίπτωση μας τον οποιονδήποτε, «ένοχο» και μη, που θεωρήθηκε επικίνδυνος από το αποικιοκρατικό καθεστώς. Όμως, εύλογα, προέκυψε πρόβλημα χώρου για τον περιορισμό των ανθρώπων αυτών, αφού οι Βρετανοί δεν είχαν κυριολεκτικά πού να τους βάλουν. Σε πρώτο στάδιο μάζεψαν αρκετό κόσμο στο Λανίτειο Ελληνικό Γυμνάσιο στη Λεμεσό και ακολούθως, αφού έγινε το πρώτο «ξεκαθάρισμα», τα άτομα αυτά στάλθηκαν στο Πολέμι⁴. Υπό αυτές τις συνθήκες οδηγηθήκαμε στην ίδρυση των κρατητηρίων Πολεμίου.

Η Ίδρυση των Κρατητηρίων Πολεμίου: Αντιδράσεις, Γεγονότα και Καταδίκες

Στις 16 Αυγούστου 1958 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Το Έθνος* η είδηση ότι εντός των επόμενων ημερών θα ήταν έτοιμα τα κρατητήρια Πολεμίου⁵. Από

³ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπος Χατζηχαλαράμπος, 31/3/2015.

⁴ Στο ίδιο.

⁵ *Το Έθνος*, 16 Αυγούστου 1958, σ. 6.

καιρό οι κάτοικοι της γύρω περιοχής έβλεπαν τη βιαστική επέκταση του υφιστάμενου στρατοπέδου των Σκωτσέζων, αλλά αρχικά δεν γνώριζαν ότι ο χώρος επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί ως κρατητήρια⁶. Στον Τύπο της εποχής αναφέρεται ότι «τα κρατητήρια δύνανται να στεγάσουν περί τους 500 κρατούμενους» ενώ ταυτόχρονα επισημαίνεται ότι υπάρχει πληροφόρηση ότι σε αυτά επρόκειτο να μεταφερθούν οι κρατούμενοι του Λανιτείου Γυμνασίου Λεμεσού προκειμένου αυτό να παραδοθεί στη Σχολική Εφορεία Λεμεσού⁷. Σχεδόν συγχρόνως άρχισαν και οι διαμαρτυρίες για την ανέγερσή τους, οι οποίες ήταν φωνές προς άρση της ανελευθερίας. Οι κάτοικοι του χωριού Πολέμι, ευθύς εξ αρχής, ζήτησαν τη διάλυση όλων των στρατοπέδων κράτησης. Συγκεκριμένα, εξέφρασαν τη μεγάλη δυσφορία της κοινότητάς τους στο άκουσμα της είδησης για την ίδρυση κρατητηρίων κοντά στο χωριό τους, ελπίζοντας πως η πληροφόρηση που είχαν ήταν μια αβάσιμη φήμη, δηλώνοντας εύλογα πως μια τέτοια ενέργεια δεν θα βοηθούσε καθόλου την προσπάθεια για ειρήνευση⁸. Προς τα τέλη Αυγούστου άρχισε η μεταφορά των κρατούμενων από το Λανίτειο στο Πολέμι. Για παράδειγμα, στις 25 Αυγούστου 1958 μετέφεραν γύρω στους εξήντα πολιτικούς κρατούμενους τους οποίους συνόδευσαν περίπου τριάντα στρατιωτικά οχήματα, γεγονός που φανερώνει το φόβο των Βρετανών για παρεμπόδιση της διαδικασίας από τους αντάρτες της ΕΟΚΑ. Οι μεταφερόμενοι κρατούμενοι οι οποίοι έψαλλαν τον Εθνικό Ύμνο ακατάπαυστα, επευφημήθηκαν από τους κατοίκους του χωριού Τσάδα, παρά τις απειλές των αποικιοκρατών⁹.

Μάλιστα η κοινότητα Πολεμίου, μετά την πρώτη ψυχρολουσία και σε μια από τις πολλές προσπάθειές της να δείξει την έμπρακτη συμπαράστασή της στους κρατούμενους του ομώνυμου στρατοπέδου συγκέντρωσης, ζήτησε να επιτραπεί από τις αρμόδιες αρχές να εφοδιάζει τους πολιτικούς κρατούμενους με σταφύλι. Την πρόταση αυτή απέρριψε ο Διοικητής Πάφου, χαρακτηρίζοντας «σπατάλη» την εφαρμογή της, αφού ήδη οι κρατούμενοι εφοδιάζονταν από αλλού¹⁰. Δεν άργησαν βέβαια να δουν το φως της δημοσιότητας πληροφορίες αναφορικά με την κακή μεταχείριση των κρατούμενων. Ακανόνιστη και ανεπαρκής σίτιση από τη μια και βραδινές έφοδοι από την άλλη. «Δεν υπήρχε καμία λογική σε ό,τι σε διέταζαν ή σε αυτό που σου ζητούσαν να κάνεις» εξήγησε στη συνέντευξή του ο Χ. Χατζηχαραλάμπους.

⁶ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπο Χατζηχαραλάμπους, 31/3/2015.

⁷ *Το Έθνος*, 16 Αυγούστου 1958, σ. 6.

⁸ *Φιλελεύθερος*, 17 Αυγούστου 1958, σ. 1.

⁹ *Ελευθερία*, 26 Αυγούστου 1958, σ. 4.

¹⁰ *Ελευθερία*, 24 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

«Άκουγες από τα μεγάφωνα ότι θα έρθει μια ομάδα στρατιωτών και είκοσι κρατούμενοι θα πάνε μαζί με τους στρατιώτες για να εκτελέσουν ένα έργο. Πηγαίναμε. Μας έπαιρναν στο δικό τους κάμπο, σε μια αποθήκη, την άνοιγαν και έπαιρναν δέκα κούσπους και δέκα φτυάρια. Μετά πήγαιναν σε ένα μέρος και μας έλεγαν θα ανοίξετε ένα χαντάκι σε τόσο βάθος. Δεν μπορούσες να πεις «μα γιατί;» Ούτε μπορούσες να κοιτάξεις στα μάτια τον οιονδήποτε Σκωτσέζο. Εξάλλου πάντοτε μαζί με τον οπλισμό τους κρατούσαν και μια μαγκούρα την οποία «ανέμιζαν» και όποιον έβρισκε. Βγάζαμε το χαντάκι και μας έλεγαν, τώρα κλείστε το!»¹¹.

Οι Βρετανικές αρχές αρνούνται την επίσκεψη δημοσιογράφων στο στρατόπεδο, προφανώς φοβούμενες τη δημοσιοποίηση ακατάλληλων για την εικόνα τους πληροφοριών¹². Στις 9 Σεπτεμβρίου επιτράπηκε για πρώτη φορά σε συγγενείς των κρατουμένων να τους επισκεφθούν και τότε είναι που άρχισαν να σκιαγραφούνται οι συνθήκες διαβίωσης εντός του στρατοπέδου. Οι όροι ήταν δύσκολοι, με τη διαμονή να γίνεται σε αντίσκηνα και τους κρατούμενους να κοιμούνται κυριολεκτικά στο έδαφος με μόνο τρεις κουβέρτες. Μάλιστα, όταν οι συγγενείς πήραν στους κρατούμενους ορισμένα σκεπάσματα μαζί με τρόφιμα, οι αρχές δεν αποδέχθηκαν τα πρώτα, δίνοντας τη θρασύδειλη απάντηση ότι «Ούτοι είναι εγκληματίαι και δεν χρειάζονται τιοιούτου είδους πολυτέλειαν»¹³. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε άλλα στρατόπεδα αυτό επιτρεπόταν. Καταθέτοντας τη δική του μαρτυρία, ο Χ. Χατζηχαραλάμπους είπε πως οι κρατούμενοι προσπαθούσαν με διάφορες δικές τους επινοήσεις να ανταπεξέλθουν. Πιο συγκεκριμένα, επειδή η κουζίνα λειτουργούσε με πολιτικούς κρατούμενους, ο μάγειρας έκανε το χατίρι στους υπόλοιπους να βάζει μέσα στους φούρνους τούβλα για να λειτουργούν ως θερμοσυσσωρευτές και να τα χρησιμοποιήσουν ως θερμοφόρες το βράδυ, ως αντίβαρο στο γνωστό υπερβολικό κρύο της περιοχής. Παράλληλα, ανάμεσα στις κουβέρτες τους οι κρατούμενοι έβαζαν εφημερίδες για μόνωση προκειμένου να μετριάσουν το κρύο¹⁴.

Την ίδια περίοδο, οι συγγενείς των κρατουμένων πληροφόρησαν το Δήμαρχο Λεμεσού Κ. Παρτασίδη πως οι αρχές δεν επέτρεπαν στους κρατούμενους να κάνουν πλήρη χρήση του δικαιώματος της αποστολής επιστολών, παρά το γεγονός ότι ο Κυβερνήτης με σχετικές του οδηγίες είχε επιτρέψει να αποστέλλονται μέχρι τρεις επιστολές την εβδομάδα¹⁵. Επίσης, ο Δήμαρχος Λεμεσού ενημερώθηκε για

¹¹ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπο Χατζηχαραλάμπους, 31/3/2015.

¹² *Φιλελεύθερος*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

¹³ *Το Έθνος*, 10 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 1

¹⁴ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπο Χατζηχαραλάμπους, 31/3/2015.

¹⁵ *Φιλελεύθερος*, 11 Σεπτεμβρίου 1958, σσ. 1+4.

την παντελή έλλειψη οποιασδήποτε μορφής «ψυχαγωγίας» στο στρατόπεδο, αφού η χρήση ραδιοφώνου, βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων δεν επιτρεπόταν¹⁶.

Εξαιτίας της δημοσιοποίησης της κατάστασης εντός του στρατοπέδου συγκέντρωσης Πολεμίου, ο Δήμαρχος Λεμεσού έγραψε στις 9 Σεπτεμβρίου 1958 μια επιστολή αναφερόμενος στην κατάφωρη παραβίαση στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο ίδιος έκανε λόγο για συχνή και άνευ αιτίας εξύβριση των κρατουμένων, βραδινές εφόδους, ξυλοδαρμούς και λακτίσματα¹⁷. Στις 13 Σεπτεμβρίου 1958, εξαιτίας της ενέδρας στην οποία έπεσε ένα βρετανικό στρατιωτικό όχημα που επέστρεφε από τη Λίμνη στο Πολέμι, ήρθε η ώρα για αντίποινα στη γύρω περιοχή αλλά και στα κρατητήρια.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες κρατουμένων, η νύχτα αυτή ονομάστηκε Νύχτα Τρόμου ή αλλιώς Νύκτα Αγίου Βαρθολομαίου¹⁸. Εύλογα τα δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής κάνουν λόγο για κτηνώδη κακοποίηση εκατόν πενήντα κρατουμένων, οι οποίοι δεν δέχθηκαν ιατρική περίθαλψη. Μάλιστα οι αρχές του στρατοπέδου στέρησαν στους κρατούμενους το νερό, κάτι που οι επίσημες αρχές απέρριπταν κατηγορηματικά, προφανώς ψευδώς¹⁹. Σε δημοσίευση της δικής του μαρτυρίας, δύο χρόνια μετά τη Νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου, σε μια Κύπρο πλέον ανεξάρτητη, ο πρώην πολιτικός κρατούμενος Α. Κ. Χατζημιλτής ανέφερε πως εκείνο το βράδυ οι βρετανικές Αρχές ξέσπασαν για τις απώλειές τους πάνω στους εγκλωβισμένους και ανυπεράσπιστους κρατούμενους που δεν είχαν άλλο όπλο παρά την ψυχή τους.

Συγκεκριμένα αναφέρει πως στις δέκα το βράδυ, όταν στα κρατητήρια ακούγονταν μόνο τα βήματα των φρουρών, ξαφνικά, ενώ οι κρατούμενοι βρίσκονταν στα αντίσκηνα, οι Σκωτσέζοι στρατιώτες όρμησαν κατά πάνω τους και άρχισαν να τους χτυπούν αδιάκοπα. Σχεδόν αμέσως τους είπαν να ανεβούν στο βουνό για την παράταξη, όπου συνεχίστηκε το μαρτύριό τους. Έπρεπε να κάνουν μια ώρα γυμναστική, επί τόπου τροχάδην, με τα γόνατα να φθάνουν σε συγκεκριμένο ύψος. Σύντομα άρχισαν οι λιποθυμίες, αλλά αντί για νερό, οι φρουροί προσέφεραν στους κρατούμενους νέα χτυπήματα. Έπειτα έπρεπε να συνεχίσουν με εκατό επικύψεις, με το στήθος να πρέπει να αγγίζει τη γη. Όταν ο αξιωματικός ρώτησε «Ποιος κουράστηκε;» και δώδεκα απάντησαν καταφατικά ζητώντας παράλληλα νερό, ο πρώτος τους έβαλε να γεμίζουν τους κάδους με νερό, όχι για να πιούν, αλλά για να βουτήξει ολόκληρο το κεφάλι τους μέσα

¹⁶ Ό.π.

¹⁷ Ό.π.

¹⁸ Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαλαράμπος, Στρατόπεδο, σ. 35.

¹⁹ *Ελευθερία*, 16 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

στο νερό μέχρι λιποθυμίας. Στη συνέχεια, όταν κανένας πια δεν μπορούσε να συνεχίσει, ο αξιωματικός φώναξε να διαλυθούν και οι στρατιώτες καταδίωξαν τους κρατούμενους μέχρι να μπουν στα αντίσκηνά τους. Σε δύο ώρες όμως, νέα μαρτύρια τους περίμεναν, τα οποία συνεχίστηκαν και την επόμενη μέρα. Ο απολογισμός της νύχτας εκείνης ήταν σαράντα πέντε τραυματίες από τους οποίους οι δεκαπέντε ήταν σοβαρά. Ωστόσο, όπως ανέφερε ο Α. Χατζημιλτής, «το κορμί λύγισε από τα κτυπήματα, μα η ψυχή γιγαντώθηκε και έδωσε νέες δυνάμεις» και όλα αυτά για χάρη της πολυπόθητης ελευθερίας²⁰.

Οι φωνές προς άρση της ανομίας που λάμβανε χώρα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου συνεχίστηκαν. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1958 ο Δήμαρχος Λεμεσού απέστειλε σχετικό τηλεγράφημα διαμαρτυρίας προς τον Κυβερνήτη, αλλά και προς το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό. Προς το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό ο Κ. Παρτασίδης έγραψε:

«Καταγγέλομεν την βάνουσον και κτηνώδη κακομεταχείρισιν αθών, άοπλων και άνευ δίκης κρατουμένων προσώπων εις στρατόπεδα συγκεντρώσεως Κύπρου. Όχι μόνον αι γενικαί συνθήκαι διαβιώσεως εις τα στρατόπεδα είναι αξιοθρήνητοι, αλλά και η συμπεριφορά των υπευθύνων αρχών είναι απάνθρωπος. Κρατούμενοι υποβάλλονται εις διάφορους εξευτελισμούς και ξυλοκοπούνται και τραυματίζονται άνευ λόγου ή αιτίας. Η γενική κατάστασις απαιτεί όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός ενδιαφερθή αμέσως διά την υπεράσπισιν των περι ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιοσύνης αρχών, αίτινες τόσον καταφρόνως καταπατούνται. Επικαλούμεθα την επείγουσαν επέμβασιν του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και άμεσον αποστολήν ερευνητικής επιτροπής»²¹.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1958 οι Δήμαρχοι Λεμεσού και Πάφου, Κ. Παρτασίδης και Ι. Ιακωβίδης, επισκέφθηκαν το στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου. Η επίσκεψη ήταν ανεπίσημη, πήγαν δηλαδή ως απλοί επισκέπτες, διότι οι αρμόδιες αρχές δεν απάντησαν στο σχετικό αίτημα για επίσημη επίσκεψη.

Σε κοινό ανακοινωθέν που εξέδωσαν μετά την επίσκεψή τους, έκαναν λόγο για ταλαιπωρίες, εξευτελισμούς και άγριο ξυλοκόπημα. Μάλιστα στο ίδιο ανακοινωθέν γίνεται λόγος για την απαγόρευση να κοιμούνται οι κρατούμενοι σε κρεβάτι, μαξιλάρι ή πάπλωμα, εκφράζοντας φόβους για το χειμώνα που ήταν προ των πυλών²². Το ανακοινωθέν κλείνει με τη γενική καταδίκη της τακτικής διατήρησης στρατοπέδων συγκέντρωσης επισημαίνοντας: «Είναι καιρός να αντιληφθή η Κυβέρνησις ότι το Κυπριακόν πρόβλημα δεν λύεται διά της καταπίεσεως και των ανελεύθερων μέτρων αλλά διά της αναγνωρίσεως και εφαρμογής

²⁰ *Το Έθνος*, 14 Σεπτεμβρίου 1960, σ. 5.

²¹ *Ελευθερία*, 16 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

²² *Χαραυγή*, 17 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

του ιερού δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως εις τον Κυπριακόν λαόν»²³. Μόνο μετά την επίσκεψη των δύο δημάρχων στο κρατητήριο Πολεμίου επιτράπηκαν τα είδη κλινοσκεπασμάτων για τους κρατούμενους. Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με στοιχεία, οι κρατούμενοι στα κρατητήρια ανήλθαν στους 262, οι περισσότεροι από την πόλη και επαρχία Λεμεσού²⁴.

Τη δική τους διαμαρτυρία για τις συνθήκες διαβίωσης στο στρατόπεδο Πολεμίου εξέφρασαν και η ΠΕΟ και οι Νέες Συντεχνίες Λεμεσού με επιστολή τους προς τον Κυβερνήτη, αναφέροντας μεταξύ άλλων: «Χαρακτηριστικά είναι τα επεισόδια στα κρατητήρια Πολεμίου όπου οι δυνάμεις Ασφαλείας κτύπησαν σημαντικό αριθμό κρατουμένων. Η κατάσταση στα κρατητήρια τώρα κατάντησε αφόρητη. Κακή διατροφή και άσχημες υγειονομικές συνθήκες»²⁵. Παράλληλα οι ομοσπονδίες τόνισαν πως «δεν είναι με τις συλλήψεις, τους περιορισμούς και την κακομεταχείριση που θα λυθεί το Κυπριακό ζήτημα αλλά μόνο αν ακυρωθούν τα σχέδια “περί Συνεταιρισμού” και καλέσει η Κυβέρνηση τον Εθνάρχη Μακάριο σε διαπραγματεύσεις για μια δίκαιη και δημοκρατική λύση του Κυπριακού»²⁶.

Στις 17 Σεπτεμβρίου 1958 ο Νομικός Σύμβουλος του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος, P. Benenson, είχε συνάντηση με τον Γραμματέα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Μάρκο Σπανό. Στη συνάντηση αυτή ο Σπανός υπογράμμισε την ανάγκη να καταργηθούν τα κρατητήρια διότι σε αυτά οι αρχές κρατούσαν άτομα χωρίς συγκεκριμένες κατηγορίες και δίκη, ενώ επιπρόσθετα τους αρνούσαν το δικαίωμα στη διαβούλευση με δικηγόρο. Ο Benenson επέδειξε κατανόηση και υποσχέθηκε να υποβάλει έκθεση προς την Κοινοβουλευτική Επιτροπή Δικαιοσύνης στην οποία ήταν μέλος²⁷.

Σχολιάζοντας τις αποικιοκρατικές τακτικές της κατακράτησης προσώπων χωρίς δίκη και τις κακουχίες των κρατουμένων Πολεμίου, η εφημερίδα Παρατηρητής έγραψε: «Κανείς δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος σε άδικη κακομεταχείριση και αδιάφορος στον ανθρώπινο πόνο»²⁸.

Αναλυτικά το σχετικό άρθρο χαρακτηρίζει τη στάση των βρετανικών αρχών μεταξύ άλλων ως «αψυχολόγητη» ενέργεια προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η άποψη αυτή ενισχύεται ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη πως η Βρετανία δεν συνέστησε στρατόπεδα συγκέντρωσης στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ούτε κατηγορήθηκε για σκληρότητα προς αιχμαλώτους,

²³ *Ελευθερία*, 17 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

²⁴ Ό.π.

²⁵ *Ελευθερία*, 18 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

²⁶ *Χαραυγή*, 18 Σεπτεμβρίου 1958, σ.4.

²⁷ *Ελευθερία*, 18 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 1.

²⁸ *Παρατηρητής*, 18 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 1.

οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις ήταν κοινοί δολοφόνοι και εγκληματίες, σε αντίθεση με τους πολιτικούς κρατούμενους στην Κύπρο²⁹.

Η αγγλόφωνη εφημερίδα *Times of Cyprus* σε σχετικό άρθρο της 18ης Σεπτεμβρίου 1958 καταγράφει τηλεγράφημα του Δημάρχου Κερύνειας Χ. Δημητριάδη προς τον Κυβερνήτη Sir Hugh Foot, διαμαρτυρούμενος για τον απάνθρωπο χειρισμό των Κυπρίων σε χωριά της Πάφου αλλά και στα κρατητήρια Πολεμίου και Πύλας. Παράλληλα στο σχετικό τηλεγράφημα ο Δήμαρχος Κερύνειας είπε προς τον Κυβερνήτη πως, αν δεν ενδιαφέρεται για τα βασανιστήρια των Ελληνοκυπρίων, ας δείξει τουλάχιστον ενδιαφέρον για την εικόνα του Βρετανικού έθνους, που με τις σχετικές ενέργειες των εκπροσώπων του στην Κύπρο έχει καταρακωθεί³⁰.

Μετά τη δικαιολογημένη δυσφορία και αγανάκτηση που δημιουργήθηκε εξαιτίας της επονομαζόμενης νύχτας του Αγίου Βαρθολομαίου, στην Κύπρο έφτασε η Αντιπρόεδρος και Βουλευτής του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος, Barbara Castle. Στις 20 Σεπτεμβρίου επισκέφθηκε το στρατόπεδο στο Πολέμι, όπου οι κρατούμενοι της επέδωσαν υπόμνημα με λεπτομερή περιγραφή για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και τις κακουχίες στις οποίες υποβάλλονταν. Με τις δηλώσεις της η Castle επιβεβαίωσε ότι είδε έναν άντρα με σπασμένο χέρι και μώλωπες, καθώς επίσης ότι οι αρχές δεν έδωσαν καθόλου ικανοποιητική εξήγηση για την κατάστασή του, λέγοντάς της ότι προέκυψε από το ποδόσφαιρο, ενώ στο στρατόπεδο δεν υπήρχε γήπεδο!^{31,32} Η ίδια η βουλευτής επισήμανε το γεγονός ότι το στρατόπεδο είχε για προσωπικό στρατιώτες αντί πολίτες φρουρούς.

Η επίσκεψη της Castle έφερε πολιτική αντιπαράθεση και επικρίσεις στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά το αντιπολιτευόμενο Εργατικό Κόμμα απάντησε σθεναρά, σχολιάζοντας αναφορικά με την εν λόγω επίσκεψη: «Κάθε άλλο παρά μαχαιρώματα στην πλάτη, η κ. Castle ανέλαβε ένα θαρραλέο αγώνα για να σώσει τον αγγλικό στρατό από τις καταστρεπτικές συνέπειες της πολιτικής της Κυβέρνησης των Τόρηδων. Είμαστε περήφανοι γιατί προσπαθεί να περισώσει την καλή φήμη της χώρας μας στα μάτια ολόκληρου του κόσμου»³³. Βέβαια, η κακομεταχείριση δεν τερματίστηκε με την επίσκεψη της Castle, αφού, σύμφωνα με μαρτυρίες και δημοσιεύματα, εννέα κρατούμενοι χτυπήθηκαν ευθύς αμέσως μετά την αποχώρησή της³⁴.

Ωστόσο, τα βασανιστήρια και οι αντίξοες συνθήκες δεν πτόησαν το ηθικό των κρατουμένων Πολεμίου. Συγκεκριμένα, στις αρχές Οκτωβρίου 1958, 280

²⁹ Ό.π.

³⁰ *Times of Cyprus*, 18 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 1

³¹ Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαραλάμπους, Στρατόπεδο, σσ. 43-44.

³² *Times of Cyprus*, 22 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 4.

³³ Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαραλάμπους, Στρατόπεδο, σ. 45.

³⁴ *Ελευθερία*, 2 Σεπτεμβρίου 1958, σ. 1.

πολιτικοί κρατούμενοι από το Πολέμι απέστειλαν ψήφισμα προς τον Εθνάρχη Μακάριο με το οποίο δήλωσαν τη συμπαράστασή τους προς τον ίδιο, επισημαίνοντας πως εγκρίνουν τις νέες προτάσεις του για το Κυπριακό³⁵. Εξάλλου, όπως αναφέρει και ο πρώην πολιτικός κρατούμενος Χαράλαμπος Χατζηχαράλαμπος, στο στρατόπεδο λειτουργούσε μια ιδιόρρυθμη παθητική αντίσταση, με όπλα την αντοχή και την υπομονή των κρατουμένων. Η αναγνωρισμένη από τις αρχές του στρατοπέδου Επιτροπή Κρατουμένων προέβαινε συχνά σε διαμαρτυρίες, προφορικές και γραπτές προς του αρμόδιους αλλά και προς ανθρωπιστικές οργανώσεις και διεθνείς οργανισμούς. Παράλληλα οι κρατούμενοι έβρισκαν τρόπους να ενημερώνουν λεπτομερώς και ανελλιπώς τα έντυπα ΜΜΕ με στόχο την ευαισθητοποίηση και την ενεργοποίηση της εγχώριας και διεθνούς κοινής γνώμης, πάντοτε με κόστος την ποικιλότητα και την κακοποίηση τους³⁶. Μάλιστα, όταν στις 6 Οκτωβρίου στην Τσάδα, βρετανικό στρατιωτικό όχημα έπεσε σε νάρκη με αποτέλεσμα να σκοτωθούν τρεις στρατιώτες και να τραυματιστεί ένας, ενώ στη Λυσό σκοτώθηκε ακόμη ένας και τραυματίστηκαν δύο, οι Βρετανοί κακοποίησαν ανελέητα τους κρατούμενους Πολεμίου. Ωστόσο, φαίνεται ότι δεν υπολόγισαν το επισκεπτήριο της επόμενης μέρας και τα ματωμένα ρούχα που παρέδωσαν οι κρατούμενοι στους συγγενείς τους, που φανέρωσαν το μαρτυρικό βράδυ που είχαν περάσει. Έτσι, διαδηλώσεις και συλλαλητήρια με σημαίες τα ματωμένα ρούχα των κρατουμένων Πολεμίου έγιναν σε Λεμεσό και Πάφο, αφήνοντας τις αποικιοκρατικές αρχές ανήμπορες να διαψεύσουν τα γεγονότα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα πάρθηκε η απόφαση να αντικατασταθούν οι Σκωτσέζοι στρατιώτες από Ιρλανδούς και οι συνθήκες διαβίωσης στο στρατόπεδο έγιναν πιο ανθρώπινες, σε σημείο που τους δόθηκε άδεια να γιορτάσουν την 28η Οκτωβρίου³⁷.

Τον Οκτώβριο του 1958 στο στρατόπεδο Πολεμίου θυμάται ως ένα ακόμα βασανιστικό μήνα και ο πρώην πολιτικός κρατούμενος Α. Χατζημιλτής. Αναφέρει λοιπόν πως ένα βράδυ, όταν οι κρατούμενοι έκαναν την προσευχή τους και έψαλλαν τον ύμνο της Θεοτόκου «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ», δέκα Σκωτσέζοι στρατιώτες όρμησαν μέσα στο σκοτάδι του αντίσκηνου και άρχισαν να χτυπούν, με τη δικαιολογία ότι οι κρατούμενοι τραγουδούσαν ύμνους της ΕΟΚΑ³⁸. Τη νύχτα εκείνη, 7 προς 8 Οκτωβρίου 1958, μια ομάδα στρατιωτών διάλεξαν από κάθε αντίσκηνο δύο άνδρες τους μετέφεραν στο «τιμωρητήριο» και αφού τους βασάνιζαν, τους άφηναν εκεί λιπόθυμους, με σπασμένα κόκκαλα,

³⁵ *Χαραυγή*, 2 Οκτωβρίου 1958, σ. 2.

³⁶ Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαράλαμπος, *Στρατόπεδο*, σ. 101.

³⁷ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπος Χατζηχαράλαμπος, 31.3.2015.

³⁸ *Το Έθνος*, 28 Οκτωβρίου 1959, σ. 3

πόδια, πλευρά, κεφάλια. Την επόμενη μέρα οι κρατούμενοι εξεγέρθηκαν με διαμαρτυρίες, φωνές και ανυπακοή³⁹.

Η αντίσταση στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου ήταν εσωτερική. Υπήρχε μια υποτυπώδης οργάνωση με την Επιτροπή που προαναφέρθηκε, αλλά υπογεύως υπήρχε και μια δεύτερη επιτροπή που εκπροσωπούσε την ΕΟΚΑ. Όσο δύσκολες και αν ήταν οι συνθήκες, πάντοτε υπήρχαν περιθώρια επικοινωνίας με την οργάνωση, είπε ο Χ. Χατζηχαραλάμπος. Για παράδειγμα, ο γανωτής που πήγαινε για δουλειά στο στρατόπεδο, ήταν αγγελιαφόρος. Ο άνθρωπος που τροφοδοτούσε το στρατόπεδο λειτουργούσε ως μετακομιστής μηνυμάτων και ούτω καθεξής. Ο Χ. Χατζηχαραλάμπος, ο οποίος ήταν μέλος και στις δύο επιτροπές του στρατοπέδου συγκέντρωσης, τόνισε πως σαφώς υπήρχε πάντοτε ο κίνδυνος λόγω των ελέγχων που έκαναν οι Βρετανοί. Πάντοτε όμως προσπαθούσαν να κρατούν το ηθικό των κρατουμένων υψηλό, την ελπίδα ζωντανή, την πίστη στη νίκη και στην ελευθερία της πατρίδας και την Ένωση με την Ελλάδα. Αυτό το πετύχαιναν με διάφορες δραστηριότητες, αφού οι κρατούμενοι μέχρι και σχολείο είχαν φτιάξει όταν διαπίστωσαν ότι στον κάμπο υπήρχαν ανήλικοι, αλλά και δύο φιλόλογοι, ένας θεολόγος, που δεν ήταν άλλος από τον ίδιο τον Χ. Χατζηχαραλάμπος, ένας μαθηματικός και ένας φυσικός. Μάλιστα, σε κάποια στιγμή τους πήραν και ένα γυμνασιάρχη ως πολιτικό κρατούμενο! Ακόμα, κάθε Κυριακή ο Χ. Χατζηχαραλάμπος έκανε κήρυγμα στην Εκκλησία που λειτουργούσε εντός του στρατοπέδου, διαφυλάσσοντας ακμαίο το ηθικό των συγκρατούμενων του⁴⁰.

Οι κραυγές για δικαιοσύνη και ευόδωση του αιτήματος της ελευθερίας συνεχίζαν να ακούγονται, όχι μόνο μέσα από το στρατόπεδο αλλά και εκτός αυτού. Ο δήμαρχος Πάφου Ι. Ιακωβίδης, σε νέα επιστολή του στις 12 Οκτωβρίου προς τον Κυβερνήτη εξέφρασε τη δυσφορία του για όσα διαδραματίστηκαν τη νύχτα της 13ης Σεπτεμβρίου⁴¹. Μάλιστα στην επιστολή επισημαίνεται ότι, εκτός από τη σωματική βία που τους ασκήθηκε και η οποία καταγγέλθηκε στο Διοικητή Πάφου, έγιναν και κλοπές ρολογιών των κρατουμένων, απαγόρευση των ακροάσεων ραδιοφώνου και διαβάσματος εφημερίδας. Ο Ι. Ιακωβίδης συνέχισε λέγοντας κατά λέξη: «Εάν η κατάργηση των στρατοπέδων τούτων υπερβαίνει τα όρια των κυβερνητικών αντιλήψεων περί πολιτισμού, τουλάχιστον ας

³⁹ Ό.π.

⁴⁰ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπο Χατζηχαραλάμπος, 31/03/2015.

⁴¹ *Το Έθνος*, 12 Οκτωβρίου 1958, σ. 6.

καταργηθούν αι απάνθρωποι μέθοδοι λειτουργίας των»⁴². Μάλιστα στο ίδιο άρθρο τονίζεται πως και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Πάφου διαμαρτυρήθηκε για τον ίδιο λόγο, λέγοντας πως «διερωτάται ποια ηθική, θείος ή ανθρώπινος νόμος επιτρέπουν παρομοίας θηριωδίας κατά προσώπων δεσμών ανυπερασπίστων;» καλώντας παράλληλα τον Κυβερνήτη να σώσει την έννοια του ανθρωπισμού, η οποία καταρρακώθηκε από στρατιώτες που υποτίθεται ότι ανήκουν σε έθνος πολιτισμένο⁴³. Η βία όμως δεν είχε τελειωμό, γι' αυτό και σε ανταπόκριση στην εφημερίδα *Αλήθεια* της επομένης γίνεται αναφορά στην επίσκεψη δύο δικηγόρων στα κρατητήρια, στους οποίους έγιναν παράπονα για κακομεταχείριση. Μάλιστα, σε μια περίπτωση που ένας κρατούμενος παραπονήθηκε για κακοποίηση και μεταφέρθηκε στο Νοσοκομείο, στην επιστροφή ξαχτυπήθηκε ανελέητα από τους στρατιώτες του στρατοπέδου⁴⁴.

Το αίτημα για να παύσουν οι ξυλοδαρμοί και οι κακοποιήσεις και να σωθούν οι κρατούμενοι Πολεμίου ήταν καθολικό και παγκύπριο, όπως αναφέρεται σε σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας Κύπρος. Συγκεκριμένα, επισημαίνεται πως «αι ωμότητες εις βάρος των, οι μέχρις αίματος ξυλοδαρμοί και άλλα φοβερά μαρτύρια, εξηγείρουν την Παγκύπριον συνείδηση. Ουδεμία άλλη περιγραφή παρέχει πιστοτέραν εικόνα της καταστάσεως εις τα κρατητήρια, τα οποία ατυχώς φέρουν το όνομα του πατριωτικού Ελληνικού χωρίου Πολεμίου, από το κατωτέρω απόσπασμα χθεσινής καταγγελίας των κρατουμένων»⁴⁵.

Η καταγγελία των κρατουμένων για την οποία γίνεται λόγος ήταν μια κραυγή στο όνομα της ελευθερίας και προς άρση της βρετανικής ασέλγειας. Οι κρατούμενοι διαμαρτύρονταν έντονα για την απάνθρωπη μεταχείρισή τους και απαιτούσαν να σταματήσει, ζητώντας παράλληλα να γίνει αμερόληπτη έρευνα για τις καταγγελίες τους. Συνεχίζοντας είπαν: «Καλούμεν τον Κυπριακόν λαόν να υψώση φωνήν διαμαρτυρίας προς διασωσίν μας από βέβαιον αργόν θάνατον. Πολλοί εξ ημών θα αποθάνουν εάν συνεχισθούν αι βάρβαροι και απάνθρωποι πράξεις των αρχών του στρατοπέδου. Καλύτερον θα ήτον να μας οδηγήσουν ενώπιον στρατιωτικού αποσπάσματος, παρά τον αργόν θάνατον ο οποίος θα επέλθη εις ημάς». Δήλωναν όμως παράλληλα πως η απάνθρωπη αυτή μεταχείριση δεν επρόκειτο να κάμψει το αγωνιστικό τους φρόνημα όπως επεδίωκαν οι Βρετανοί⁴⁶. Το αίτημα της απελευθέρωσης των κρατουμένων Πολεμίου, όπως προειπώθηκε, άλλοτε ερχόταν εκ των έσω και άλλοτε εκ των έξω.

⁴² Ό.π.

⁴³ Ό.π.

⁴⁴ *Αλήθεια*, 13 Οκτωβρίου 1958, σ. 1.

⁴⁵ *Κύπρος*, 13 Οκτωβρίου 1958, σ. 1.

⁴⁶ Ό.π.

Άλλοτε ήταν ένα αίτημα παγκύπριο και άλλοτε προερχόμενο από επίπεδο τοπικό. Στις 16 Οκτωβρίου 1958, ο Δήμαρχος και το Δημοτικό Συμβούλιο Λεμεσού, εκπρόσωποι των σχολικών εφορειών, καθηγητικών συλλόγων, οργανώσεων, σωματείων, εκκλησιαστικών επιτροπών, επιμελητηρίων, παλαιών και νέων συντεχνιών, έστειλαν υπόμνημα σε διεθνείς οργανισμούς με αναλυτικές περιγραφές των συνθηκών κρατήσεως στο στρατόπεδο Πολεμίου. Μάλιστα στο ίδιο αυτό υπόμνημα γίνεται λόγος και για το αντίσκηνο με αριθμό 20, το οποίο, σύμφωνα και με μαρτυρίες, υπήρξε χώρος βάνουσης υποδοχής των κρατουμένων στο στρατόπεδο και φρικτών βασανιστηρίων.^{47,48} Το υπόμνημα που υπέγραψαν συνολικά πενήντα άτομα έλαβαν ο Πρόεδρος της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, η Πρόεδρος και τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος και η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Ενώ από τη μια φούντωναν οι φωνές διαμαρτυρίας για τις συνθήκες κράτησης στο στρατόπεδο Πολεμίου, τα βάσανα των κρατουμένων δεν είχαν σταματημό. Με την είσοδο του φθινοπώρου και τις πρώτες βροχές οι συνθήκες επιδεινώθηκαν. Χαρακτηριστικά, την Πέμπτη 17 Οκτωβρίου 1958, λόγω των ραγδαίων βροχοπτώσεων και σε συνδυασμό με τις υφιστάμενες απαράδεχτες συνθήκες, τα στρώματα στα οποία κοιμούνταν οι κρατούμενοι παρασύρθηκαν από τα νερά τις βροχής, δυσχεραίνοντας ακόμα παραπάνω την κατάσταση⁴⁹.

Την ίδια ώρα οι φωνές και τα αιτήματα απελευθέρωσης των κρατουμένων Πολεμίου συνέχιζαν να έρχονται από ποικίλες κατευθύνσεις. Ούτε η ιστορική κοινότητα Αγρού έμεινε ασυγκίνητη μπροστά στη φρίκη που ζούσαν οι κρατούμενοι Πολεμίου. Εκπροσωπούμενη από τις Εκκλησιαστικές Επιτροπές, τη Σχολική Εφορεία, το σύλλογο καθηγητών της Απεητείου Σχολής, τον Αθλητικό Σύλλογο «Αχιλλεύς», το Γεωργικό Σύλλογο και την Ένωση Αυτοκινητιστών, έστειλε έγγραφη διαμαρτυρία στον Κυβερνήτη καταδικάζοντας τις πρακτικές που ακολουθούσε. Η διαμαρτυρία έκλεινε με τον εξής προβληματισμό προς τον Κυβερνήτη: «Εφ' όσον πιστεύετε, Εξοχώτατε, εις την ελευθερίαν του Δυτικού κόσμου και εις τον Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, φροντίσατε να πληροφορηθήτε ποία συνθήκαι επικρατούν εις τα κρατητήρια και ανακριτήρια και τι είναι ο θάλαμος 20 εις το στρατόπεδον Πολεμίου»⁵⁰.

Στις 28 Οκτωβρίου 1958, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου ήταν μέρα εθνικής συγκίνησης και υπερηφάνειας. Συγκεντρωμένοι οι κρατούμενοι

⁴⁷ *Φιλελεύθερος*, 17 Οκτωβρίου 1958, σ. 1.

⁴⁸ Α. Αγγελόπουλος, Ν. Βάκης, Χ. Χατζηχαλαράμπος, *Στρατόπεδο*, σσ. 43-44.

⁴⁹ *Κύπρος*, 20 Οκτωβρίου 1958, σ. 5.

⁵⁰ *Ελευθερία*, 22 Οκτωβρίου 1958, σ. 3.

τραγουδούσαν πατριωτικά τραγούδια. Μπορεί να μην τους επέτρεψαν να υψώσουν την ελληνική σημαία εντός του στρατοπέδου, αλλά στο απέναντι βουνό, όπου οι μαθητές από το χωριό Στρουμπί παρέλαυναν, η ελληνική σημαία κυμάτιζε αγέρωχα. Έπειτα, στις έντεκα η ώρα ακριβώς, όταν χτύπησαν οι καμπάνες από τα γειτονικά χωριά, οι κρατούμενοι πήγαν στην ξύλινη εκκλησιά του στρατοπέδου για τη δοξολογία, στο τέλος της οποίας ακούστηκε ο Εθνικός Ύμνος. Μετά το μεσημέρι οι κρατούμενοι παρακολούθησαν από μακριά και μέσα από τα συρματοπλέγματα το εορταστικό πρόγραμμα του χωριού Στρουμπί για την ημέρα. Ομιλίες, εθνικά εμβατήρια, χορωδία, κλέφτικα και κυπριακοί χοροί. Έπειτα οι κρατούμενοι έπρεπε να παραταχθούν για να γίνει ξανά, όπως συνηθιζόταν, η καταμέτρησή τους⁵¹.

Ο εν λόγω εορτασμός, παρά τη λιτότητά του, είχε ταυτόχρονα και ένα μεγάλο αλλιιώτικο, αφού η λευτεριά γιορτάστηκε μέσα σε συρματοπλέγματα και περιορισμούς, με την ελληνική συνείδηση ακμαία και το φρόνημα υψηλό.

Παρά τις αντιξοότητες, παρά τις δυσκολίες, η ζωή συνεχιζόταν ακόμα και μέσα στα κρατητήρια. Όπως ενημερωνόμαστε από την εφημερίδα *Χαραυγή*, τη Δευτέρα 27 Οκτωβρίου τελέσθηκαν στα κρατητήρια Πολεμίου οι γάμοι του πολιτικού κρατούμενου Δήμου Ζαχαρία, από τις Πάνω Κυβίδες με τη δ. Γεωργούλα Κωνσταντίνου από τη Λάσα της Πάφου. Μάλιστα, πολλοί ήταν οι συγγενείς και οι φίλοι που πήγαν στο Πολέμι για να παρακολουθήσουν το μυστήριο, αν και μόνο σε οκτώ στενούς συγγενείς των νεονύμφων επιτράπηκε η είσοδος. Λεπτομέρειες του σχετικού άρθρου αναφέρουν πως το μυστήριο έγινε σε μια παράγκα των κρατητηρίων από τον εφημέριο του χωριού Πάνω Κυβίδων και πολιτικό κρατούμενο, Παπά Νεοκλή. Σαν παράνυμφοι παρέστησαν ύστερα από σχετική άδεια οι πολιτικοί κρατούμενοι Ευγένιος Κότσαπας και Μίνως Σιακατίδης από τη Λεμεσό, καθώς επίσης και ο Ιωάννης Μυλωνάς από τις Πάνω Κυβίδες. Ωστόσο, στους νεόνυμφους δεν επιτράπηκε να επισκεφθούν τα κελιά για να δεχθούν τις ευχές άλλων κρατουμένων, αν και δόθηκε «προνομιακή» άδεια στο γαμπρό για να δεχθεί τα συγχαρητήρια και τις ευχές των υπόλοιπων συγγενών που περίμεναν έξω από τα κρατητήρια. Επίσης, επιτράπηκε στους νεόνυμφους να μείνουν μόνοι τους για μια ώρα και έπειτα η νύμφη αναχώρησε. Οι κρατούμενοι Πολεμίου δείχνοντας τη μεγαλοψυχία τους έκαναν έρανο για τους νεόνυμφους και έτσι μάζεψαν το ποσό των 33 λιρών, το οποίο τους παραδόθηκε ως γαμήλιο δώρο. Αντίστοιχα, οι παλαιές συντεχνίες Λεμεσού και άλλοι εργάτες έδωσαν το συνολικό ποσό των 60 λιρών προς οικονομική ενίσχυση του ζευγαριού⁵².

⁵¹ Ό.π.

⁵² *Χαραυγή*, 30 Οκτωβρίου 1958, σ. 1.

Παρά τη νότα αισιοδοξίας με το μυστήριο του γάμου και την ελπίδα για καλύτερες μέρες, τα βάσανα και οι εκκλήσεις στο όνομα της ελευθερίας από τους κρατούμενους Πολεμίου συνεχίστηκαν. Σχετικά δημοσιεύματα της εποχής κάνουν λόγο για δίμηνη διαβίωση σε καλοκαιρινά αντίσκηνα, παρά τις διαμαρτυρίες προς τις αρχές. Το ψύχος και η υπερβολική ομίχλη που επικρατούσαν στην περιοχή επιδείνωναν την υγεία των κρατουμένων. Μάλιστα, στην έκκλησή τους για εξωτερική παρέμβαση κάνουν λόγο για λιθοβολισμούς εναντίον των αντισκηνών τους από τους φρουρούς χωρίς κανέναν απολύτως λόγο. Το χειρότερο μάλιστα είναι οι υποτιθέμενες τυχαίες εκπυρσοκροτήσεις που συνέβαιναν και οι οποίες έθεταν σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή των κρατουμένων. Παράλληλα γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένο περιστατικό κατά το οποίο φρουρός πυροβόλησε ανεπιτυχώς εναντίον κρατούμενου ο οποίος προσπαθούσε να πάρει μπάλα ποδοσφαίρου που ήταν κοντά στα εξωτερικά συρματοπλέγματα του στρατοπέδου⁵³. Μέσα σε όλα αυτά ωστόσο αναφέρεται πως οι αρχές ειδοποίησαν τους κρατούμενους να παραδώσουν στους οικείους τους κάθε τι που δεν τους ήταν απολύτως απαραίτητο, διότι σύντομα επρόκειτο να τους μεταφέρουν σε νέο στρατόπεδο και ήθελαν να αποφύγουν το υπερβολικό φορτίο αποσκευών⁵⁴. Το δράμα των κρατουμένων Πολεμίου μειώθηκε από τη μεταφορά τους στο νέο κρατητήριο στο Μάμμαρι, το οποίο ανεγέρθηκε κοντά σε αυτό της Κοκκινοτριμιθιάς. Ο Χ. Χατζηχαλαράμπος που μεταφέρθηκε και στα νέα κρατητήρια στο Μάμμαρι, τόνισε πως εκεί, αν μη τι άλλο, έμεναν σε παράγκες αντί σε αντίσκηνα όπως στο Πολέμι όπου από το κρύο έσπαγε το παγωμένο ύφασμα του αντίσκηνου⁵⁵. Βέβαια, όπως φαίνεται μέσα από τον Τύπο της εποχής και μαρτυρίες, ακόμα και κατά τη μεταφορά των κρατουμένων δεν έλειπαν οι παρενοχλήσεις και οι κακοποιήσεις από τις βρετανικές αρχές⁵⁶.

Επίλογος

Στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου γράφτηκε ακόμα μια σελίδα του ένδοξου κυπριακού αγώνα και ταυτόχρονα μια μαύρη σελίδα στην ιστορία της βρετανικής αυτοκρατορίας. Τα εν λόγω κρατητήρια μπορεί να είχαν χαρακτήρα προσωρινό, αλλά οι εκατόν δύο μέρες ζωής τους ήταν αρκετές για να τραυματίσουν το σώμα και τις ψυχές των πολιτικών κρατουμένων, οι οποίοι ήταν

⁵³ *Φιλελεύθερος*, 8 Νοεμβρίου 1958, σ. 1.

⁵⁴ Ό.π.

⁵⁵ Συνέντευξη με τον αγωνιστή και πρώην πολιτικό κρατούμενο Πολεμίου, Χαράλαμπος Χατζηχαλαράμπος, 31/3/2015.

⁵⁶ *Ελευθερία*, 17 Δεκεμβρίου 1958, σ. 4.

άτομα που κατακρατούνταν χωρίς συγκεκριμένες κατηγορίες, χωρίς εκπροσώπηση, χωρίς δίκη. Ωστόσο, μέσω της παθητικής αντίστασης, το εθνικό και αγωνιστικό φρόνημα τους παρέμεινε ακμαίο.

Οι συνθήκες εγκλεισμού των κρατουμένων ήταν απάνθρωπες, σκληρές και πρωτόγονες, συνθήκες με τις οποίες μας είχε συνηθίσει η αποικιοκρατία στο νησί. Η ανομία κυριαρχούσε εντός των συρματοπλεγμάτων. Όμως, καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξης των κρατητηρίων και παρά τις αντιξοότητες, ουδέποτε σταμάτησαν οι φωνές διαμαρτυρίας και τα αιτήματα στο όνομα της ελευθερίας. Με επιστολές, τηλεγραφήματα, ανακοινωθέντα, τοπικά και διεθνή διαβήματα, τόσο οι ίδιοι οι κρατούμενοι όσο και οι συγγενείς τους, οι γειτονικές και απομακρυσμένες κοινότητες, οι δημοτικές αρχές και ιδιώτες, επανέφεραν συνεχώς το ζήτημα στο προσκήνιο, θέτοντας επιτακτικά την ανάγκη τερματισμού της παράνομης κράτησης των ατόμων αυτών αλλά και της εξεύρεσης μιας οριστικής λύσης στο κυπριακό ζήτημα, με γνώμονα τα δίκαια αιτήματα των Ελληνοκυπρίων.

Έτσι, διαφαίνεται ότι στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πολεμίου ο αγώνας και το αίτημα για την ελευθερία γιγαντώθηκαν μέσα από την ενότητα και την πνευματική αντίσταση. Τα γεγονότα και τα περιστατικά που περιγράφηκαν πιο πάνω φανερώνουν αταλάντευτη την πίστη στη θετική έκβαση του αγώνα, μια πίστη που δεν πτοήθηκε ούτε από τη βαναυσότητα των αποικιοκρατών, ούτε από τις ελλείψεις και τις στερήσεις, ούτε φυσικά από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες.

Πρωτογενείς πηγές

- Τύπος της Εποχής του Αγώνα: *Ελευθερία, Κύπρος, Παρατηρητής, Times of Cyprus, Το Έθνος, Φιλελεύθερος, Χαραυγή*.
- Συνέντευξη με τον Αγωνιστή και πρώην Πολιτικό Κρατούμενο Στρατοπέδου Συγκέντρωσης Πολεμίου, Χαράλαμπο Χατζηχαράλαμπος, 31/3/2015.

Βιβλιογραφία

- Αγγελόπουλος, Α., Βάκης, Ν., Χατζηχαράλαμπος, Χ., *Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Πολεμίου: Μια Κόλαση Ανάμεσα στις Τουλίπες* (Λευκωσία: Επιφανίου, 2008).
- Αρτεμίου, Χριστόδουλος, *Ενθυμήματα και Βασανιστήρια στα Κρατητήρια Πολεμίου 1955-59* (Λευκωσία, 2008).
- Elkins, Caroline, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (New York: Henry Holt and Company, 2005).
- Λαζάρου, Σοφοκλής, Τίμημα Ελευθερίας: *Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Πολεμίου, Κύπρος 1958* (Λευκωσία: Επιφανίου, 2005).
- Λοΐζου, Κωνσταντίνος, Θ., *Αναμνήσεις από τον Απελευθερωτικό Αγώνα της ΕΟΚΑ και τη Ζωή στα Κρατητήρια* (Λευκωσία: Φιλοθέη, 2010).
- Παπαχρυσόστομου, Χριστόδουλος, *Ο Μεγάλος Αγών του 1955-59*. Αρχείον Αγωνιστών: *Τα Κρατητήρια Πύλας, Μερική Άποψις* (Λευκωσία, 1977).
- Σοφοκλέους, Θάσος, *Πόθος Ελευθερίας (Αναδρομή στον αγώνα 1955-59)* (Λευκωσία, 1989).
- Σπανός, Γιάννης, Χρ., *ΕΟΚΑ: Έτσι Πολεμούν οι Έλληνες* (Λευκωσία, 1996).

* Α Βραβείο στο Διαγωνισμό Συγγραφής Ιστορικού Δοκιμίου του Συμβουλίου Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59 (ΣΙΜΑΕ), ο οποίος διοργανώθηκε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 60 χρόνων από την έναρξη του Αγώνα.

Ευαγόρας Παλληκαρίδης Ο ήρωας «ποιητής- φιλόλογος» Πρώτες σκέψεις

Δρ Στέλλα Αλεξίου

Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επικοινωνία: alexiou.stella@ucy.ac.cy

Λέξεις κλειδιά: **Αγγλοκρατία, ελληνισμός, Κύπρος, Ευαγόρας
Παλληκαρίδης, ποιητής, φιλόλογος**

Περίληψη

Η αγγλοκρατία στην Κύπρο (1878 – 1960) και η εξέγερση του κυπριακού ελληνισμού εναντίον των Άγγλων (1955 – 1959) αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη ιστορική εποχή της Νεότερης Κυπριακής Ιστορίας που αναδεικνύει τις ποικίλες εκφάνσεις του ελληνισμού. Ξεχωριστή φυσιογνωμία αυτής της περιόδου αναδεικνύεται ο έφηβος ήρωας Ευαγόρας Παλληκαρίδης, του οποίου ο απαγχονισμός καθήλωσε την παγκόσμια κοινή γνώμη. Ο Παλληκαρίδης, με την ιδιότητα του δραστήριου μαθητή, είχε το προσόν που του έδωσε τη δυνατότητα να απεικονίσει την κατάσταση του Ενωτικού Δημοψηφίσματος μέσα από τη ματιά ενός ανερχόμενου ποιητή και φιλόλογου. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η απεικόνιση της ποιητικής δραστηριότητας του Ευαγόρα Παλληκαρίδη, αναφορά η οποία πρόκειται να εξετάσει, επιλεκτικά, κείμενα από το ποιητικό (πατριωτικά, θρησκευτικά, ερωτικά και λυρικά ποιήματα) και το πεζό του έργο. Τα κείμενα αυτά φανερώνουν πως η εξέγερση του ελληνισμού της Κύπρου εναντίον των Άγγλων αποικιοκρατών σημάδεψε την Ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού στο γενικότερο πλαίσιο των φιλολογικών, ψυχολογικών και φιλοσοφικών θεωρήσεων.

Για τον Εθνικό Απελευθερωτικό Αγώνα του 1955-59

Το μεσονύκτιον της 31ης Μαρτίου – 1ης Απριλίου 1955, καθορίστηκε η ημερομηνία έναρξης του ένοπλου αγώνος, κατόπιν συνεννόησης του στρατηγού Γεωργίου Γρίβα Διγενή και του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. (Διγενής, 1961: 35):

Διά πράξεων ηρωϊσμού και αυτοθυσίας να κινήσωμεν το ενδιαφέρον της Διεθνούς κοινής γνώμης, ιδία δε των Συμμάχων, επί του Κυπριακού ζητήματος, το οποίον θα ήτο δυνατόν, ούτω, να τοις παράσχη πράγματα, εάν δεν δοθή λύσις, ικανοποιούσα ημάς.

Διά συνεχούς σοβαράς παρενοχλήσεως των Άγγλων εν Κύπρω να διαδηλώσωμεν την σταθεράν απόφασιν και θέλησίν μας, ότι δεν θα υποχωρήσωμεν προ ουδεμιάς θυσίας, αλλά τουναντίον θα προχωρήσωμεν μέχρις επιτεύξεως του σκοπού μας.

Ο αγών θα συνεχισθή μέχρις ου η Διεθνής διπλωματία –ΟΗΕ– και οι Άγγλοι, ειδικώς, εξαναγκασθούν να εξετάσουν το Κυπριακόν ζήτημα και δώσουν ΑΜΕΣΩΣ λύσιν σύμφωνον με τους πόθους του Κυπριακού Λαού και ολοκλήρου του Ελληνικού Έθνους.

Η εξέγερση του κυπριακού ελληνισμού εναντίον των Άγγλων αποικιοκρατών σημάδεψε την ιστορία του σύγχρονου Ελληνισμού στην Κύπρο. Η μύηση αντρών, γυναικών, μαθητών, παιδιών, είχε προ πολλού επιτευχθεί. Στην Πάφο ένας έφηβος μαθητής μάχεται και προετοιμάζεται ψυχικά, σωματικά και νοητικά για την μεγάλη του δράση στον αγώνα της ΕΟΚΑ.

Ευαγόρας Παλληκαρίδης: ο ήρωας «ποιητής – φιλόλογος»

Γεννημένος στις 26 Φεβρουαρίου του 1938 στο χωριό Τσάδα της Πάφου, ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης με οξύνοια, κατά μαρτυρία του Σάββα Ηρακλέους, «όταν η καθηγήτρια τους έβαζε να γράψουν έκθεση, όλοι έγραφαν μισή σελίδα, ενώ εκείνος πέντε, τελειώνοντας πάντα με ένα ποίημα. Τα γραπτά του ήταν μοναδικά και η καθηγήτρια τα διάβαζε στην τάξη». Κυπριανού (2008:42). Τα πρώτα λυρικά δείγματα γραφής του φανερώνουν ότι είχε την ιδιότητα ενός ανερχόμενου φιλόλογου και ποιητή. «Ό,τι έμαθε το έμαθε από το δημοτικό σχολείο, στο γυμνάσιο που πηγαίναμε και στη μικρή βιβλιοθήκη που είχε σπίτι μας ο παπάς μας», μου ανέφερε αυτολεξεί η αδελφή του Γεωργία. Μερικοί από τους τίτλους που εμφανίζονται στην οικογενειακή βιβλιοθήκη είναι: Παλληκαρίδου–Ποσπορή (2008:44).

- Από την Εθνικήν Εποποιίαν (Εκδόσεις ΦΕΞΗ)
- Σύνοψις Ιστοριών
- Ιστορία της Κύπρου

- Τα Προνόμια της Κυπριακής Εκκλησίας
- Η Αγία Γραφή
- Πέραν του Τάφου
- Ωρολόγιον (εκκλησιαστικό βιβλίο)
- Μυθιστορήματα (Η Γέφυρα των Στεναγμών, Οι Άθλιοι)
- Κυπριακή Λαογραφία (Ξενοφώντα Φαρμακίδη)
- Σχολική Μούσα (ανθολογία ποιημάτων).

Ο Ευαγόρας αποτυπώνει στα τετράδιά του τους στίχους που εμπνέεται μέσα στην τάξη, ενώ διαμαρτύρεται έμμετρα στον καθηγητή του Αντωνιάδη για το γεγονός επιβολής γραπτής τιμωρίας επειδή γέμιζε με στίχους τα τετράδιά του: Παλληκαρίδου – Ποσπορή (2008: 100 – 101)

Προν τον Αντωνιάδη

*Τι έφταιξα, ω Κύριε, και γράφω τιμωρίαν
για του ενός ή τ' αλλουνού (συγνώμη) την μωρίαν.
Διότι εκαθόμουνα και μάλιστα με άδεια
κι έγγραφα στίχους τραγουδιών σ' όλα μου τα τετράδια
οπότεν άκουσα φωνές, «ας» άκουα μ' οδύνην
και μ' ενοχοποιήσετε' είναι δικαιοσύνη;*

*Γι αυτό θα κάμω έφεσιν για να με αθώσετε
κι από την τιμωρίαν μου ελπίζω να με σώσετε
γιατί πώς τιμωρήθηκε, ένας αθώος παις
όσο κι αν ψάξης δάσκαλε δε θα το βρης ποτές.
Προς τι λοιπόν καθήμενος έγγραφα τιμωρίαν
και μείνας αμελέτητος από την Ιστορίαν
αύριο θα τιμωρηθώ γι' αυτήν μου την μωρίαν;*

Σε μια έκθεσή του, ωστόσο, για το ραδιόφωνο, θα σχηματίσει εύστοχα μιαν ακροστιχίδα με το επίθετο του Καθηγητή Γεωργιάδη, Παλληκαρίδου – Ποσπορή (2008: 103).

Το ραδιόφωνο και η επίδρασίς του επί της δημοσίας ζωής

Για να διώξης κάθε λύπη, στη ζωή σου μια φορά
Ένα πράμα ξέρει μόνο να σου δίνη τη χαρά.
Ωστε κι αν πονάς κι αν κλαίεις ή χαρούμενος γελάς
Ραδιόφωνο αν έχεις, με παρηγοριά μιλά.
Για την κάθε σου ανάγκη, θλίψη, πόνο, μη κρατάς,
Ίσως βρης κοντά σου πάλι, ό,τι στη ζωή ζητάς.
Αν πονάς, χωρίς αγάπη τον καιρό σου τον περνάς
Δεν θα βρης σύντροφο άλλο τη χαρά να σου κερνά.
Η ζωή χωρίς το γέλιο, είναι κόλαση... μοιραία,
Σε αφήνει κι η ψυχή σου και περνάς τότε... ωραία.

Σ' αυτήν την πρώτη προσέγγιση της πολυεπίπεδης δράσης του Παλληκαρίδη θα εστιάσω και θα παραθέσω ορισμένες σκέψεις ως προς τον «ποιητή – φιλόλογο» Ευαγόρα. Ο Παλληκαρίδης επιδόθηκε από πολύ νωρίς στη τέχνη της ποίησης: «Όλα βγαίνουν από μέσα του» αναφέρει ο Γιώργος Χατζηκωστής «με μια πηγαία ευκολία, που θα μπορούσε κι αυτός χωρίς καθόλου να υπερβάλλει, να πει για τον εαυτό του, ό,τι ο Ρωμαίος ποιητής Οβίδιος: *Quod temptabam dicere, versus erat!* 'Ό,τι δοκίμαζα να πω, ήταν στίχος» Χατζηκωστής (1995:25). Η συνολική ανάγνωση του έργου του Παλληκαρίδη, στον τόμο που εξέδωσε η αδελφή του Γεωργία Παλληκαρίδου-Ποσπορή «Ο Ευαγόρας ο αδελφός μου... Αναφορά», δείχνει πως πρόκειται για μια σπάνια ευφυή προσωπικότητα και παράλληλα φανερώνει έναν δραστήριο μαθητή, ο οποίος είχε το προσόν που του έδωσε τη δυνατότητα να απεικονίσει την κατάσταση του Ενωτικού Δημοψηφίσματος και να παρουσιάσει με ζωντάνια και διαυγή σκέψη την αγάπη ενός Έλληνα για τα γράμματα. Η προσπάθεια αυτή φαίνεται πως αρχίζει στα πρώτα του γραπτά. Αναφέρω το ποίημα «Ωδή στη Χαρά», που άρχισε να το γράφει μετά από την παρότρυνση του φιλόλογου Γεωργιάδη όταν ο Ευαγόρας φοιτούσε στην Ε΄ Τάξη Αρρένων, Παλληκαρίδου-Ποσπορή (2008: 104 – 105). Ο Παλληκαρίδης, ωστόσο, παρουσιάζει τον διπλό πόθο των Κυπρίων, την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού και την Ένωση με τη μητέρα Ελλάδα: Βλ. στο Παλληκαρίδου-Ποσπορή (2008: 320-321).

Στην Κύπρο

*Μόνο λίγο ακόμα
και στο μαύρο σου χώμα
που η σκλαβιά και πόνος τώρα πατεί
η γλυκειά Λευτεριά
καρτερούν τα παιδιά σου ξανά
πως με φλόγα και πάλι κοντά σου θα 'ρθει.*

*Κύπρος, Κύπρος, γλυκειά μας πατρίδα
κάνε τώρα να λάμψη του σπαθιού σου η λεπίδα.
Από σε καρτερούμε την σκλαβιά για να διώξης.
Από σένα, ω Κύπρος, γλυκειά
με τη μάνα Ελλάδα να βρεθείς αγκαλιά.
Μόνο λίγο ακόμα
ένας ήλιος θα λάμψη
πιο λαμπρός και για μας.¹*

Ο λυρικός τόνος που χαρακτηρίζει τον αφηγηματικό και θερμό λόγο του νεαρού μαθητή είναι ευδιάκριτος. Παρόλα αυτά κατορθώνει με κριτική ματιά να σκιαγραφήσει ολόκληρο τον πόθο του κυπριακού ελληνισμού, ενώ εύστοχη θεωρώ την χρήση των δύο παράπλευρων ουσιαστικών «φλόγα» και «ήλιος» και του επιθέτου «λαμπρός». Ο Ευαγόρας είναι δόκιμος γνώστης του κυπριακού ζητήματος και η αγάπη του για την Ελλάδα βεβαίως μεγάλωσε μετά το ταξίδι που έκανε μαζί με συμμαθητές του: Για το παρακάτω κείμενο βλ. Παλληκαρίδου-Ποσπορή (2008: 156 – 157).

Το ταξίδι στην Ελλάδα ήταν για τους Κύπριους μαθητές ιερό προσκύνημα. Πολύ περισσότερο για τους μαθητές του 1955. Πάτησαν με δέος τα ιερά χώματα. Ενώ βρίσκονταν ακόμα στην Ελλάδα, η Κυβέρνηση εδώ προβαίνει σε συλλήψεις βάσει του Νέου Νόμου περί Προσωποκράτησης. Γίνονται και στην Πάφο συλλήψεις και διαρρέουν πληροφορίες ότι και μερικοί από τους εκδρομείς μαθητές είναι στη λίστα υπόπτων και θα συλληφθούν, όταν γυρίσουν.

Αναφέρω χαρακτηριστικά τη μαρτυρία του Μίκη Φιλιππίδη (Κινέζου):

«Ενώ βρισκόμουν στην Αθήνα, στην Εκδρομή, ήρθε ο πατέρας μου αεροπορικώς και μας βρήκε. Μόλις τον είδα ανησύχησα μήπως έπαθε κανένας δικός

¹ Οι υπογραμμίσεις δικές μου.

μας τίποτε, αλλά ήρθε να μας φέρει επείγον μήνυμα. Είχε πληροφορίες, από φίλους του στην Αστυνομία, ότι εγώ, ο Παλληκαρίδης και ο Πανίκος Παναρέτου ήμασταν σε λίστα και θα μας συλλάμβαναν, μόλις επιστρέψαμε. Γονάτισε χαμαί και μας παρακαλούσε να μη γυρίσουμε πίσω.... Μας είπε ότι θα μας έδινε αρκετά λεφτά, για να μείνουμε στην Αθήνα και να ολοκληρώσουμε τις γυμνασιακές μας σπουδές...»

Ο Παλληκαρίδης αντέδρασε με τα εξής:

«Εγώ έταξα τη ζωή μου για την πατρίδα. Θα πάω πίσω ό,τι κι αν συμβεί. Ποτέ δεν μπορώ να δεχτώ, να γίνω λιποτάκτης της πατρίδας, όταν αυτή με καλεί».

Τελικά εγώ κι ο Πανίκος μείναμε στην Αθήνα και στη συνέχεια πήγα στο Λονδίνο για σπουδές.

Ο Ευαγόρας γύρισε στην Κύπρο και εκπλήρωσε τον όρκο του!

Επίσης, τα θρησκευτικά του ποιήματα δείχνουν την προσπάθεια του Παλληκαρίδη να περιγράψει τον πόθο των Ελλήνων της Κύπρου με τη μητέρα Ελλάδα: Βλ. στο Παλληκαρίδου-Ποσπορή (2008: 339).

Χριστούγεννα

*Εσύ, της Γέννησης η μέρα
αξίωσε κι εμείς ξανά
ελεύθεροι να σ' ευλογούμε
πούσαι γεμάτη από χαρά.
Ελεύθεροι με την Ελλάδα
πότε θα νοιώσουμε χαρά;
Πότε κι εμείς να ενωθούμε
να σε γιορτάσουμε λαμπρά;*

Στη συνέχεια θα επικεντρωθώ στον ερωτικό Παλληκαρίδη. Προσπάθησα, λόγω του όγκου αυτής της κατηγορίας ποιημάτων, να αποδελτιώσω ορισμένους στίχους μέσα από συγκεκριμένα ποιήματα που μας δείχνουν την προσπάθεια του νεαρού τότε Παλληκαρίδη να μεταφέρει μοτίβα τα οποία γυροφέρνουν στην ποίηση. Επίσης, θα κάνω μια γενική αναφορά στην αλληλογραφία του Ευαγόρα με την αγαπημένη του συμμαθήτρια Λύα Χατζηαδάμου – Βότση κατά την περίοδο 1955 – 1958. Η Λύα εγκαταλείπει την Πάφο με την οικογένειά της και εγκαθίσταται στην Αφρική.

Ο Παλληκαρίδης προσπαθεί, κατά την άποψή μου, να μεταφέρει τη συγκίνηση που χαρακτηρίζει έναν έφηβο όταν ανακαλύπτει την ωραιότητα του Έρωτος και να συμπτύξει με την προσωπική του τεχνοτροπία και το δικό του ύφος θέματα όπως τη φύση, τις ανθρώπινες αισθήσεις –ειδικότερα την οπτική επαφή– και τέλος κατορθώνει εύστοχα να μεταθέσει το έξω (φύση) σε έναν

ενδιάμεσο χώρο («του παραθύρου την γρίλια»), στο μέσα («μικρή καμαρούλα», «κάμαρα κλειστή»). Την συσσωρευμένη συγκίνηση την είχε ήδη αποκτήσει μέσα από τα πρώτα του σχολικά διαβάσματα και το βίωμα υπήρξε το βοηθητικό εργαλείο που επέτρεψε το έμφυτο στοιχείο της γραφής να δράσει. Αξιοπρόσεκτο θεωρώ το γεγονός ότι ο ποιητής αποδεσμεύεται, στα ερωτικά του ποιήματα, από το στενό κλοιό της σύνδεσης που κάνει με τον πόθο του μάχιμου πληθυσμού της Κύπρου για Ένωση με την Ελλάδα. Επικεντρώνονται, όσα εξ αυτών δεν κάνουν ρητή αναφορά στη Λύα, στην προσπάθειά του να περιγράψει το πανάρχαιο θέμα του έρωτα μέσα από εικόνες που δημιουργεί, εύστοχες παρομοιώσεις και με μια επιδέξια χρήση της γλώσσας.

Έτσι συναντούμε τον ποιητή να προσπαθεί να συμπτύξει στοιχεία της φύσης (το έξω) στα ποιήματα «Το κύμα σιγά», «Ένα γαρύφαλλο», αλλά και αστρολογικά φαινόμενα:

Θάρθη κάποια βραδυά

*Θάρθη κάποια βραδυά μαγική, ξωτική
Να βρεθούμε κι οι δύο αγκαλιά.
Θάρθη κάποια βραδυά που η Πούλια ψηλά
θα γελάη μαζί μας γλυκά.
Το φεγγάρι κι αυτό θα κοιτά σα χαζό
σαν θ' άλλαζουμε χίλια φιλιά.
Θάρθη κάποια βραδυά μαγική, ξωτική
να βρεθούμε κι οι δύο αγκαλιά.*

Στη συνέχεια το έξω μετατίθεται σε έναν ενδιάμεσο χώρο, στον οποίο ο αποκλεισμένος εραστής κλαίει και θρηνεί για την κυρά του, ένα μοτίβο που συνάδει με αυτό των αποκλεισμένων εραστών του «*exclusus amator*» της λατινικής θεματογραφίας:

Ήταν μια νύχτα:

*Ήταν μια νύχτα
που τάστρα σβήσανε λες και μ' αφήσανε
μόνο ξενύχτη,
κι ήρθα σαν πρώτα για το χατήρι σου
στο παραθύρι σου
ν' απλώσω δίχτυ.*

*Ήταν η γρίλια σου κλειστή
και δεν εφάνης γελαστή*

την ομορφιά σου ν' αντικρύσω,
και στη δική σου γειτονιά
ένοιωσα τόσην απονιά
που ήταν γραφτό μου να δακρύσω.²

Τελευταία σερενάτα

Μια σερενάτα θα σου πούν τα δυο μου χείλια
Καθώς βραδιάζει κι είναι όλα σκοτεινά,
Κι άνοιξε σύ του παραθύρου σου τη γρίλια
Να δω τα μάτια σου τα τόσο φωτεινά [...]

Από τον ενδιάμεσο χώρο του παραθύρου – γρίλιας ο αφηγητής κατορθώνει να μετατοπίσει τη γραφή του στον μέσα χώρο. Έτσι βλέπουμε πως σε δύο ποιήματα χρησιμοποιεί «τη μικρή καμαρούλα» και το «κάμαρα κλειστή». Παραθέτω:

Παγωνιά

Τώρα που ξέσπασε τριγύρω η βροχούλα
έχει μέσ' στα σύννεφα πλεχτή,
Σε περιμένω στη μικρή την καμαρούλα,
κι έχω για σέ την αγκαλιά μου ανοιχτή.

(Θα σου 'λεγα)

Θα σου 'λεγα στο σπίτι μου κι ο ήλιος
να 'ρθης ν' ανταμωθούμε
και μόνοι να βρεθούμε
σε κάμαραν κλειστή.

Ο κλειστός χώρος ως θέμα καλλιτεχνικής δημιουργίας εμφανίζεται συχνά στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Δίνω ως παράδειγμα τη σοφίτα του Baudelaire στο ποίημα «Paysage» (1857). Η καμαρούλα – κάμαρα στα πιο πάνω ποιήματα λειτουργεί ως χώρος πάθους, τόλμης, απόλαυσης, απελευθέρωσης των ερωτικών ενστίκτων και εν πολλοίς της ερωτικής μέθης:

(Θα σου 'λεγα)

[...] Λιγάκι να χορέψουμε,
γλυκά να φιληθούμε
σφιχτά ν' αγκαλιαστούμε,
να φύγης γελαστή [...]

Στο ποίημα «Τις αφέγγαρες νύχτες», μέσω του αφηγητή που τρομοκρατείται με τη χρήση των παρνασσιακών – συμβολιστικών στοιχείων, επιχειρείται μια προσπάθεια αναπαράστασης του εγκλεισμού που οδηγεί στην παράνοια:

² Οι υπογραμμίσεις δικές μου.

Τις αφέγγαρες νύχτες

*Τις αφέγγαρες νύχτες
που τα πάντα κοιμούνται
και τ' αστέρια φοβούνται
να φωτίσουν τη γη...*

*Τις αφέγγαρες νύχτες
πέφτει κρύο το χιόνι
και η σκέψη μου μόνη
ξενουχτά στη σιγή.*

Σχετικά τώρα με την αλληλογραφία που αναπτύσσει ο Ευαγόρας με τη Λύα, δείχνει πως οι δύο νέοι έρχονται αντιμέτωποι με σκληρές ψυχολογικές διακυμάνσεις. Ο πλατωνικός έρωτας, όπως φανερώνεται μέσα από τη μελέτη της μεταξύ τους αλληλογραφίας, υπόκειται στο σύνολο της κλασικής ελληνικής τέχνης, αφού την περιβάλλει η αρχαιοελληνική αντίληψη περί έρωτα, Davidson (2007:7)

*Ο Έρωτας, ωστόσο, είναι ό,τι διαθέτει ο ερωτευμένος.
Είναι ο δαίμονας που βγάζει τη ζωή σου εκτός πορείας,
σου στερεί την κοινή λογική και τον ύπνο.
Είναι μια τόσο εσωτερική δύναμη, εντελώς προσωπική,
κάτι που τρέφεται μέσα σου, αναστατώνει το αίμα σου,
σε πιέζει και σου γίνεται βάσανο,
σε προκαλεί και σε οδηγεί στην τρέλλα.³*

Η αλληλογραφία Ευαγόρα – Λύας απαιτεί ξεχωριστή εργασία. Αυτό το οποίο μπορώ εδώ να σημειώσω είναι η σημαίνουσα αξία των γραμμάτων 8 Απριλίου 1956, 25 Απριλίου 1956 (γράμματα της Λύας) και της 13ης Απριλίου του 1956 (γράμμα του Ευαγόρα) από την άποψη των ψυχολογικών προστριβών που περιβάλλουν τη σχέση των δύο νέων, τη φιλοσοφική θεώρηση του έρωτα – φιλίας – πατρίδος και φυσικά το λογοτεχνικό τρόπο γραφής τους. Η Λύα εξομολογείται την αγάπη της στον Ευαγόρα στις 8 Μαρτίου του 1957 σε ένα γράμμα που δεν έφθασε ποτέ στα χέρια του μελλοθάνατου Ευαγόρα. Παραμένει η αγαπημένη του «ruella formosa». Στις φυλακές, στις 7 Μαρτίου 1957, ο Ευαγόρας γράφει στην Λύα του:

«Δεν λυπάμαι για τίποτε. Ας χάσω το κάθε τι. Μια φορά κανείς πεθαίνει. Το μόνο που λυπάμαι είναι γιατί δεν θα μπορέσω, ίσως, να ξαναδώ την “πελλήν” μου

³ Η μετάφραση δική μου.

φίλη εσένα. Να ξαναδούμε τα... παράξενα της Πάφου, όπως κάποια φορά, και να πούμε το δεύτερο μέρος, διαφόρων “πελλάρων”, και να τα κανονίσωμεν...[...]

Ο Ευαγόρας βρίσκεται στο κελί, ζει τη μεγάλη δοκιμασία και προετοιμάζεται πνευματικά για την ηρωική πράξη. Μια πράξη η οποία συγκλόνησε την κοινή γνώμη. Δεκάδες διαμαρτυρίες για απόδοση χάριτος στον δεκαεννιάχρονο μαθητή. Στις 14.5.56 γράφει στη Λύα: «Όπως βλέπεις η πρόοδος μου στ’ αγγλικά βαδίζει ακμαίως. Πάντως I hope that in 60 or 70 years later, I should learn write more easy... όπως ξαναβλέπεις σου γράφω με... απλές λέξεις, ίσως μπορέσεις να αντιληφθείς τουλάχιστον το νόημα. Θα επανέλθω. Φιλικώς». Στο μεσοδιάστημα σίγουρα θα επανερχόταν και θα μπόλιαζε ακούραστα, όπως τις αγαπημένες του γαρυφαλλίες τους στίχους του, και είμαι βέβαιη πως θα μιλούσαμε σήμερα για την εξελικτική πορεία του έργου του, μα πάνω από όλα είμαι βέβαιη πως θα γοήτευε ακόμη με το σπάνιο αυτό χάρισμα την καρδιά όλων μας.

Βιβλιογραφία

- Γρίβας, Γ. (1961). Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955 – 1959. Αθήνα.
- Davidson, J. (2007). *The Greeks and Greek Love. A Bold New Exploration of the Ancient World*. London: The Orion Publishing Group.
- Παλληκαρίδης, Ε. & Χατζηαδάμου – Βότση, Λ. (2013). *Αν θες να μάθεις νέα μου*. Λευκωσία: Εν τύποις.
- Παλληκαρίδου – Ποσπορή, Γ. (2008). *Ο Ευαγόρας ο αδελφός μου... Αναφορά*. Λάρνακα: Πήλιο.
- Πολίτης (2008) “Καρολίνα Κυπριανού, «Η πρώτη αγάπη του Ευαγόρα»”, 13 Μαρτίου. Χατζηκωστής, Γ. (1995). *Ευαγόρας Παλληκαρίδης. Ο ήρωας και ποιητής*. 4η έκδ. Λευκωσία: Κ. Επιφανίου.

Αντιαποικιακός αγώνας και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο Οι διεθνείς καταγγελίες της Ελλάδας εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας

Δρ Αντώνης Κλάψης

Διδάσκων

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Επικοινωνία: a.klapsis@nup.ac.cy, antonisklapsis@yahoo.gr

Λέξεις κλειδιά: Κυπριακό, ΕΟΚΑ, ανθρώπινα δικαιώματα, Ελλάδα, Μεγάλη Βρετανία, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Συμβούλιο της Ευρώπης

Η διεθνοποίηση του Κυπριακού είναι υπόθεση γνωστή και πολυσυζητημένη. Ξεκίνησε το 1954 με την πρώτη ελληνική προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη, με αίτημα την εφαρμογή στην Κύπρο της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, και συνεχίστηκε με την υποβολή ακόμα τεσσάρων προσφυγών στον ΟΗΕ, από το 1955 έως το 1958. Ειδικότερη πτυχή της πολιτικής της διεθνοποίησης αποτέλεσαν, από ένα σημείο και μετά, οι καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας για σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο. Αυτές οι καταγγελίες διατυπώθηκαν με επίσημο τρόπο για πρώτη φορά την άνοιξη του 1956 στο πλαίσιο της τρίτης ελληνικής προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη και συνεχίστηκαν με την τέταρτη ελληνική προσφυγή, τον αμέσως επόμενο χρόνο. Στο μεταξύ, είχαν επεκταθεί και εκτός του πλαισίου του ΟΗΕ, λαμβάνοντας τη μορφή της κατάθεσης δύο προσφυγών, το Μάιο του 1956 και τον Ιούλιο του 1957, της Ελλάδας εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Επρόκειτο, εκτός των άλλων, για ιστορικές πρωτοβουλίες, διότι για πρώτη φορά ένα κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης έκανε χρήση του δικαιώματος διακρατικής προσφυγής, το οποίο του έδινε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Το θέμα, επομένως, είναι ευρύ και πολυδιάστατο. Ωστόσο, λόγω του περιορισμένου διαθέσιμου χρόνου, στην παρούσα εισήγηση θα γίνει αναφορά μόνο στις καταγγελίες που διατύπωσε

η Ελλάδα εις βάρος της Μεγάλης Βρετανίας στο πλαίσιο της τρίτης ελληνικής προσφυγής στο Ηνωμένα Έθνη για το Κυπριακό, οι οποίες αποτέλεσαν κατά κάποιο τρόπο την πυξίδα όλων των κατοπινών ελληνικών διεθνών παρεμβάσεων για τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο κατά τη διάρκεια του αντιαποικιακού αγώνα.

Στις 13 Μαρτίου 1956 η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε την τρίτη κατά σειρά προσφυγή της στα Ηνωμένα Έθνη με αντικείμενο την εφαρμογή του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού. Ήταν η απάντηση της Αθήνας στην κατά τέσσερις ημέρες προηγηθείσα αιφνιδιαστική σύλληψη και την εξορία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις Σευχέλλες, η οποία υπήρξε το επιστέγασμα της διακοπής των διαπραγματεύσεων του με το Βρετανό Κυβερνήτη της Κύπρου Τζον Χάρντινγκ. Με τη νέα προσφυγή της, η Ελλάδα ζητούσε, όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, την εφαρμογή στην Κύπρο, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών. Ωστόσο, έτσι όπως διαμορφώθηκε στην πορεία, το περιεχόμενο της τρίτης ελληνικής προσφυγής διέθετε ένα νέο στοιχείο: για πρώτη φορά η ελληνική κυβέρνηση ήγειρε ζήτημα μαζικής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Κυπρίων από τις βρετανικές αποικιακές αρχές.

Λίγες ημέρες μετά την υποβολή της προσφυγής, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη, Χρίστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς απεύθυνε επιστολή προς τον Πρόεδρο της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, με την οποία τον ενημέρωνε για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο, όπως βασανισμούς εις βάρος κρατουμένων, δημιουργία στρατοπέδων συγκεντρώσεως, επιβολή εξευτελιστικών ποινών, καταστροφές και λεηλασίες περιουσιών κ.λπ. Ένα μήνα αργότερα, στις 26 Απριλίου 1956, απεύθυνε επιστολή στο Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών Νταγκ Χάμαρσκελντ, με την οποία του κοινοποιούσε τη διαμαρτυρία της ελληνικής κυβέρνησης για τις βρετανικές βιαιότητες στην Κύπρο και του διαβίβαζε σειρά εγγράφων προς απόδειξη των ελληνικών ισχυρισμών. Και οι δύο επιστολές συνοδεύτηκαν από αναλυτικές ανακοινώσεις του περιεχομένου τους προς το διεθνή Τύπο. Οι ελληνικές ενέργειες προς την ίδια κατεύθυνση συνεχίστηκαν την άνοιξη, το καλοκαίρι και έως τις αρχές του φθινοπώρου, και συμπεριλάμβαναν, μεταξύ άλλων, την υποβολή διαμαρτυριών προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ για τον απαγχονισμό των Μιχαλάκη Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου, για τη σύλληψη του νεκροταφείου της Λευκωσίας, για τη σύλληψη του εθναρχέοντος Μητροπολίτη Κιτίου Άνθιμου, καθώς και για την οκταήμερη απαγόρευση κυκλοφορίας των κατόικων της Λευκωσίας (ΑΕΑ, 1957α· Η Ελλάς καταγγέλλει, 1957, 1-2).

Η ανακίνηση –και μάλιστα όχι μόνο διά της διπλωματικής οδού αλλά και δημόσια– του ζητήματος της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο, πέρα από τη νομική και την ηθική της διάσταση, είχε και μια σαφέστατα πολιτική πτυχή. Ήταν σαφές ότι η Ελλάδα χρησιμοποιούσε το θέμα προκειμένου να φέρει σε δύσκολη θέση τη βρετανική κυβέρνηση, η οποία θα βρισκόταν σε απολογητική θέση, καθώς οι ελληνικές αιτιάσεις ήταν βάσιμες. Επομένως, με αυτόν τον τρόπο, η Αθήνα επιδίωκε, εκτός των άλλων, να αποκτήσει ένα πολύτιμο διαπραγματευτικό πλεονέκτημα, σε πρώτη φάση, εν όψει της συζήτησης στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, καθώς το Λονδίνο εμφανιζόταν να παραβιάζει τις διεθνείς του δεσμεύσεις που προέκυπταν από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1949 και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών του 1950. Οι ελληνικές καταγγελίες αναμενόταν ότι θα ενίσχυαν, επίσης, τη συμπάθεια της διεθνούς κοινής γνώμης απέναντι στον αγώνα των Ελλήνων της Κύπρου. Η ανακίνηση, τέλος, του θέματος της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις βρετανικές αποικιακές αρχές ικανοποιούσε το λαϊκό αίσθημα τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα.

Η σημασία των ελληνικών πρωτοβουλιών κατέστη ακόμα μεγαλύτερη ως μέσο αντισταθμίσεως βρετανικών πιέσεων που ασκούνταν στην Ελλάδα εν όψει της συζήτησης στα Ηνωμένα Έθνη. Στις 12 Οκτωβρίου 1956, η βρετανική κυβέρνηση υπέβαλε αντιπροσφυγή στον ΟΗΕ, με τη οποία κατηγορούσε ευθέως την Αθήνα για την υποστήριξη της «τρομοκρατίας» στην Κύπρο –με τον όρο «τρομοκρατία» εννοούσαν φυσικά τη δράση της ΕΟΚΑ. Σύμφωνα με τις βρετανικές αιτιάσεις, η ελληνική κυβέρνηση τροφοδοτούσε με όπλα, πυρομαχικά, εκρηκτικές ύλες και χρήματα την ΕΟΚΑ. Προς υποστήριξη των καταγγελιών τους, οι Βρετανοί χρησιμοποιούσαν ως ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο το ημερολόγιο του αρχηγού της ΕΟΚΑ, Γεωργίου Γρίβα, το οποίο λίγο καιρό πριν είχε πέσει στα χέρια τους.

Στις 19 Δεκεμβρίου, οι ελληνικές καταγγελίες έλαβαν ακόμα πιο συγκεκριμένη μορφή, μέσω της υποβολής προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ φακέλου με αναλυτικές περιγραφές των βρετανικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο, ο οποίος συμπληρωνόταν από ενυπόγραφες καταθέσεις θυμάτων αυτών των παραβιάσεων, από ιατρικές βεβαιώσεις βασανισμών, καθώς και από φωτογραφίες που τεκμηριώναν περαιτέρω τα καταγγελλόμενα (Η Ελλάς καταγγέλλει, 1957, 1-31). Η κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο χαρακτηριζόταν από την ελληνική πλευρά ως καθεστώς από το οποίο απουσίαζε κάθε ίχνος νόμου και δικαιοσύνης. Αναφορά γινόταν, αναλυτικότερα:

- στη λειτουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης της Πύλας και της Κοκκινοτριμιθιάς, όπου υπήρχαν συνολικά σχεδόν 7.000 κρατούμενοι, σε πολλούς από τους οποίους δεν είχαν καν απαγγελθεί κατηγορίες,

- σε βασανισμούς (συμπεριλαμβανομένης της μεθόδου του ηλεκτροσόκ) κρατουμένων, οι οποίοι σε τουλάχιστον μια περίπτωση υπήρχαν σοβαρές ενδείξεις ότι είχαν οδηγήσει στο θάνατο του θύματος¹,
- στους οκτώ Έλληνες της Κύπρου που είχαν απαχονιστεί στο διάστημα μεταξύ 10 Μαΐου και 21 Σεπτεμβρίου 1956²,
- σε δολοφονίες, τραυματισμούς, ξυλοδαρμούς και βασανισμούς άοπλων πολιτών από άνδρες των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας³,
- σε συμπεριφορές μειωτικής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως δημόσιες απογυμνώσεις πολιτών, μαστιγώσεις κ.λπ.⁴,
- σε σκόπιμες καταστροφές και σε λεηλασίες περιουσιών πολιτών⁵,
- στην επιβολή συλλογικών ποινών, όπως απαγόρευση κυκλοφορίας, συλλογικά πρόστιμα, ομαδική έξωση από οικίες και καταστήματα κ.λπ.,
- σε παραβιάσεις γενικώς παραδεδεγμένων κανόνων απονομής δικαιοσύνης, με κορυφαίο παράδειγμα την επιβολή θανατικών ποινών από μονομελή δικαστήρια, χωρίς τη συμμετοχή ενόρκων.
- στην επιβολή καθεστώτος ολοκληρωτικής διακυβέρνησης, στο πλαίσιο του οποίου οι βρετανικές αρχές αποκτούσαν εξουσίες που δεν ήταν συμβατές με τις αρχές του κράτους δικαίου⁶.

¹ Επρόκειτο για τον Ανδρέα Παναγιώτου, 28 ετών, ο οποίος απεβίωσε αιφνιδιαστικά στις 19 Νοεμβρίου 1956 ενώ βρισκόταν φυλακισμένος. Κατά την αυτοψία, διαπιστώθηκε η ύπαρξη μελανών μωλώπων σε όλο το σώμα του νεκρού. Ωστόσο, ο γενικός εισαγγελέας Sir James Henry αρνήθηκε να παράσχει στο δικηγόρο του θανόντος στοιχεία σχετικά με το θάνατο του Παναγιώτου.

² Μιχαλάκης Καραολής και Ανδρέας Δημητρίου στις 10 Μαΐου 1956, Ανδρέας Ζάκος, Χαρίλαος Μιχαήλ και Ιάκωβος Πατάτσος στις 9 Αυγούστου 1956, Στέλιος Μαυρομάτης, Ανδρέας Παναγίδης και Μιχαήλ Κουτσόφτας στις 21 Σεπτεμβρίου 1956.

³ Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση χωρικών της ορεινής περιοχής του Πενταδάκτυλου, οι οποίοι εξαναγκάστηκαν από άνδρες των βρετανικών δυνάμεων να σκάψουν ορύγματα, μέσα στα οποία θάφτηκαν μέχρι το λαϊμό άλλοι συμπατριώτες τους.

⁴ Ειδική περίπτωση εξευτελιστικής μεταχείρισης αποτελούσε το περιστατικό στο χωριό Πολύστιπος, οι κάτοικοι του οποίου εξαναγκάστηκαν να απαλείψουν με τη γλώσσα τους συνθήματα που ήταν γραμμένα σε τοίχους.

⁵ Για παράδειγμα, γινόταν αναφορά στην περίπτωση του χωριού Σωτήρα, όπου οι βρετανικές δυνάμεις κατέστρεψαν ολόκληρη τη σοδειά της πατάτας, η οποία αποτελούσε το κυριότερο προϊόν του χωριού.

⁶ Για παράδειγμα, βάσει του διατάγματος 1145 της 23ης Νοεμβρίου 1956, ο κυβερνήτης της Κύπρου αποκτούσε το δικαίωμα να αποφασίσει «κατά την απόλυτη κρίση του» την απαγόρευση της κυκλοφορίας οποιουδήποτε εντύπου. Επίσης, βάσει του διατάγματος 1146 της 26ης Νοεμβρίου 1956, απαγορευόταν η δίωξη οποιουδήποτε στελέχους των ενόπλων δυνάμεων, των δυνάμεων ασφαλείας, και της δημόσιας διοίκησης, για πράξεις που σχετιζόνταν με την εκτέλεση των καθηκόντων τους, χωρίς την άδεια του γενικού εισαγγελέα.

Η έναρξη της συζήτησης της τρίτης ελληνικής προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη ορίστηκε τελικά για τις 18 Φεβρουαρίου 1957 και έμελλε να διαρκέσει έως τις 22 του ίδιου μήνα. Ήδη, από την πρώτη ημέρα της συζήτησης, το ζήτημα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο χρησιμοποιήθηκε από την ελληνική πλευρά ως διπλωματικό όπλο για την εξισορρόπηση των βρετανικών πιέσεων. Το σημαντικότερο ζήτημα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η ελληνική αντιπροσωπεία ήταν η υποβολή βρετανικού σχεδίου απόφασης, με το οποίο η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ θα καλούσε την Ελλάδα να παύσει να ενθαρρύνει ή να υποστηρίζει την «τρομοκρατία» στην Κύπρο. Σε αντιστάθμισμα του βρετανικού σχεδίου απόφασης, η ελληνική αντιπροσωπεία υπέβαλε άμεσα νέο δικό της σχέδιο, το οποίο προέβλεπε τη συγκρότηση επταμελούς εξεταστικής επιτροπής από εκπροσώπους ουδέτερων κρατών, με αρμοδιότητα τη διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας, προκειμένου να διαπιστωθεί η εγκυρότητα, αφενός των βρετανικών αιτιάσεων περί υποστήριξης της «τρομοκρατίας» στην Κύπρο εκ μέρους της Ελλάδας και, αφετέρου, των ελληνικών καταγγελιών για παραβιάσεις από τις βρετανικές αποικιακές αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο νησί (United Nations, 1957, 1· ΑΥΕ, 1957β· ΑΥΕ, 1957γ· Αβέρωφ-Τοσίτσας, 1982, 171· Χυδīs, 1968, 145). Όπως ήταν αναμενόμενο, η βρετανική πλευρά απέρριψε την ελληνική πρόταση (Ελευθερία, 1957β, 1).

Στις 19 Φεβρουαρίου 1957, ο Παλαμάς απεύθυνε επιστολή στο Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, η οποία συνοδευόταν από 237 ενυπόγραφες καταθέσεις Κυπρίων που είχαν βασανισθεί από τους Βρετανούς. Στην επιστολή του, ο Παλαμάς δήλωνε ότι, εκτός από το Γενικό Γραμματέα, οι εν λόγω καταθέσεις έπρεπε να κοινοποιηθούν επίσης στον Πρόεδρο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, στον Πρόεδρο της Πολιτικής Επιτροπής και στα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής, η οποία προτεινόταν να συσταθεί βάσει του ελληνικού σχεδίου απόφασης. Την επόμενη ημέρα, ο Παλαμάς έστειλε νέα επιστολή στο Γενικό Γραμματέα, με την οποία τον παρακαλούσε να επιτρέψει σε τυχόν ενδιαφερόμενες αντιπροσωπείες άλλων κρατών που μετείχαν στη Γενική Συνέλευση να λάβουν εμπιστευτικά γνώση των καταθέσεων (ΑΕΑ, 1957α· ΑΥΕ, 1957δ).

Η ελληνική πλευρά είχε ένα επιπλέον χαρτί στα χέρια της. Τις παραμονές της έναρξης της συζήτησης για το Κυπριακό στα Ηνωμένα Έθνη, ο επιτετραμμένος της ελληνικής Πρεσβείας στο Λονδίνο, Δημήτριος Νικολαρεΐζης, ενημέρωσε τον Υπουργό Εξωτερικών, Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, για μια εντυπωσιακή εξέλιξη: δύο πρώην λοχίες του βρετανικού στρατού, οι Ουίλιαμ Ουίτκομπ και Ντέιβιντ Τόιν, οι οποίοι είχαν υπηρετήσει για μεγάλο διάστημα ως δεσμοφύλακες στο στρατόπεδο της Κοκκινοτριμιθιάς και είχαν παραιτηθεί στις αρχές Ιανουαρίου του 1957 για λόγους συνείδησης, ήταν πρόθυμοι να καταγγείλουν δημόσια τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης και μεταχείρισης των κρατουμένων. Οι δύο πρώην δεσμοφύλακες είχαν ήδη έρθει σε επαφή με εκπρόσωπο της κυπριακής

εθναρχίας στο Λονδίνο και είχαν υπογράψει εμπειριστατωμένη έκθεση που περιλάμβανε τις καταγγελίες τους (ΑΥΕ, 1957α).

Προκειμένου να μεγιστοποιηθεί το αποτέλεσμα των αποκαλύψεων των Ουίτκομπ και Τόιν, τις ημέρες που διεξαγόταν η συζήτηση για το Κυπριακό στα Ηνωμένα Έθνη, διοργανώθηκε, με τη βοήθεια βουλευτών του Εργατικού Κόμματος που έβλεπαν με συμπάθεια το αίτημα της αυτοδιάθεσης της Κύπρου, συνέντευξη Τύπου σε αίθουσα της Βουλής των Κοινοτήτων. Κατά τη διάρκειά της, οι δύο πρώην δεσμοφύλακες περιέγραψαν την κατάσταση που επικρατούσε στο στρατόπεδο της Κοκκινοτριμιθιάς, το οποίο ο Ουίτκομπ –με κάμποση δόση υπερβολής– δήλωσε ότι δεν διέφερε σε τίποτα από τα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Ελευθερία, 1957α, 1).

Στις αγορεύσεις του ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής της 11ης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, ο Αβέρωφ υπογράμμισε ότι η Ελλάδα θεωρούσε τη βρετανική κυβέρνηση αποκλειστικά υπεύθυνη για τις απαράδεκτες κατασταλτικές μεθόδους που χρησιμοποιούνταν στην Κύπρο. Μεταξύ άλλων, άνθρωποι συλλαμβάνονταν και φυλακίζονταν ή εγκλείονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης χωρίς δίκη ή ακόμα και χωρίς να τους απαγγελθούν κατηγορίες, ενώ επιβίβλλονταν αυστηρές συλλογικές ποινές, καθώς και απαγόρευση κυκλοφορίας στους κατοίκους πόλεων και χωριών. Οι δε μαστιγώσεις, ακόμα και παιδιών, είχαν καταστεί καθημερινό φαινόμενο, το οποίο προσομοίαζε με την αντιμετώπιση των σκλάβων την περίοδο του Μεσαίωνα. Ο Αβέρωφ αναφέρθηκε πάλι στην ελληνική πρόταση για συγκρότηση διεθνούς εξεταστικής επιτροπής των καταγγελιών. Δήλωσε, επίσης, ότι είχε στην κατοχή του 237 υπογεγραμμένες καταθέσεις Ελλήνων της Κύπρου, οι οποίοι είχαν υποστεί βασανιστήρια. Μολονότι είχε αμφιταλαντευθεί για το εάν θα έπρεπε να υποβάλει τις καταθέσεις στο Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, αποφάσισε να το πράξει. Διευκρίνισε, ωστόσο, ότι εάν η Εξεταστική Επιτροπή κατέληγε στο συμπέρασμα πως όσα περιλαμβάνονταν σε αυτές δεν ήταν αληθή, τότε όχι μόνο θα υπέβαλλε την παραίτησή του από το Υπουργείο Εξωτερικών, αλλά θα εγκατέλειπε συνολικά την πολιτική. Όμως, εάν οι καταγγελίες αποδεικνύονταν βάσιμες, θα αποτελούσαν την καλύτερη εξήγηση για τη μαχητικότητα με την οποία οι Έλληνες της Κύπρου αντιστέκονταν στους Βρετανούς, ενώ παράλληλα θα καθίστατο αναγκαία η επιβολή κυρώσεων στους αυτουργούς των βασανιστηρίων (Nations Unies, 1957).

Οι δυσμενείς για την ελληνική πλευρά συσχετισμοί στα Ηνωμένα Έθνη δεν επέτρεψαν την υιοθέτηση από τη Γενική Συνέλευση απόφασης που να προνοούσε ρητά είτε για την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο, είτε ειδικότερα για τις καταγγελλόμενες από την Ελλάδα παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις βρετανικές αποικιακές αρχές. Η συμβιβαστική λύση ήταν η λήψη της απόφασης 1013 (XI), η οποία έκανε γενική αναφορά στην

ανάγκη δημιουργίας κλίματος ειρήνης και ελευθερίας έκφρασης στην Κύπρο, με σκοπό τη δημοκρατική, ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση του Κυπριακού, σύμφωνα με τις αρχές και τους σκοπούς του Χάρτη του ΟΗΕ (United Nations, 1957, 18). Ωστόσο, η ελληνική κυβέρνηση ερμήνευσε –μάλλον καθ’ υπερβολή– την απόφαση ως περιέχουσα έμμεση αναφορά στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, η αναφορά σε «ατμόσφαιρα ειρήνης και ελευθερίας έκφρασης» υπονοούσε την άρση των κανονισμών έκτακτης ανάγκης και των αυθαίρετων μέτρων που είχαν ληφθεί από τις αποικιακές αρχές στην Κύπρο (ΑΥΕ, 1957θ).

Στο μεταξύ, αμέσως μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης στην Πολιτική Επιτροπή και πριν την οριστική λήψη της απόφασης 1013, η οποία ήταν έτσι κι αλλιώς πλέον προδιαγεγραμμένη, ο Αβέρωφ δήλωσε στον Υφυπουργό Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας και επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας στα Ηνωμένα Έθνη, Άλαν Νόουμπλ, ότι η ελληνική κυβέρνηση θα απέσυρε τις 237 καταθέσεις βασανισθέντων Κυπρίων και πως ο ίδιος ήταν βέβαιος ότι εάν η βρετανική πλευρά έδειχνε καλή θέληση, τότε θα υπήρχε πλήρης ανταπόκριση τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο (ΑΥΕ, 1957ε). Στις 23 Φεβρουαρίου 1957 ο Αβέρωφ ενημέρωσε επίσημα το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ ότι απέσυρε τις καταθέσεις των βασανισθέντων Κυπρίων προκειμένου να συμβάλει με αυτόν τον τρόπο στη δημιουργία ατμόσφαιρας καλής θέλησης. Ο Χάμαρσκελντ χαρακτήρισε άριστη την ελληνική πρωτοβουλία, τονίζοντας ότι δημιούργησε στη βρετανική κυβέρνηση υποχρέωση ανταπόκρισης. Για το ίδιο θέμα, ο Αβέρωφ είχε συνομιλίες και με μέλη της αμερικανικής αντιπροσωπείας στα Ηνωμένα Έθνη. Από αυτές προέκυπτε ότι οι Αμερικανοί θεωρούσαν πως, μετά την ελληνική χειρονομία καλής θέλησης, οι Βρετανοί θα εξαναγκάζονταν πλέον να απελευθερώσουν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ο οποίος βρισκόταν ήδη εξόριστος επί σχεδόν ένα χρόνο στις Σεϋχέλλες (ΑΥΕ, 1957στ). Ήταν φανερό, ότι για την ελληνική πλευρά, οι καταγγελίες αποτελούσαν το μέσο επίτευξης πολύ ευρύτερων στόχων.

Η απόφαση της απόσυρσης προκάλεσε τριγμούς στην ελληνική αντιπροσωπεία στα Ηνωμένα Έθνη, στην οποία, εκτός από τον Αβέρωφ και στελέχη του Υπουργείου Εξωτερικών, συμμετείχαν επίσης και τρεις επιφανείς βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος της ΕΡΕ: ο Γρηγόρης Κασσιμάτης (ο οποίος ήταν ταυτόχρονα Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου), ο Ανδρέας Στράτος και ο κυπριακής καταγωγής Σάββας Λοιζίδης. Οι τρεις όχι μόνο δεν συμφωνούσαν να αποσυρθεί ο φάκελος των βασανιστηρίων, αλλά αντίθετα επέμεναν να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να υποβληθεί ειδική προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Τελικά, ο Αβέρωφ επέβαλε τη δική του γραμμή, επιθυμώντας, όπως εξηγούσε, να συντελέσει με αυτόν τον τρόπο στην αναθέρμανση των ελληνοβρετανικών σχέσεων και, κατ’ επέκταση, στην ουσιαστική λύση του Κυπριακού (ΑΥΕ, 1957η).

Παράλληλα, ενημέρωσε το Γενικό Πρόξενο της Ελλάδας στη Λευκωσία, Άγγελο Βλάχο, ότι ο ίδιος επιθυμούσε να αποφύγει σε αυτή τη φάση τη δημοσιοποίηση του φακέλου, έτσι ώστε να κρατούσε απόρρητο το περιεχόμενό του προκειμένου, και εάν διαπίστωνε συνέχιση του πνεύματος αδιαλλαξίας από βρετανικής πλευράς, να κατέθετε ειδική –και επομένως ακόμα ισχυρότερη– προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη για το θέμα (ΑΥΕ, 1957ζ). Τα ίδια επιχειρήματα μεταχειρίστηκε δημόσια ο Αβέρωφ και λίγες εβδομάδες αργότερα, κατά τη διάρκεια της συζήτησης στη Βουλή των Ελλήνων για το Κυπριακό (Κωνσταντίνος Καραμανλής, 1999, 302).

Σε μακροσκελή επιστολή που απεύθυνε, το Σεπτέμβριο του 1957, στον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, ο Αβέρωφ εξηγούσε αναλυτικότερα –και πολύ πιο ελεύθερα απ’ ό,τι μπορούσε να κάνει δημοσίως– τις απόψεις του για τον τρόπο αποτελεσματικότερου χειρισμού του ζητήματος των βασανιστηρίων, έτσι ώστε να αποτελούσε διπλωματικό πλεονέκτημα για την Ελλάδα. Ο Αβέρωφ υποστήριζε ότι, σε αντίθεση με την άποψη που είχε επικρατήσει σε μεγάλη μερίδα της ελληνικής κοινής γνώμης, η καταγγελία των βασανιστηρίων δεν αποτελούσε αυτή καθ’ αυτή σημαντικό μέσο για την επίλυση του Κυπριακού. Η απειλή της καταγγελίας αποτελούσε μόνο ένα μικρό όπλο στα χέρια της ελληνικής κυβέρνησης, το οποίο διατηρούσε τη σημασία του μόνο στο βαθμό που παρέμενε απειλή, διότι από τη στιγμή που γινόταν η αποκάλυψη, το όπλο θα είχε πια εξουδετερωθεί. Οι Βρετανοί, φυσικά, συνέχιζε ο Αβέρωφ, θα προτιμούσαν να αποφύγουν τη διατύπωση εις βάρος τους κατηγοριών. Όμως, σε καμία περίπτωση δεν θα υποχωρούσαν λόγω των καταγγελιών. Στην πραγματικότητα, κατέληγε ο Αβέρωφ, λίγες κυβερνήσεις θα υποστήριζαν την Ελλάδα στο θέμα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο, ενώ, όπως είχε αποδείξει η εμπειρία, και η απήχηση στον διεθνή Τύπο ήταν περιορισμένη. Αντίθετα, ήταν βέβαιη η περαιτέρω επιδείνωση των ελληνοβρετανικών σχέσεων, κάτι που, όπως υποστήριζε, είχαν διαμηνύσει ευθέως στην ελληνική πλευρά ακόμα και μέλη του Εργατικού Κόμματος που αντιμετώπιζαν με συμπάθεια την κυπριακή υπόθεση (ΑΕΑ, 1957β).

Παρά τις επιφυλάξεις του Υπουργού Εξωτερικών, η ελληνική κυβέρνηση θα συνέχιζε να καταγγέλλει τόσο στον ΟΗΕ, όσο και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο. Εξάλλου, όπως και ο ίδιος παραδεχόταν, εκτός από τη διπλωματική, υπήρχε και η ηθική διάσταση του θέματος, η οποία παρωθούσε την Ελλάδα να προβαίνει σε δημόσιες καταγγελίες (ΑΕΑ, 1957β). Η συμπερίληψη του ζητήματος των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο στην ατζέντα της ελληνικής προσφυγής του 1956 στα Ηνωμένα Έθνη άνοιξε ένα κεφάλαιο, το οποίο θα ολοκληρωνόταν μόνο μετά την επίλυση του Κυπριακού με βάση τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε. (1982). Ιστορία χαμένων ευκαιριών: Κυπριακό, 1950-1963, τ. 1. Αθήνα: Εστία.
- ΑΕΑ⁷ (1957α). Φάκ. 60, Ξανθόπουλος-Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Συζήτησις Κυπριακού ενόπιον ΙΑ' συνόδου Γενικής Συνελεύσεως ΟΗΕ», αρ. 1071, Νέα Υόρκη, 27 Φεβρουαρίου.
- ΑΕΑ (1957β). Φάκ. 58, Αβέρωφ-Τοσίτσας προς Καραμανλή, Νέα Υόρκη, 30 Σεπτεμβρίου.
- ΑΥΕ8 (1957α). Φάκ. 1957/36.4, Νικολαρεΐζης προς Ελληνική Αντιπροσωπεία στη Νέα Υόρκη, αρ. 601, Λονδίνο, 16 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957β). Φάκ. 1957/36.4, «Κείμενον Αγγλικού Σχεδίου Αποφάσεως 18/2/1957».
- ΑΥΕ (1957γ). Φάκ. 1957/36.4, «Ελληνική αντιπρόταση εις αγγλικήν πρόταση».
- ΑΥΕ (1957δ). Φάκ. 1957/36.4, Ξανθόπουλος-Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 978, Νέα Υόρκη, 19 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957ε). Φάκ. 1957/36.4, Ξανθόπουλος-Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 1017, Νέα Υόρκη, 22 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957στ). Φάκ. 1957/36.4, Αβέρωφ-Τοσίτσας προς Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 1040, Νέα Υόρκη, 23 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957ζ). Φάκ. 1957/36.4, Ξανθόπουλος-Παλαμάς προς Γενικό Προξενείο Λευκωσίας, αρ. 1044, Νέα Υόρκη, 25 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957η). Φάκ. 1957/36.4, Ξανθόπουλος-Παλαμάς προς Πρεσβεία Λονδίνου, αρ. 1047, Νέα Υόρκη, 25 Φεβρουαρίου.
- ΑΥΕ (1957θ). Φάκ. 1957/36.4, Τσάτσος προς Ελληνική Αντιπροσωπεία στη Νέα Υόρκη, αρ. 8383, Αθήνα, 25 Φεβρουαρίου.
- *Ελευθερία* (1957α). Αθήνα, 20 Ιανουαρίου.
- *Ελευθερία* (1957β). Αθήνα, 20 Φεβρουαρίου.
- Η Ελλάς καταγγέλλει με έγγραφα και αποδείξεις τα εγκλήματα των Βρετανών εις την Κύπρον (1957). Χ.τ.ε.: Χ.ε.ο.
- Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, γεγονότα και κείμενα, τ. 2 (1999). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

⁷ ΑΕΑ = Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα (Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής).

- Nations Unies (1957). Assemblée Générale, 11ème Session, A/C.1/PV. 849, 19 Φεβρουαρίου.
- United Nations (1957). General Assembly Official Records, 11, Agenda Item 55. Xydis, S. G. (1968). 'The UN General Assembly as an instrument of Greek Policy:
- Cyprus, 1954-58', The Journal of Conflict Resolution, 12:2, 141-158.

Τα Οκτωβριανά (1931) μέσα από τον Ελληνικό Τύπο της Εποχής

Μαρία Παρθύμου

Υποψήφια Διδάκτωρ

Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Επικοινωνία: mairy.p-@hotmail.com / mairy.parthimou@yahoo.gr

Λέξεις κλειδιά: **Οκτωβριανά, ελληνικός τύπος**

Περίληψη

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι εξεγέρσεις, οποιαδήποτε έκταση και αν λαμβάνουν, ιστορικά έχουν σημαδέψει και θα συνεχίσουν να σημαδεύουν, η κάθε μία με το δικό της τρόπο, την πορεία του κάθε ανθρώπου ατομικά και συλλογικά. Με αφορμή λοιπόν τη συμμετοχή μου στο συνέδριο «Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο», άδραξα την ευκαιρία να ασχοληθώ με ένα θέμα, το οποίο επιθυμούσα από καιρό και αυτό δεν ήταν άλλο από τα Οκτωβριανά του 1931, εξετάζοντας τα ωστόσο από μία διαφορετική οπτική γωνία.

Στόχος μου δεν είναι η απλή βιβλιογραφική παράθεση των ιστορικών γεγονότων, τα οποία είναι, λίγο πολύ, γνωστά. Αντιθέτως, επιδίωξη της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας είναι να παρουσιάσω τον αντίκτυπο των γεγονότων αυτών στο πλαίσιο του Ελληνικού Τύπου. Πώς, δηλαδή, τέσσερα από τα πολύ γνωστά έντυπα της εποχής, ο *Ριζοσπάστης*, η *Ακρόπολις*, η *Εστία* και η *Πατρίς*, παραθέτουν τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην Κύπρο και ποια θέση υιοθετούν απέναντι σε αυτά. Απώτερος σκοπός μου είναι να διαφανεί όχι μόνο πώς προσλαμβάνονται τα γεγονότα σε επίπεδο νοήματος, αλλά και πώς αυτά μεταδίδονται μέσα από την αρθρογραφία του εκάστοτε εντύπου.

Αναλυτικότερα, αφού παραθέσω ένα σύντομο ιστορικό πλαίσιο των Οκτωβριανών (1931), στη συνέχεια θα εστιάσω την εισήγησή μου, σε κάθε ένα από τα προαναφερόμενα έντυπα χωριστά, καταλήγοντας σε κάποιες συμπερασματικές

παρατηρήσεις, οι οποίες ευελπιστώ όχι μόνο να καλύψουν τον κάθε επίδοξο αναγνώστη του παρόντος πονήματος, αλλά να ενθαρρύνουν και κάθε ερευνητή ο οποίος ενδιαφέρεται για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, να ασχοληθεί ενδελεχώς με το ερευνώμενο θέμα, το οποίο λόγω της φύσεως της συγκεκριμένης παρουσίασης, δεν μπορεί παρά να παρουσιαστεί αδρομερώς.

Η Πορεία προς τα Οκτωβριανά (1931)

Η Συνθήκη της Λωζάνης (1923) αποτέλεσε χωρίς αμφιβολία το επισφράγισμα της οριστικής επιβολής της παρουσίας της Βρετανίας στην Κύπρο, αφού η Τουρκία παραιτήθηκε από οποιαδήποτε απαίτηση, όσον αφορά τα εδάφη που βρίσκονταν έξω από τα σύνορα της (Παυλίδης, 1993: 287-288). Η παραπάνω νέα πραγματικότητα είχε ως αποτέλεσμα να αναβαθμιστεί γεωστρατηγικά η Κύπρος, αφού πλέον εξυπηρετούσε τα βρετανικά συμφέροντα περισσότερο από ποτέ.

Η ελληνοκυπριακή ηγεσία από την πλευρά της θεώρησε ότι η συγκεκριμένη συνθήκη δεν ήταν παρά ένα ακόμη σκαλοπάτι, το οποίο έφερνε την Κύπρο πιο κοντά στην εθνική της αποκατάσταση, μιας και πλέον η Τουρκία είχε παραγκωνιστεί «δια παντός»¹. Το αισιόδοξο κλίμα ωστόσο γρήγορα μεταστράφηκε, αφού οι Βρετανοί ήταν αμετακίνητοι στο να διεξάγουν οποιαδήποτε συζήτηση, η οποία θα έθιγε το θέμα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα (Παπαπολυβίου, 2001: 325 & Choisi, 2010: 306-307).

Επίσημα λοιπόν, την 1η Μαΐου 1925, η Κύπρος ανακηρύχτηκε ως Αποικία του Στέμματος (Παυλίδης, 1993: 288). Την παραπάνω μεταβολή ακολούθησαν αντίστοιχες αλλαγές στην έως τότε δομή του Νομοθετικού Συμβουλίου², σε μια προσπάθεια των Βρετανών, φαινομενικά να θεωρηθεί ότι ικανοποιούσαν το αίτημα των Ελληνοκυπρίων για αναλογικότερη εκπροσώπηση (Παπαπολυβίου, 2001: 326).

Οι εκλογές που ακολούθησαν, τον Οκτώβριο του 1925, έδειξαν ότι η παλιά πολιτική τάξη δεν ικανοποιούσε πλέον τον ελληνοκυπριακό λαό. Οι νέοι πολιτευτές με προεξέχοντα τον βουλευτή Λευκάρων, Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο

¹ Η παραπάνω αντίληψη ήταν και αυτή η οποία ενίσχυε την πεποίθηση των Ελληνοκυπρίων ότι το θέμα της Κύπρου θα λυνόταν εντός των πλαισίων των ελληνοβρετανικών σχέσεων, βλ. Παπαπολυβίου, 2001: 325.

² Οι ελληνικές έδρες αυξάνονται κατά 3 και από 9 γίνονται 12, καθώς και οι εκλογικές περιφέρειες από 3 μετατράπηκαν σε 12 μονοεδρικές. Για να υπάρξει αντιστάθμισμα απέναντι στο ελληνικό πλεονέκτημα, οι επίσημες έδρες έγιναν 9, ενώ οι τουρκικές παρέμειναν 3. Βλ. Παπαπολυβίου, 2001: 326. Για την ίδρυση του Νομοθετικού Συμβουλίου, βλ. Παπαγεωργίου, 1996: 132-133.

Μυλωνά, πέρα από το εθνικό ζήτημα, είχαν δηλώσει προεκλογικά ότι βασική τους επιδίωξη, ήταν η επίλυση των οικονομικών προβλημάτων που ταλάνιζαν το νησί³ (Παπαπολυβίου, 2001: 326).

Το Νοέμβριο του 1926 τη θέση του Κυβερνήτη στην Κύπρο ανέλαβε ο Ronald Storrs⁴, ο οποίος κατηγορήθηκε από τους Έλληνες βουλευτές για δεσποτισμό⁵. Κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησής του ένα από τα βασικά προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσει ήταν η κατάργηση του φόρου υποτελείας, την οποία και τελικώς πραγματοποίησε (1928). Η παραπάνω κίνηση βοήθησε σημαντικά στην άνοδο της δημοτικότητας του Κυβερνήτη, όχι όμως για πολύ, αφού τα οικονομικά μέτρα που πάρθηκαν είχαν ως αποτέλεσμα να κλιμακωθεί ο αναβρασμός στους βουλευτικούς κόλπους (Παπαπολυβίου, 2003: 327 & Παυλίδης, 1993: 293).

Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν ο Κυβερνήτης εξέδωσε βασιλικό διάταγμα⁶ (Οκτώβριος 1828) με σκοπό να προωθήσει άμεσα το νέο Ποινικό Κώδικα. Η παραπάνω τακτική των βασιλικών διαταγμάτων θεωρήθηκε ότι έθιγε τις συνταγματικές ελευθερίες, με συνέπεια την πρόκληση σημαντικών αντιδράσεων και αποκορύφωμα την καταψήφιση του προϋπολογισμού από μέρους των Ελληνοκυπρίων βουλευτών το Δεκέμβριο του 1928 και την αποχώρησή τους από το Νομοθετικό Συμβούλιο (Παπαπολυβίου, 2003: 327-328). Η σύγκρουση κλιμακώθηκε, παρά το γεγονός ότι την πρωθυπουργία ανέλαβε πλέον η Εργατική κυβέρνηση στη Βρετανία⁷. Η τελευταία, ακολουθώντας την γραμμή των

³ Παράλληλα την ίδια περίοδο εμφανίστηκαν και τα πρώτα κόμματα και συγκεκριμένα το Αγροτικό Κόμμα του Κυριάκου Π. Ρωσσίδα, το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ) και το Λαϊκό Κόμμα του Γεωργίου Χατζηπαύλου. Στην ουσία μέσω των παραπάνω κομμάτων για πρώτη φορά άρχισε να διαμορφώνεται σε επίπεδο επίσημης πολιτικής, κάποια ταξική πολιτική εκπροσώπηση, εξυπηρετώντας τις ανάγκες συσπείρωσης των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων, ανεξαρτήτως σε ποια εθνικότητα ανήκαν, βλ. Παπαπολυβίου, 2001: 326 & Παυλίδης, 1993: 389-290.

⁴ Αναλυτικότερα βλ. Παυλίδης, 1993: 290-292.

⁵ Ο Παυλίδης ωστόσο επισημαίνει ότι κατά το διάστημα της διακυβέρνησής του, ο Storrs βοήθησε σε σημαντικό βαθμό την καλυτέρευση της κυπριακής οικονομίας. Επιπλέον πραγματοποίησε πολλά έργα υποδομών, εξασφάλισε μεγάλο δάνειο για την κατασκευή διάφορων έργων, ίδρυσε πολλά ιδρύματα εκπαιδευτικού και όχι μόνο χαρακτήρα και πήρε μέτρα για τη διαφύλαξη των κυπριακών αρχαιοτήτων. Αναλυτικότερα βλ. Παυλίδης, 1993: 293.

⁶ Μέσω των βασιλικών διαταγμάτων δινόταν η δυνατότητα στους Βρετανούς να παρακάμπτουν την κοινοβουλευτική θέληση, ιδίως στην περίπτωση που κάποια νομοσχέδια απορρίπτονταν. Βλ. Παπαπολυβίου, 2003: 327.

⁷ Το Εργατικό κόμμα όσο βρισκόταν στην θέση της αντιπολίτευσης φαινόταν ιδιαίτερα θετικό απέναντι στα αιτήματα των Ελληνοκυπρίων για λύση του πολιτειακού ζητήματος, βλ. Παπαπολυβίου, 2003: 328.

προκατόχων της, απάντησε αρνητικά στο ενωτικό αίτημα των Ελληνοκυπρίων. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, το ενωτικό ζήτημα είχε κλείσει και δεν είχε έρθει ακόμη η εποχή για την επανεξέτασή του (Παπαπολυβίου, 2003: 328 & Παυλίδης, 1993: 291-292). Η αρνητική απάντηση των Εργατικών είχε ως αποτέλεσμα την κλιμάκωση της έντασης⁸, η οποία συνέπεσε και με το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο το οποίο ψηφίστηκε από το Νομοθετικό Συμβούλιο το 1929. Από μέρους της ελληνοκυπριακής πλευράς το συγκεκριμένο νομοσχέδιο καταγγέλθηκε ως μια προσπάθεια των Βρετανών να ελέγχουν πλήρως την κυπριακή εκπαίδευση (Παπαπολυβίου, 2003: 328)⁹. Παράλληλα διενεργήθηκαν εκλογές, μετά τις οποίες άρχισε ένας ακόμη εντονότερος πολιτικός αγώνας από μέρους των Ελληνοκυπρίων, όσον αφορά το αίτημα της ένωσης, ενώ επιδιώχθηκε στα πλαίσια του Νομοθετικού Συμβουλίου η συνεργασία με τους Τούρκους αντιπροσώπους, με σκοπό τον παραγκωνισμό της τοπικής κυβέρνησης (Παπαπολυβίου, 2003: 328-329). Η συνεργασία που τελικά επετεύχθη είχε ως επακόλουθο να δημιουργήσει προβλήματα στην τοπική κυβέρνηση¹⁰ η οποία συνέχισε τη λογική των βασιλικών διαταγμάτων, προκειμένου να προωθεί τα μέτρα που ήθελε να περάσει. Η προαναφερόμενη κατάσταση είχε ως συνέπεια ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς να παραιτηθεί από το Νομοθετικό Συμβούλιο, κηρύσσοντας ανένδοτο πολιτικό αγώνα υπέρ της ένωσης και αρχίζοντας παράλληλα έναν κύκλο φλογερών ομιλιών στις πόλεις της Κύπρου (Παυλίδης, 1993: 297 & Παπαδημήτρης, 1997: 8-9).

⁸ Πέρα από τα προαναφερόμενα, στην κλιμάκωση της παραπάνω έντασης συνέβαλε και η ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης Κύπρου (ΕΟΚ) τον Ιανουάριο του 1830, βασικός στόχος της οποίας ήταν να επιτευχθεί η εθνική αποκατάσταση. Η οργάνωση αυτή διενέργησε δημοψήφισμα με αφορμή την συμπλήρωση ενός αιώνα από την ελληνική ανεξαρτησία, βλ. Παπαπολυβίου, 2003: 328-329.

⁹ Σύμφωνα με τον Περί Εκπαιδύσεως Νόμο όπως ονομάστηκε, η αποικιακή κυβέρνηση μπορούσε πλέον να ελέγχει αποτελεσματικά τη στοιχειώδη εκπαίδευση, αφού πλέον καθορίζονταν από αυτή οι διορισμοί των δασκάλων, οι προαγωγές τους, οι απολύσεις τους κ.λπ. Στόχος ήταν τα σχολεία να μην εξυπηρετούν εθνικούς σκοπούς τόσο της Ελλάδας, όσο και της Τουρκίας. Όπως χαρακτηριστικά ειπώθηκε, μέσω του συγκεκριμένου νομοσχεδίου επιδιωκόταν οι εκπαιδευτικοί να μετατραπούν από «εθνικοί παιδαγωγοί» σε «πειθήνιοι κυβερνητικοί υπάλληλοι», βλ. Παπαπολυβίου, 2003: 328 & Παυλίδης, 1993: 293, 295.

¹⁰ Συγκεκριμένα κατά τη σύνοδο που πραγματοποιήθηκε το 1931 ένας από τους Τούρκους βουλευτές συνεργάστηκε με τους Έλληνες συναδέλφους του, καταψήφίζοντας το φορολογικό νομοσχέδιο. Αντιστοίχως η τοπική κυβέρνηση προέβη στην έκδοση βασιλικού διατάγματος επιβάλλοντας το νομοσχέδιο το οποίο είχε απορριφθεί, βλ. Παπαπολυβίου, 2003: 329 & Αναγνωστοπούλου, 2014: 209.

Μια μέρα μετά από την παραίτηση του Μυλωνά, ακόμη τρεις Ελληνοκύπριοι βουλευτές¹¹ δήλωσαν παραίτηση, ενώ λίγο αργότερα παραιτήθηκε το σύνολο των Ελληνοκυπρίων αντιπροσώπων. Την παραπάνω ενέργεια ακολούθησε μεγάλη λαϊκή συγκέντρωση στην πρωτεύουσα της Κύπρου, με τελικό σύνθημα των παρευρισκομένων «Στο Κυβερνείο». Παρά το γεγονός ότι η πορεία προς το Κυβερνείο δεν έβρισκε σύμφωνους τους βουλευτές, το συγκεντρωμένο πλήθος κατευθύνθηκε από το κέντρο της Λευκωσίας, όπου βρισκόταν, προς αυτό (Παυλίδης, 1993: 297-298).

Το πλήθος, τα μέλη του οποίου αυξάνονταν συνεχώς, συγκρούστηκε με τους αστυνομικούς, που είχαν δημιουργήσει ένα προστατευτικό κλοιό γύρω από το Κυβερνείο. Τόσο η άρνηση του Κυβερνήτη να δεχθεί εκπροσώπους των διαδηλωτών, αν δεν διαλυόταν η συγκέντρωση, όσο και η αργοπορία των βουλευτών μέσα στο Κυβερνείο, συνέβαλαν ώστε η κατάσταση να κλιμακωθεί ακόμη περισσότερο (Παυλίδης, 1993: 298). Ακολούθησαν λιθοβολισμοί, υπεστάλη η αγγλική σημαία, ενώ παράλληλα αναρτήθηκε η ελληνική. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν, γύρω στα μεσάνυχτα, το Κυβερνείο να τυλιχθεί στις φλόγες (Παπαδημήτρης, 1997: 31-44). Επειδή η προαναφερόμενη διαδήλωση ήταν ανοργάνωτη και αυθόρμητη, είχε ως συνέπεια η αστυνομία να επέμβει καταστέλλοντάς την βίαια, πυροβολώντας αδιακρίτως και σκοτώνοντας έναν διαδηλωτή, τραυματίζοντας παράλληλα άλλους 16¹². Τις επόμενες ημέρες τα επεισόδια επεκτάθηκαν και σε άλλες πόλεις της Κύπρου¹³. Στο νησί κατέφθασαν στρατιωτικές ενισχύσεις, ενώ επιφανείς προσωπικότητες συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν. Ακολούθησαν πολλά περιστατικά ξυλοδαμών και το φαινόμενο της εξορίας πήρε μεγάλες διαστάσεις¹⁴ (Παπαπολυβίου, 2003: 329-330 & Παυλίδης, 1997: 58-63). Τα Οκτωβριανά (1931) τελικά, έλαβαν χώρα από

¹¹ Επρόκειτο για τους Ν. Κλ. Λανίτη, Φ. Κυριακίδη, Γ. Αραδιπιώτη. Οι υπόλοιποι οκτώ θεώρησαν ότι τη δεδομένη στιγμή δεν έπρεπε να παραιτηθούν, εφόσον έβλεπαν ότι μια τέτοια κίνηση δεν θα εξυπηρετούσε κάτι. Συγκεκριμένα επρόκειτο για τους: Στ. Σταυριανάκη, Θ. Θεοδότου, Γ. Χατζηπαύλου, Μ. Σιακαλλή, Δ. Σεβέρη, Κ. Π. Ρωσσίδη, Χρ. Γαλατόπουλο & Χαρ. Νικολαΐδη, βλ. Παυλίδης, 1993: 297 & Παπαδημήτρης, 1997: 15.

¹² Ο Παυλίδης (1993: 298) αναφέρει 15 τραυματίες.

¹³ Επεισόδια προκλήθηκαν στην Αμμόχωστο, στην Κερύνεια, στην Πάφο, στη Λεμεσό καθώς και στην ύπαιθρο, ενώ σημαντικές ήταν και οι συγκρούσεις στα μεικτά χωριά. Αναλυτικότερα βλ. Στυλιανού, 2013: 101.

¹⁴ Η αρχή έγινε με το Νικόδημο Μυλωνά του οποίου η σύλληψη πραγματοποιήθηκε στις 24 Οκτωβρίου και ακολούθησε η εξορία του στην Αγγλία αρχικά και μετά στην Γαλλία, καταλήγοντας στην Ιερουσαλήμ όπου και απεβίωσε το 1937. Άλλοι πολιτικοί ηγέτες οι οποίοι συνελήφθησαν και εξορίστηκαν μετά από εντολή των Βρετανών ήταν οι εξής: ο Επίσκοπος Κερύνειας Μακάριος, Οικονόμος Διονύσιος Κυκκώτης, Θεοφάνης Θεοδότου, Θεοφάνης Τσαγγαρίδης, Σάββας Λοϊζίδης, Θεόδωρος Κολοκασίδης, Γεώργιος Χατζηπαύλου, Χαράλαμπος Βατυλιώτης, Κώστας Χριστοδουλίδης, ενώ αργότερα εξορίστηκε και ο Νικόλαος Λανίτης, βλ. Παυλίδης 1993: 303-304.

την 21η έως την 28η Οκτωβρίου, οπότε και τέθηκαν υπό έλεγχο, με την άφιξη τόσο των στρατιωτικών ενισχύσεων από την Αίγυπτο, όσο και των δυνάμεων που εστάλησαν από τη ναυτική βάση της Σούδας, στην Κρήτη (Παυλίδης, 1993: 296-303).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα γεγονότα στην Κύπρο είχαν ως αποτέλεσμα διαδηλώσεις εναντίον των Βρετανών σε πολλές και μεγάλες πόλεις. Αντιθέτως το κλίμα όσον αφορά τον ελληνικό πολιτικό κόσμο ήταν εντελώς διαφορετικό, με τον τότε Πρωθυπουργό Ελ. Βενιζέλο να καταδικάζει¹⁵ τα γεγονότα, χαρακτηρίζοντας τόσο την κίνηση των Ελληνοκυπρίων όσο και τις αντιβρετανικές διαδηλώσεις στην Ελλάδα ως πράξεις ανεύθυνες (Παπαπολυβίου, 2003: 330-331, Μαρκέτος, 1999: 248-261 & Αξελός, 1991: 45). Την αντίθεσή του μάλιστα δήλωσε εμπράκτως με την ανάκληση του Αλέξη Κύρου¹⁶, Πρόξενου της Ελλάδας στη Λευκωσία, με υπερεπείγον τηλεγράφημα, μετά από απαίτηση των Βρετανών εξαιτίας της αναμείξεώς του στα γεγονότα¹⁷ (Παυλίδης, 1993: 296, 305).

Τέλος, όσον αφορά τους Τουρκοκυπρίους και τη θέση που υιοθέτησαν απέναντι στα γεγονότα του 1931, πρέπει να επισημάνουμε ότι απέφυγαν να συμμετέχουν, εκδηλώνοντας σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς μια στάση

¹⁵ Ο Βενιζέλος ανέφερε κατηγορηματικά μόλις πληροφορήθηκε για τα γεγονότα τα εξής: *«Όπως δήλωσα και άλλοτε, ζήτημα Κυπριακόν δεν υφίσταται μεταξύ της ελληνικής Κυβερνήσεως και της Αγγλικής. Υφίσταται μεταξύ της τελευταίας και των Κυπρίων... Δυστυχώς, σήμερον εσημειώθηκαν, κατά τας ειδήσεις των εφημερίδων, και εγκληματικά παρεκτροπαί... Δεν ημπορώ παρά να εκφράσω την βαθυτάτην λύπην μου δια τας παρεκτροπάς αυτάς, τας οποίας βέβαια δεν ήθελον οι ηγούμενοι της κινήσεως, έπρεπεν όμως να γνωρίζουν ότι ωθούντες τα πράγματα, ημπορούσαν να φθάσουν εις μίαν στιγμήν εκεί όπου δεν θα ήσαν κύριοι της καταστάσεως... Ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας επιβάλλουν εις αυτήν να διατηρηθούν σχέσεις αδιαταράκτου φιλίας... προς τη Μ. Βρετανίαν. Εχωμεν μάλιστα το δικαίωμα από τους Έλληνας το γένος κατοίκους... να ζητήσωμεν να είναι ολιγότερον εγωισταί. Οφείλουν να πεισθούν ότι βλάπτουν το Έθνος επιζητούντες να διαταράξουν τας φιλικάς και αρμονικάς σχέσεις της Ελλάδος προς τη Μ. Βρετανίαν... με την παράλογον ελπίδα ότι θα υποβοηθήσουν ούτω την πραγματο-ποίησιν των εθνικών των πόθων», βλ. Σβολόπουλος, 1978: 504.*

¹⁶ Ο Αλέξης Κύρου ήταν γεννημένος στην Αθήνα το 1901, γιος του κυπριακής καταγωγής δημοσιογράφου Άδωνι Κύρου, ο οποίος είχε γεννηθεί στη Λευκωσία το 1872. Σπούδασε στο Παρίσι και εργάστηκε ως διπλωμάτης στην υπηρεσία της Ελλάδας από το 1923. Το Κυπριακό Ζήτημα βρισκόταν πάντα στην πρώτη γραμμή των επιδιώξεών του, υποστηρίζοντας την ένωση με την Ελλάδα, βλ. Παυλίδης, 1993: 305.

¹⁷ Κατά τον Παυλίδη ο Αλέξης Κύρου είναι πιθανό να παρακίνησε σε σημαντικό βαθμό το Νικόδημο Μυλωνά να παραιτηθεί μιας και ανήκε στους αδιάλλακτους ενωτικούς. Αναλυτικότερα βλ. Παυλίδης, 1993: 296.

ουδετερότητας (Παντελής, 1986: 174), ενώ για κάποιους άλλους μια στάση νομιμοφροσύνης απέναντι στη Βρετανία, από φόβο μήπως η πιθανή εμπλοκή τους σήμαινε επιδείνωση της θέσης τους (Nevzat, 2005: 408 & Παυλίδης, 1993: 305).

Συνέπεια των παραπάνω γεγονότων ήταν μια σειρά ιδιαίτερα σκληρών μέτρων σε νομοθετικό επίπεδο, τα οποία επεδίωκαν η αποικιακή κυβέρνηση να ελέγχει κάθε πτυχή της κυπριακής κοινωνίας. Συνοπτικά αναφέρουμε την κατάργηση του Νομοθετικού Συμβουλίου (Περικλέους, 2007: 303) και τη δημιουργία Γνωμοδοτικού Συμβουλίου, του οποίου ωστόσο η άποψη δεν είχε ειδικό βάρος. Παράλληλα εφαρμόστηκαν νόμοι ιδιαίτερα αυστηροί, οι οποίοι αναφέρονταν στην απαγόρευση συνάθροισης άνω των πέντε ατόμων, στην επιβολή λογοκρισίας και στην απαγόρευση εισαγωγής αθηναϊκών και άλλων εντύπων στην Κύπρο (Alastos, 1976: 356-367), ενώ λογοκρισία επιβλήθηκε στο ταχυδρομείο και στο τηλεγραφείο (Παυλίδης, 1993: 304). Επιπλέον στον τομέα της εκπαίδευσης ο Κυβερνήτης πλέον ήταν ο κύριος της κατάστασης, ενώ απαγορεύτηκε η ίδρυση τοπικών πολιτικών συλλόγων.

Τα Οκτωβριανά (1931) μέσα από τον Ελληνικό Τύπο της Εποχής

Για το ρόλο που διαδραματίζει ο Τύπος, τη δύναμη και την αξία του, έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί πολλές και διαφορετικές απόψεις. Όπως είχε πει κάποτε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Τύπος είναι «*τεραστία δύνამις, δυνάμενη να προκαλέσει μέγιστον καλόν, αλλά και μέγιστον κακόν*» (Λύχνος, 1972: 92), ενώ ο Θεόφραστος Ρενωντό, ένας από τους πρώτους Γάλλους δημοσιογράφους, έγραψε κάποτε ότι: «*Η ιστορία είναι η αφήγησις των πραγμάτων που έγιναν. Η εφημερίδα είναι μόνον ο θόρυβος που προκαλούν τα πράγματα. Από την πρώτη περιμένουμε να λέει πάντα την αλήθεια. Για τη δεύτερη είναι αρκετό να μη λέγει ψέματα. Και δεν ψεύδεται ούτε και όταν γράφει μιαν ψεύτικην είδησι που της δόθηκε σαν αληθινή*» (Λύχνος, 1972: 29).

Ανεξάρτητα από το αν συμφωνούμε ή διαφωνούμε στο άκουσμα των παραπάνω απόψεων, το σίγουρο είναι ότι κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει, ότι η εφημερίδα είναι γραπτός λόγος ο οποίος εξακολουθεί να υπάρχει και μετά την πρώτη δημοσίευση, λειτουργώντας ως τόπος μνήμης (Παπαδημητρίου, 2006: 49), επιτρέποντας στον κάθε ερευνητή να μελετά και να επανεξετάζει γεγονότα που συνέβησαν και απόψεις που διατυπώθηκαν.

Τα Οκτωβριανά (1931) μέσα από τον ελληνικό Τύπο τα οποία απασχολούν την παρούσα εισήγηση, παρουσιάζονται είτε ως γεγονός (Παπαδημητρίου, 2006: 17) πληροφοριακού χαρακτήρα, είτε ως γεγονός το οποίο εκφράζει παράλληλα και τη θέση (και κατ' επέκταση την πολιτική τοποθέτηση) του ίδιου του εντύπου. Αυτό που θα μας απασχολήσει κυρίως είναι τα άρθρα της δεύτερης κατηγορίας, εφόσον μέσω αυτών, μας δίνεται η δυνατότητα να προσδιορίσουμε τις

εκπεφρασμένες σκέψεις, επιτρέποντάς μας να αντιληφθούμε την ιστορία της πολιτικής σκέψης της εποχής και τον τρόπο με τον οποίο αυτή αφομοιώνεται μέσα από την ιστορία της άρθρωσης (Παπαδημητρίου, 2006: 24).

Ένα ιστορικό γεγονός δεν υφίσταται μόνο όταν υπάρξει μια πράξη, αλλά μπορεί να είναι επίσης αποτέλεσμα μιας νοητικής κατασκευής, προσδιοριζόμενο σε επίπεδο σημασιών τις οποίες παράγει. Ο τρόπος μέσω του οποίου το κάθε υποκείμενο αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει το σύνολο των εμπειριών είναι μέρος του γεγονότος (Παπαδημητρίου, 2006: 41). Η νοητική κατασκευή σε πολλές περιπτώσεις εκφράζεται μέσα από τον Τύπο της κάθε εποχής, ο οποίος εμπλέκεται στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (Παπαδημητρίου, 2006: 47).

Ξεκινώντας την ανάλυση μας με το *Ριζοσπάστη*¹⁸ και τον τρόπο με το οποίο η συγκεκριμένη εφημερίδα καταπιάνεται με τα γεγονότα του Οκτωβρίου (1931) που λαμβάνουν χώρα στην Κύπρο, το πρώτο πράγμα το οποίο αξίζει να αναφέρουμε είναι ότι όσον αφορά τη μελέτη των φύλλων που εκδόθηκαν κατά το μήνα Οκτώβριο (1931), υπάρχουν μόνο δύο αναφορές στο συγκεκριμένο γεγονός. Η πρώτη εκ των οποίων, εντοπίζεται στις 24.10.1931 φέροντας τον τίτλο «*Ο Αγγλικός Ιμπεριαλισμός με τους Εθνικιστές Έλληνες Κεφαλαιοκράτες της Κύπρου αιματοκύλισαν τους Εργαζομένους - Ποια η Σημασία της "Ένωτικής" Κίνησης*»¹⁹. Η εφημερίδα δικαιολογείται για τις μη αναφορές ως προς τα Οκτωβριανά (1931), υποστηρίζοντας ότι διέθετε περιορισμένο χώρο τον οποίο καταλάμβαναν τα άρθρα που αναφέρονταν στις αλληπάλληλες απεργιακές κινητοποιήσεις που συνέβαιναν στην Ελλάδα, και που έπρεπε να καλύψει μέσω της αρθρογραφίας της²⁰.

Παράλληλα στο ίδιο άρθρο αναφέρει ότι τα Οκτωβριανά (1931) ήταν υποκινούμενα από «*τους πλούσιους Έλληνες της Κύπρου (Λανίτες κ.λπ.) που επιδιώκουν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα του Βενιζέλου. Δηλαδή στρέφονται κατά του Αγγλικού ζυγού που καταπιέζει όχι αυτούς μα κυρίως και ιδιαίτερα τις*

¹⁸ Πολιτική εφημερίδα η οποία κυκλοφόρησε στις 12.6.1916. Ιδρυτές της εφημερίδας ήταν ο Ιωάννης Πετσόπουλος και ο Σταύρος Στάγκος. Εκδόθηκε αρχικά στη Θεσσαλονίκη και μεταφέρθηκε λίγους μήνες αργότερα στην Αθήνα, όπου μεταβλήθηκε σε επίσημο όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Βλ. αναλυτικότερα Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008, τομ. 4ος : 35-37.

¹⁹ *Ριζοσπάστης*, 24.10.1931, σ. 2.

²⁰ Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε : «*Ο Ριζοσπάστης λόγω του μικρού του χώρου και δεδομένου ότι τις ημέρες αυτές αλληπάλληλα ήταν τα γεγονότα τα απεργιακά κ.λπ. δεν κατόρθωσε να κάνει γνωστές τις εκδηλώσεις αυτές [των Κυπρίων εννοεί] στους αναγνώστες του*», *Ριζοσπάστης*, 24.10.1931, σ. 2.

φτωχές μάζες της Κύπρου για να τις βάλουν τις μάζες αυτές κάτω από το ζυγό της Ελληνικής κεφαλαιοκρατίας. Δηλαδή από τη Σκύλλα στη Χάρυβδι»²¹.

Συνεχίζοντας επισημαίνει ότι υιοθετεί την ίδια θέση με το ΚΚΚ, το οποίο είναι ταγμένο «κατά του Αγγλικού ιμπεριαλισμού και της Ελληνικής κεφαλαιοκρατίας συγχρόνως»²², υποστηρίζοντας την «Ανεξαρτησία της Κύπρου»²³. Μάλιστα στο ίδιο άρθρο, θέλοντας να ενισχύσει την παραπάνω θέση, αναφέρει ότι ο Βενιζέλος με δηλώσεις του χαρακτήρισε τις πράξεις των Ελληνοκυπρίων ως εγκληματικές και είπε ότι η ελληνική κυβέρνηση ουδεμία ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα εξήτησε, υποστηρίζοντας ότι αυτό είναι ζήτημα το οποίο αφορά αποκλειστικά την Αγγλία και την Κύπρο, πράξη που επιβεβαιώνει τον μεγάλο βαθμό «της εξάρτησης και του πουλήματος»²⁴ της Ελλάδας στον αγγλικό ιμπεριαλισμό.

Το δεύτερο άρθρο δημοσιεύεται δύο μέρες αργότερα στις 26.10.1931, και μάλιστα αυτή τη φορά στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας, φέροντας τον τίτλο «Για Ανεξάρτητη Κύπρο»²⁵. Και αυτό το άρθρο κινείται στο ίδιο μήκος κύματος με το προηγούμενο, αφού, όπως υποστηρίζει, οι ιμπεριαλιστές Άγγλοι και οι Έλληνες κεφαλαιοκράτες είναι υπεύθυνοι για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην Κύπρο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι αναφέρει ότι δεν γνωρίζει την έκταση που πήραν τα γεγονότα, αυτό δεν απασχολεί την εφημερίδα άλλωστε. Αντιθέτως εκείνο που την ενδιαφέρει και στο οποίο στέκεται, είναι «τι περιεχόμενο έχει ένα κίνημα “ενωτικό” με την Ελλάδα. Τι ζητούν οι “ενωτικοί” κεφαλαιοκράτες της Κύπρου που βρίσκονται επικεφαλείς του κινήματος»²⁶. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, καταπίεση θα βιώνουν οι Κύπριοι είτε βρίσκονται κάτω από την ελληνική κυβέρνηση είτε κάτω από την αγγλική. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο Ριζοσπάστης να υποστηρίζει για μια ακόμη φορά ότι η λύση είναι μια και μόνο «Ενάντια στον Αγγλικό ιμπεριαλισμό και κατά της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας: ΓΙΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΚΥΠΡΟ»²⁷. «Μόνο το ΚΚΚ αγωνίζεται για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, πολεμώντας την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Ενώ οι “ενωτικοί” ρίχνουν στην καταστροφή, [και] στο θάνατο τη φτωχολογιά της Κύπρου με σκοπό να τους ληστεύουν αυτοί καλύτερα»²⁸.

²¹ Ριζοσπάστης, 24.10.1931, σ. 2.

²² Ριζοσπάστης, 24.10.1931, σ. 2.

²³ Ριζοσπάστης, 24.10.1931, σ. 2.

²⁴ Ριζοσπάστης, 24.10.1931, σ. 2.

²⁵ Ριζοσπάστης, 26.10.1931, σ. 1.

²⁶ Ριζοσπάστης, 26.10.1931, σ. 1.

²⁷ Ριζοσπάστης, 26.10.1931, σ. 1.

²⁸ Ριζοσπάστης, 26.10.1931, σ. 1.

Η δεύτερη εφημερίδα η οποία μελετήθηκε ήταν η *Ακρόπολις*²⁹, η οποία έως το ξέσπασμα των Οκτωβριανών (1931), δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην προσπάθεια της ελληνοτουρκικής προσέγγισης που επιδιωκόταν την συγκεκριμένη χρονική περίοδο³⁰. Τη θεματολογία των άρθρων ενίσχυσε και το γεγονός ότι τον Οκτώβριο (1931) ο Πρωθυπουργός και ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας επισκέφθηκαν την Ελλάδα³¹, κίνηση την οποία η εφημερίδα επικρότησε, αποδίδοντας θερμό χαιρετισμό στους Τούρκους επισκέπτες και αφιερώνοντας στο γεγονός πληθώρα άρθρων και φωτογραφικού υλικού³².

Όσον αφορά τα γεγονότα της Κύπρου από τις 22.10.1931, η εφημερίδα κάνει την πρώτη της σύντομη αναφορά στην 8η σελίδα του τεύχους της, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «*Ολόκληρος η Κύπρος Δονείται από την φωνήν...ΕΝΩΣΙΣ ΕΝΩΣΙΣ!*»³³. Έως το τέλος του μήνα η αρθρογραφία της εφημερίδας είναι καθημερινή, με άρθρα τα οποία καταλαμβάνουν το πρωτοσέλιδο, την 6η, την 7η και 8η σελίδα, ενώ σε αρκετά φύλλα περιλαμβάνονται περισσότερα του ενός άρθρα.

Αναλυτικότερα στις 23.10.1931 συναντάμε δύο³⁴ άρθρα, το πρώτο στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας με τίτλο «*Το Ηρωϊκόν Κίνημα των Αδελφών Κυπρίων*»³⁵.

²⁹ Η *Ακρόπολις*, η αρχαιότερη όλων των Ελληνικών Εφημερίδων, έκανε το ντεμπούτο της στις 30.10.1883. Επρόκειτο για καθημερινή πρωινή εφημερίδα με πρώτο διευθυντή τον Βλάση Γαβριηλίδη. Δεν είχε σταθερή πολιτική τοποθέτηση, ωστόσο θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως εφημερίδα με φιλελεύθερες ευαισθησίες. Βλ. Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008, τομ. 1ος: 158-159.

³⁰ Η αρθρογραφία όσον αφορά τα Οκτωβριανά (1931) είναι καθημερινή, εστιάζοντας στο γεγονός ότι «ετέθη πλέον οριστικόν τέρμα, αποκατεστάθησαν μεταξύ των δύο Κρατών σχέσεις καλής γειτονίας», ώστε πλέον σχημάτισαν «τα δύο έθνη σαφή αντίληψιν περί της κοινότητος των συμφερόντων των δύο χωρών». *Ακρόπολις*, 26.10.1931, σ. 8.

³¹ Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η *Ακρόπολις* στις 3.10.1931, «Η Εγκαρδιότης με την οποία υποδέχεται σήμερα η επίσημος Ελλάς τον Πρωθυπουργόν και τον Υπουργόν Εξωτερικών της Τουρκίας, ανταποκρίνεται πλήρως προς τα ειλικρινή και απροσποίητα αισθήματα του ελληνικού λαού, αποφασισμένου να διατηρήση του λοιπού φιλικώτατας σχέσεις με όλους τους γείτονες του». *Ακρόπολις*, 3.10.1931, σ.1.

³² *Ακρόπολις*, 4.10.1931, σ. 8, 6 & 7.10.1931 σ.1.

³³ *Ακρόπολις*, 22.10.1931 σ. 8.

³⁴ Εξίσου σημαντικό άρθρο το οποίο καταλαμβάνει το μισό της 8ης σελίδας του ιδίου φύλλου αναφέρει «*Η Ελληνική Κύπρος Συγκλονίζεται από τις προχθές Ολόκληρος από την Μεγαλειώδη Εκδήλωσιν του Λαού της Υπέρ της Ενώσεως*». Το συγκεκριμένο άρθρο κάνει λεπτομερή αναφορά των όσων συμβαίνουν στην Κύπρο, εκφράζοντας σαφώς τη συμπαράσταση του υπέρ της παραπάνω προσέγγισης. *Ακρόπολις*, 23.10.1931, σ. 8.

³⁵ *Ακρόπολις*, 23.10.1931, σ. 1.

Στο συγκεκριμένο άρθρο η εφημερίδα, αν και δηλώνει ότι δεν θεωρεί ότι θα καταφέρει να απελευθερωθεί το νησί και να ενωθεί με την Ελλάδα, ωστόσο δεν μπορεί «παρά να επιδοκιμάζει... να χειροκροτήσει και να θαυμάσει τους εξεγερθέντες σκλάβους της ηρωϊκής ελληνικής Μεγαλονήσου»³⁶, αποστέλλοντας «θερμόν και εγκάρδιον χαιρετισμόν προς τους αδερφούς Κυπρίους, ευχόμενη την τελικήν επικράτησιν του ιερού αγώνος των, προς θρίαμβον της ηθικής και του πολιτιμότερου ανθρώπινου αγαθού, ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ»³⁷.

Άξιο αναφοράς είναι το πρωτοσέλιδο της αμέσως επόμενης μέρας το οποίο είναι αφιερωμένο στα γεγονότα της Κύπρου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Μέσα από τα Βάθη Μακρινών Αιώνων Προβάλλει η Ελληνικότης της Επαναστατημένης Κύπρου»³⁸.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σταθούμε στο συγκεκριμένο άρθρο γιατί μέσα από αυτό αποδοκιμάζει έντονα τη στάση του Βενιζέλου απέναντι στα γεγονότα της Κύπρου.³⁹

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η αρθρογραφία της 25ης Οκτωβρίου. Στο πρωτοσέλιδο υπάρχει άρθρο με τίτλο «Η Άθλια Διοικήσεις της Κύπρου από τους Άγγλους»,⁴⁰ μέσα από το οποίο επιδιώκει να εξηγήσει τα αίτια των γεγονότων, ενώ ένα ακόμη άρθρο περιγράφει αντίστοιχες εκδηλώσεις συμπαράστασης που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα από τους φοιτητές, αποδοκιμάζοντας παράλληλα τη στάση της βενιζελικής κυβέρνησης και στιγματίζοντας τη βίαιη

³⁶ Ακρόπολις, 23.10.1931, σ. 1.

³⁷ Ακρόπολις, 23.10.1931, σ. 1.

³⁸ Ακρόπολις, 24.10.1931, σ. 1.

³⁹ «Δικαίωμα και καθήκον του κ. Βενιζέλου ήτο ν' αποδοκιμάση δι' επισήμων δηλώσεων του, ως Πρωθυπουργός της Ελλάδος, την επαναστατικήν εξέγερσιν των Κυπρίων κατά της Αγγλίας... Πέραν όμως της τυπικής αυτής αποδοκιμασίας... δεν έχει κανένα δικαίωμα, ούτε καμία διπλωματική ανάγκη του επέβαλε να υβρίση... καθ' ον τρόπον ύβρισε τους ευγενείς ιδεολόγους της ηρωϊκής μεγαλονήσου και ν' αξιώση από τον ελληνικόν Τύπον και τον ελληνικόν λαόν να ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΗ(!) το τελευταίον των κίνημα προς εκπλήρωσιν των εθνικών των πόθων.

Οχι, Κύριε Βενιζέλε. Ουδείς θα εδέχετο να στιγματίση έναν λαόν, έστω και αν ούτος ήτο ξένος και όχι, ως ο κυπριακός, αδελφός, αγωνιζόμενον υπέρ της ελευθερίας του. Σας αρνούμεθα το δικαίωμα να υβρίζετε τον λαόν αυτό και να καλήτε και άλλους να τον υβρίσουν, έστω και αν διπλωματική ανάγκη σας επιβάλλη ν' αποδοκιμάσετε το εγερτήριον σάλπισμα της ελευθερίας, το οποίον ήχησεν εκεί κάτω, εις την μακρυνήν και ελληνικήν Κύπρον... Πρέπει ν' αποσπάσετε από τα στήθη όλων των Ελλήνων κάθε αίσθημα, όχι μόνον εθνικόν, αλλά και απλώς ανθρώπινον, δια να εύρετε μιμητάς να σας ακολουθήσουν εις μίαν τόσον σκαιάν και τόσον σκληράν στάσιν απέναντι των Κυπρίων». Ακρόπολις, 24.10.1931, σ.1.

⁴⁰ Ακρόπολις, 25.10.1931, σ. 1.

διάλυση των συγκεντρώσεων⁴¹. Η ίδια θέση της εφημερίδας παρατηρείται και στα φύλλα που ακολουθούν, όπου τα άρθρα εναλλάσσονται μεταξύ πληροφοριών και σχολίων, τα οποία δηλώνουν τη θετικά διακείμενη στάση της εφημερίδας απέναντι στα γεγονότα.⁴² Οι φλογεροί τίτλοι της εφημερίδας συνεχίζονται με το φύλλο που δημοσιεύεται στις 27.10.1931, όπου στην 7η σελίδα σχετικό άρθρο αναφέρει: «Ως ένας Άνθρωπος Εξεγέρθη η Κύπρος δια ν' αποτινάξει τον επαχθή Ζυγόν της Αγγλίας, Όλοι αι Λεπτομέρειαι του Αναληφθέντος Αγώνος, Παραδείγματα Άφθαστου Ηρωϊσμού και Αυτοθυσίας, Οι επαναστάται Επεκράτησαν εντός ωρών εις όλην την Νήσον».

Αντιστοίχως η αρθρογραφία είναι παρόμοιου ύφους και στα φύλλα που δημοσιεύονται τις επόμενες μέρες, με τίτλους όπως: «Η Πυρκαϊά της Κύπρου θα σβεσθή όταν θα σβύση και το Αδίκημα», «Δεν θα κατασταλή η λαϊκή επανάστασις»⁴³ ή «Ο Ηρωϊκός Αγών της Κύπρου»⁴⁴.

⁴¹ «Αι χθεσιναί εκδηλώσεις των Φοιτητών δια τον Απελευθερωτικόν Αγώνα των Κυπρίων – Λυπηραί Σκηναί προ του Πανεπιστημίου Βίαια Διάλυσις των Διαδηλωτών υπό της Αστυνομίας». Ακρόπολις, 25.10.1931 σ. 1.

⁴² Βλ. «Πώς Εκηρύχθη η Επανάστασις της Κύπρου –Υπέροχος Προκήρυξις του Μητροπολίτου Κιτίου Νικόδημου– Η Κύπρος δηλοί ότι δεν Ανέχεται πλέον την Αγγλικήν Δουλείαν –Πώς επурπολήθη το Κυβερνείον και διέφυγεν ο Κυβερνήτης– Αι Πρώται Αιματηραί Συγκρούσεις μετά των Αστυνομικών εις την Λευκωσίαν». Ακρόπολις, 26.10.1931, σ. 7. Επίσης βλ. «Οι Αγγλοι συνεχίζουν πάντοτε εις την Κύπρον την Λήψιν Σύντονων Στρατιωτικών Μέτρων. Πολλοί Επαναστάται κατέφυγον εις τα όρη δια να Διεξάγουν εκείθεν Κλεφτοπόλεμον». Ακρόπολις, 26.10.1931, σ. 8.

⁴³ Ακρόπολις, 28.10.1931, σ. 1.

⁴⁴ «...η επαναστατημένη ελληνικωτάτη Νήσος δεν δειλιά προ των τηλεβόλων του κατακτητού και προσφέρει με γενναιότητα τα γυμνά στήθη των μαρτυρούντων υπό τον ξενικόν ζυγόν τέκνων της, εις τας ανάνδρους σφαίρας των Αγγλων μισθοφόρων, ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΗ, ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΦΟΡΑΝ, να μη υποκύψη εις την βίαν, αποφασισμένη να κόψη με τα δόντια τις βαρείες αλυσσίδες της μαύρης σκλαβιάς της. Η ζωή δια τους Κυπρίους έπαυσε να έχη κανένα θέλητρον και καμμία αξίαν, εφ' όσον η πατρίς των είναι καταδικασμένη να υφίσταται βάνανυσον και βάρβαρον την πτέρναν ενός πολιτισμένου και φιλελεύθερου κράτους, το οποίον αρνείται εις την Κύπρον το δικαίωμα να διαθέση τα καθ' αυτήν, σύμφωνα με τους πόθους και τας θελήσεις της ολόκλητης σχεδόν των κατοίκων της!

Δι' αυτό, οι Κύπριοι περιφρονούν τον θάνατον και τον χλευάζουν, όταν έρχεται ν' ανοίξη εις την μαρτυρικήν νήσον των τάφος ηρώων, επάνω εις τους οποίους θα βλαστήση και θα θρέψη η ελευθερία της προσφιλοῦς πατρίδας των. Μέσα εις τας κραυγάς που συνταράζουν την υπόδουλον Κύπρον «ΕΝΩΣΙΣ ή ΘΑΝΑΤΟΣ», «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ», υπάρχει λακωνικώτατα διατυπωμένον ολόκληρον το εθνικό πρόγραμμα των γνήσιων αυτών Ελλήνων. Είναι η ίδια κραυγή, το ίδιο σύνθημα, με το οποίον πάντοτε εξώρμισαν όλα τα υπόδουλα τμήματα του ελληνισμού, δια ν' αποκτήσουν το μεγαλύτερον ανθρώπινον αγαθόν, χάριν του οποίου αξίζει κανείς να διακινδυνεύση αδιαστάτως την ζωή του». Ακρόπολις, 29.10.1931, σ.1.

Όσον αφορά τη στάση των Τουρκοκυπρίων, όπως επισημαίνει σε σχετικό άρθρο, «Και οι Τούρκοι συμπαθούν τον αγώνα»,⁴⁵ αφού σύμφωνα με «...πληροφορίας ο κυβερνήτης της Κύπρου κατέβαλε προσπάθειάς να εξεγείρη το τουρκικόν στοιχείον της νήσου, εναντίον του ελληνικού κινήματος. Αυταί όμως απέτυχον, διότι οι Τούρκοι παρακολουθούντες μετά προφανούς συμπαθείας τον ελληνικόν αγώνα, ηρνήθησαν μέχρι τούδε να υπογράψουν κάθε διαματυρίαν εναντίον του».⁴⁶

Κλείνοντας τις αναφορές της αρθρογραφίας μας για την εφημερίδα *Ακρόπολις* πρέπει να σημειώσουμε ότι συναντάμε επίσης πληθώρα άρθρων στο φύλλο της 30^{ης} και της 31^{ης} Οκτωβρίου 1931, τα οποία είναι τόσο πληροφοριακού χαρακτήρα, όσο και άρθρα γνώμης, δηλώνοντας απερίφραστα τη συμπαράσταση της εφημερίδας απέναντι στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων.⁴⁷

Η τρίτη εφημερίδα που μελετήθηκε είναι η *Εστία*,⁴⁸ η οποία όσον αφορά την αρθρογραφία της ακολουθεί παρόμοια γραμμή με αυτή της *Ακροπόλεως*, μιας και τα φύλλα της έως και το ξέσπασμα των γεγονότων του Οκτωβρίου (1931) στην Κύπρο, καταπιάνονται κυρίως με το θέμα της ελληνοτουρκικής προσέγγισης. Πλούσιο υλικό τόσο αρθρογραφικό, αλλά και εικονογραφικό, αφορά την υποδοχή των Τούρκων υπουργών στην Ελλάδα,⁴⁹ σχολιάζοντας και αυτή θετικά την παραπάνω ενέργεια.

Ως προς το θέμα των Οκτωβριανών (1931) η *Εστία* είναι η μόνη εφημερίδα που έστω και με ένα μικρό άρθρο στις 17.10.1931, σχετικά νωρίτερα από τις άλλες εφημερίδες, πληροφορεί τους αναγνώστες της για το γεγονός της παραίτησης των Ελληνοκυπρίων βουλευτών.⁵⁰ Η επόμενη αναφορά στο θέμα της

⁴⁵ *Ακρόπολις*, 28.10.1931, σ. 8.

⁴⁶ *Ακρόπολις*, 28.10.1931, σ. 8.

⁴⁷ Χαρακτηριστικά βλ. *Ακρόπολις*, 28 και 29.10.1931.

⁴⁸ Η *Εστία* άρχισε την εκδοτική της δράση το 1894. Το 1898 τη διεύθυνση ανέλαβαν οι Άδωνις Κύρου (πατέρας του Αλέξη Κύρου) και Σπύρος Δάσιος. Μετά το θάνατο του πρώτου το 1918, τη διεύθυνση ανέλαβαν οι Αχιλλέας και Κύρος Κύρου. Άλλοτε υπερασπίστηκε τον Ελευθέριο Βενιζέλο (εποχή του Εθνικού Διχασμού) και άλλοτε κατέκρινε την πολιτική του (το 1914 και την πολιτική του για την εργατική νομοθεσία). Όσον αφορά το Κυπριακό Ζήτημα παρείχε ενδελεχή ενημέρωση υποστηρίζοντας φανερά την πολιτική της ένωσης και αναπτύσσοντας έναν ιδιότυπο αντιαποικιακό λόγο. Βλ. Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008, τόμ. 2ος: 263-264.

⁴⁹ *Εστία*, 2.10.1931 σ. 4.

⁵⁰ «Ο Μητροπολίτης Κιτίου, ερμηνεύων το Παγκύπριον φρόνημα, εκήρυξε την ένωση της Νήσου μετά της Ελλάδος, υποβάλλων ταυτοχρόνως την παραίτησιν από του βουλευτικού αξιώματος. Υποβάλλονται ήδη αι παραιτήσεις και των λοιπών Ελλήνων βουλευτών», *Εστία* 17.10.1931, σ. 7. Το γεγονός ότι η αρθρογραφία της *Εστίας* προηγείται έναντι των άλλων εφημερίδων χρονικά όσον αφορά την Κύπρο οφείλεται, θεωρούμε, τόσο στον Αλέξη Κύρου και στη δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης της εφημερίδας, όσο και στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον της τελευταίας για θέματα τα οποία αφορούσαν το νησί.

Κύπρου λαμβάνει χώρα τρεις μέρες αργότερα και συγκεκριμένα στις 20.10.1931, με αναφορά στην ομιλία του Νικόδημου Μυλωνά στη Λεμεσό. Το άρθρο το οποίο φέρει τον τίτλο «*Η Εκδήλωση υπέρ της Ενώσεως εν Κύπρω - Ο συναγερμός της Λεμεσού*»⁵¹ έχει κατά βάση πληροφοριακό χαρακτήρα, δίνοντας σε αδρές γραμμές τα όσα συνέβησαν κατά τη διάρκεια της ομιλίας του Μυλωνά, ενώ παρατηρείται και ένας έμμεσος σχολιασμός από μέρους της εφημερίδας, η οποία ωστόσο φαίνεται ότι δεν θέλει, ακόμη τουλάχιστον, να εκφράσει θέση υπέρ της κίνησης των Ελληνοκυπρίων, πράγμα που σε μεγάλο βαθμό θεωρούμε ότι δικαιολογείται από τη σχέση της εφημερίδας με τον Αλέξη Κύρου και τα περαιτέρω προβλήματα τα οποία θα μπορούσε να του δημιουργήσει ένας τέτοιος σχολιασμός.

Ωστόσο από την προαναφερόμενη ημερομηνία και έως το τέλος του μήνα, τα άρθρα στα γεγονότα της Κύπρου κατέχουν καθημερινή θέση στις στήλες της εφημερίδας, ενώ χαρακτηριστική είναι η δημοσίευση φωτογραφίας του Νικόδημου Μυλωνά στις 21.10.1931, η οποία φέρει τον τίτλο «*Ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, ο διαπρεπής και γενναίος ιεράρχης που ηγείται του αρξαμένου ύστατου Κυπριακού αγώνα*»,⁵² ενώ δύο σελίδες αργότερα περιέχεται πάλι άρθρο πληροφοριακού χαρακτήρα, που αναφέρεται στη παραίτηση και των άλλων βουλευτών καθώς και στην ενθουσιώδη υποδοχή που επιφυλάσσει σε αυτούς ο λαός της Κύπρου.⁵³

Αντιστοίχως, την ίδια δημοσιογραφική πορεία ακολουθεί και με τη δημοσίευση του φύλλου της 22ας Οκτωβρίου, όπου παρατηρούμε ότι στη δεύτερη σελίδα δημοσιεύει δύο φωτογραφίες από την Κύπρο. Χαρακτηριστικά ο τίτλος αναφέρει: «*Από την επαναστατημένη και κηρύξασαν την ένωση Κύπρον*»⁵⁴, ενώ στο ίδιο φύλλο στην 6η σελίδα μας πληροφορεί για τη δύναμη που έρχεται από τη Αίγυπτο, καθώς και το γεγονός ότι οι Άγγλοι φαίνεται ότι έχουν καταφέρει να θέσουν την κατάσταση υπό έλεγχο. Το μοναδικό έμμεσο σχόλιο στο οποίο προβαίνει στο άρθρο αυτής της σελίδας είναι το εξής: «*Η στιγμιαία, όμως, καταστολή του ενωτικού κινήματος, δεν θέτει τέρμα εις τον αγώνα...*»⁵⁵.

Θέση υπέρ των Ελληνοκυπρίων παίρνει από το πρωτοσέλιδο άρθρο το οποίο δημοσιεύει στις 23.10.1931, κίνηση η οποία φαίνεται να δικαιολογείται από το γεγονός της ανάκλησης του Αλέξη Κύρου στην Αθήνα, μια μέρα νωρίτερα. Πλέον το έντυπο μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα κάτι που φανερώνεται μέσα από τα ακόλουθα σχόλια: «*Εις μίαν εποχήν, κατά την οποία μοναδικά απασχολήσεις όλων των λαών φαίνονται να είνε τα οικονομικά και δημοσιονομικά*

⁵¹ *Εστία*, 20.10.1931, σ. 6.

⁵² *Εστία*, 21.10.1931, σ. 4.

⁵³ *Εστία*, 21.10.1931, σ. 6.

⁵⁴ *Εστία*, 22.10.1931, σ. 2.

⁵⁵ *Εστία*, 22.10.1931, σ. 6.

ζητήματα... ένας άλλος λαός... συσπειρούται περί τους αρχηγούς του υπό άλλο σύνθημα, πολύ υψηλότερον και πολύ ευγενέστερον: το σύνθημα “Ελευθερία” που ανυψώνει άλλην σημαίαν πολύ τιμιωτέραν, την γαλανόλευκον σημαίαν των Ελληνικών αγώνων και που ορμά θαρραλέος και ακάθεκτος εις την πάλην. Κάθε τιμή, κάθε δόξα ανήκει εις τον λαόν αυτόν»,⁵⁶ ενώ στο ίδιο άρθρο σχολιάζει αρνητικά μιν, αλλά πιο καλυμμένα, τη στάση της βενιζελικής κυβέρνησης,⁵⁷ υποστηρίζοντας ότι τα γεγονότα ήταν το αποκορύφωμα της απογοήτευσης και της αγανάκτησης του Κυπριακού Λαού, ο οποίος πίστευε ότι η Αγγλία θα τον βοηθούσε να ελευθερωθεί και να ενωθεί με την Ελλάδα.⁵⁸

Η θερμή πλέον στάση της εφημερίδας επιβεβαιώνεται σε καθημερινή βάση μέσα από πληθώρα πρωτοσέλιδων άρθρων. Χαρακτηριστικά αναφέρει την 24η Οκτωβρίου 1931, σε άρθρο με τίτλο «*Η Ιστορική Δικαιοσύνη*»: «Δεν υπάρχει Ελληνική ψυχή, της οποίας οι παλμοί να μη έγιναν ταχύτεροι επί τη πληροφορία ότι ένα τμήμα από τα αγνότερα του ενιαίου Ελληνισμού ύψωσε τον Τίμιον Σταυρόν και την γαλανήν Σημαίαν της ελευθερίας και χωρίς τακτικήν προετοιμασίαν,

⁵⁶ *Εστία*, 23.10.1931, σ. 1.

⁵⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Εις την προσπάθειαν αυτήν δεν πρόκειται βέβαια επ’ ουδενί λόγω να αναμιχθή οπωσδήποτε η Ελληνική Κυβέρνησις. Η στάσις της εναντίον της Μεγάλης Βρεταννίας εις το Κυπριακόν ζήτημα υπήρξεν απολύτως άψογος. Διαπνεόμενη από την επιθυμίαν να μη δημιουργήση δυσχερείας εις την φίλην Μεγάλην Δύναμιν κατά τας κρισίμους αυτάς στιγμάς της ιστορίας της, η επίσημος Ελλάς έφθασε μέχρι του σημείου, ώστε να αδιαφορή απολύτως προς ένα αγώνα, που δεν ημπορεί παρά να συγκινή κάθε Ελληνικήν καρδίαν, έφθασε μέχρι του να αρνήται να έλθη εις κάθε επαφήν με τον Ελληνισμόν της Κύπρου. Αλλά των κρατών η πολιτική δεν ημπορεί ποτέ να σταματήσει των Λαών την ιστορίαν, να πνίξη των Λαϊκών μαζών τα αισθήματα». *Εστία*, 23.10.1931, σ. 1.

⁵⁸ «Βαθειά υπήρξεν η απογοήτευσις, η αγανάκτησις του Κυπριακού Λαού, ο οποίος ήλπιζεν, ότι η Αγγλική Διοίκησις δεν θα απετέλει παρά το προίμιον της ελευθερώσεως της νήσου και της ενώσεώς της με την Ελλάδα, και ο οποίος είδε τας ελπίδας του τόσοσ οικτρώς διαψευδομένας... Ο Κυπριακός Λαός, Λαός αγαθός, πολιτισμένος, αλλά και υπερήφανος, δεν ηδύνατο να ανεχθή την κατάστασιν αυτήν... Η φωνή του ή κατεπνίγη ή δεν ηκούσθη. Και ηναγκάσθη πλέον να θραύση τας αλύσσεις του και να κηρύξη την επανάστασιν». *Εστία*, 23.10.1931, σ. 1.

χωρίς υλικήν προπαρασκευήν, χωρίς σκέψιν ίσως, ήρχισε να χύνη το αίμα του διά την πραγμάτωσιν ενός Πανελληνίου πόθου». ⁵⁹

Αναφορά γίνεται και στη στάση των Τουρκοκυπρίων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η *Εστία*: «Κατ' άλλας πληροφορίας προξενεί εξαιρετικήν εντύπωσιν το γεγονός ότι απέτυχον όλαι αι πυρετώδεις προσπάθειαι, τας οποίας ο Κυβερνήτης Σερ Ρόναλντ Στόρρς κατέβαλε δια των οργάνων του, όπως προκαλέση εκδηλώσεις της Τουρκικής μειονότητος εναντίον του Ελληνικού κινήματος. Οι Τούρκοι της Κύπρου, παρακολουθούντες μετά προφανούς συμπαθείας τον Ελληνικόν αγώνα, ηρνήθησαν μέχρι τούδε να υπογράψουν κάθε διαμαρτυρίαν εναντίον του». ⁶⁰

Ο αγώνας των Κυπρίων σύμφωνα με την *Εστία* είναι ένας αγώνας «επικός», ⁶¹ αφού: «Από το ένα μέρος [υπάρχει] μία μεγάλη δύναμις, η μεγαλύτερα του κόσμου, διαθέτουσα αφθονώτατα τα τρομερά εκείνα θωρηκτά... Και από το άλλο μέρος, ολίγαι εκατοντάδες χιλιάδων Ελλήνων, μη διαθετόντων... παρά το μοναδικόν όπλον που τους προσφέρει η ίδια η στοργική μητέρα των, η βασανισμένη της Κύπρου: τις πέτρες». ⁶²

Στα φύλλα των τριών τελευταίων ημερών οι αναφορές είναι αρκετές για τα γεγονότα, ενώ για πρώτη φορά βλέπουμε την παράθεση ακόμα και ποιημάτων ⁶³ αφιερωμένων στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων. Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι άρθρο των τελευταίων ημερών πληροφορεί τους Έλληνες αναγνώστες ότι η Αγγλία ανήγγειλε «μεταρρυθμίσεις του Κυπριακού Συντάγματος, καταργούσας όλας τας ελευθερίας του», αποσύροντας τα όποια προσχήματα είχε κρατήσει έως τώρα. ⁶⁴

⁵⁹ Την ίδια ένθερμη υποστήριξη της φανερώνει και μέσα από το πρωτοσέλιδο άρθρο της 27ης Οκτωβρίου 1931 το οποίο αναφέρει χαρακτηριστικά: «Επί πενήνταπέντε ολόκληρα έτη ηγωνίσθησαν [οι Ελληνοκύπριοι εννοεί] με όλους τους δυνατούς νομιμόφρονας τρόπους να πείσουν την Μεγάλην Δύναμιν, που κατείχε την νήσον των, να φανή πιστή προς τα φιλελεύθερα ιδεώδη της, και να πραγματοποιήση τον μοναδικόν των πόθον. Κατά εκατοντάδας μετρώνται αι εκκλήσεις προς τους Άγγλους Κυβερνήτας, τους Άγγλους υπουργούς, τας Αγγλικάς Κυβερνήσεις, υπέρ της Ενώσεως με την Μητέρα Ελλάδα... Και κατέληξαν όλαι αυταί αι προσπάθειαι αι ειρηνικαί, όλαι αυταί αι παρακλήσεις, αι εκκλήσεις εις το να δηλώσουν με απερίγραπτον ιταμότητα οι υπουργοί των Αποικιών... ότι "το Κυπριακόν ζήτημα εκλείσθη πλέον οριστικώς", ότι δηλαδή κατεδικάσθη ένας Λαός ιστορικός και υπερήφανος να μείνη δούλος εσαεί». *Εστία*, 27.10.1931, σ. 1.

⁶⁰ *Εστία*, 26.10.1931, σ. 6.

⁶¹ *Εστία*, 27.10.1931, σ. 1.

⁶² *Εστία*, 27.10.1931, σ. 1.

⁶³ *Εστία*, 29 και 30.10.1931, σ. 1.

⁶⁴ «Η τροποποίησις λοιπόν, ή δια να είμεθα ειλικρινέστεροι, η κατάργησις του Συντάγματος δεν θα μεταβάλη εις την πραγματικότητα τίποτε εν Κύπρω. Θα καταστήση, όμως, εμφανή εις όλον τον κόσμο την στυγνήν τυραννίαν, υπό την οποίαν διατελεί μία νήσος, κατοικουμένη από Λαόν υπερήφανον, προηγμένον και δια τον οποίον αποτελεί βαρείαν προσβολήν η εφαρμογήν μεθόδων, καταλλήλων, ίσως, δια τους μαύρους της Κενύας», *Εστία*, 30.10.1931, σ. 1.

Τέλος σε πρωτοσέλιδο στις 31 Οκτωβρίου η εφημερίδα επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον της απαθούς⁶⁵ στάσεως της ελληνικής κυβέρνησης, εν αντιθέσει με την βαθύτατη συγκίνηση την οποία αισθάνεται «*δια τον ιερόν των Κυπρίων αγώνα*»⁶⁶.

Η τέταρτη και τελευταία εφημερίδα που μελετήθηκε είναι η *Πατρίς*.⁶⁷ Η συγκεκριμένη εφημερίδα καθ' όλη τη διάρκεια του μήνα Οκτώβρη τόσο πριν, όσο και μετά το τέλος της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, παρουσιάζει μια ιδιαίτερα πλούσια αρθογραφία η οποία ξεπερνά κάθε προηγούμενο, αν τη συγκρίνουμε με τα αντίστοιχα άρθρα των υπόλοιπων εφημερίδων που μελετήθηκαν. Η παραπάνω στάση της δικαιολογείται σαφώς από το γεγονός ότι επρόκειτο για μια εφημερίδα, η οποία υποστήριζε τη βενιζελική πολιτική και ήθελε μέσα από τα άρθρα της να ενισχύσει την παραπάνω θέση της.

Η αρθογραφία της έως και την 20^η Οκτωβρίου 1931 κινείται στον απόηχο των γεγονότων της τουρκικής επισκέψεως. Ενώ η πρώτη αναφορά για τα γεγονότα της Κύπρου συναντάται στο πρωτοσέλιδο του ίδιου φύλλου. Σε συγκεκριμένο άρθρο⁶⁸ αναφέρεται η παραίτηση των βουλευτών και ο ρόλος του Νικόδημου Μυλωνά, ενώ γίνεται και μια ιστορική αναφορά των αγώνων των Ελληνοκυπρίων, για τις προσπάθειες που κατέβαλαν καθ' όλη την περίοδο της αγγλικής κατοχής, να ενωθούν με την Ελλάδα. Στο ίδιο μοτίβο, ιστορικού και πληροφοριακού κυρίως χαρακτήρα κινείται και άρθρο που συναντάμε στην 8η σελίδα του φύλλου, δημοσιευμένο την 22α Οκτωβρίου 1931, το οποίο επικεντρώνεται στην ομιλία του Μυλωνά στη Λεμεσό.⁶⁹ Η παραπάνω γραμμή ακολουθείται και για τα άρθρα τα οποία δημοσιεύονται έως και την 25η Οκτωβρίου 1931. Η εφημερίδα έως τότε λοιπόν επιτελεί το έργο της, δηλαδή την ενημέρωση των αναγνωστών για τα γεγονότα τα οποία λαμβάνουν χώρα στην Κύπρο, κρατώντας μια στάση ουδετερότητας αφού δεν εκφράζεται ούτε υπέρ, αλλά ούτε κατά των γεγονότων.

⁶⁵ *Εστία*, 31.10.1931, σ.1.

⁶⁶ Μάλιστα θεωρεί ότι : «*Ίσως της Κύπρου ο αγών να μη σημαίνει μόνον την απαρχήν της απελευθερώσεως της Ελληνικής μεγαλονήσου. Ίσως να αποτελέη ένα σπινθήρα σωτήριον και διά την υπόλοιπον Ελλάδα*», αφού μετά τη Μικρασιατική καταστροφή έχει νεκρώσει κάθε πατριωτική ιδεολογία στις ψυχές των Ελλήνων, κάνοντάς τους να στραφούν προς έναν υλισμό ο οποίος τους έχει διαβρώσει. *Εστία*, 31.10.1931, σ. 1.

⁶⁷ Η *Πατρίς* θεωρήθηκε το ημιεπίσημο όργανο της βενιζελικής παράταξης και εικάζεται ότι ήταν η πρώτη σε κυκλοφορία εφημερίδα. Βλ. Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2004, τόμ. 4ος: 106.

⁶⁸ Το άρθρο φέρει τον τίτλο «*Οι Αγώνες των Κυπρίων δια την Ενωσιν*». *Πατρίς*, 21.10.1931, σ. 1.

⁶⁹ *Πατρίς*, 22.10.1931, σ. 8.

Ωστόσο σε άρθρο που δημοσιεύει η *Πατρίς*, στο πρωτοσέλιδο της 25ης Οκτωβρίου 1931, παίρνει θα λέγαμε ευγενικά θέση υπέρ των Ελληνοκυπρίων. Η υπερβολική θετικά διακεκλιμένη στάση της εφημερίδας στα γεγονότα, αυτομάτως θα αναιρούσε την υποστήριξη της ως προς τον πρωθυπουργό και ταυτόχρονα θα κλόνιζε και την πολιτική κατεύθυνση της εφημερίδας. Αναπτύσσει δηλαδή έναν άκρως διπλωματικό ρόλο, στάση η οποία δικαιολογείται από το γεγονός ότι υποστήριζε την πολιτική του Βενιζέλου. Συγκεκριμένα το άρθρο το οποίο έφερε τον τίτλο «*Η Φωνή του Αίματος*»⁷⁰ ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Το πολυπαθές Ελληνικόν Έθνος, το επί τρισχίλια έτη μαχόμενον και αιμορραγούν διά τας ελευθερίας αυτού και όλων των ασθενών και αδικουμένων λαών, ουδέποτε επεδίωξε να σφετερισθή ως κατακτητής ξένα εδάφη και να υποτάξη ξένους λαούς. Ηγωνίσθη αείποτε διά τον οίκον του και δια την εθνικήν του ενότητα, χωρίς να αδικήση κανένα... Λαός φιλελεύθερος και μέγας ως ο Αγγλικός δεν είναι δυνατόν παρά να συγκινηθή εις το τέλος από την ευγενεστάτην ταύτην χειρονομίαν του Κυπριακού λαού, ο οποίος δεν ζητεί τίποτε το παράλογον και τίποτε το ανέφικτον*».⁷¹

Σε πρωτοσέλιδο άρθρο της την 26η Οκτωβρίου λέει χαρακτηριστικά: «*Η ιστορία της Μεγαλονήσου Κρήτης θα είναι και ιστορία της Μεγαλονήσου Κύπρου. Η διαφορά θα έγκειται μόνον εις το ότι ο κυρίαρχος της Κύπρου είναι μέγα και πανίσχυρον Κράτος λαού πολιτισμένου, ευγενούς και φιλελεύθερου. Και αυτή η διαφορά παρέχει βάσιμον ελπίδα ότι ο αγών των αδελφών Κυπρίων, θα εύρη μίαν ημέραν ευκολότεραν και ανωδυνωτέραν την δικαίωσιν αυτού... Ευτυχώς το ζήτημα τίθεται σήμερον μεταξύ Κύπρου και Αγγλίας και μεταξύ των δύο θα λυθή άνευ ουδεμίας αναμίξεως του επισήμου Ελληνικού Κράτους*»⁷². Οι παραπάνω αναφορές εναλλάσσονται με τα άρθρα πληροφοριακού χαρακτήρα που είναι διασκορπισμένα στα φύλλα της εφημερίδας⁷³.

Στα φύλλα ωστόσο που ακολουθούν ασκεί αρκετά έντονη αλλά διπλωματική

⁷⁰ *Πατρίς*, 25.10.1931, σ. 1.

⁷¹ Αντιστοίχως σε άλλο άρθρο στην ίδια σελίδα επισημαίνει: «*Το σάλπισμα αυτό έπρεπε να ακουσθή, μολοντί βαθύτατα θλίβομεθα διότι συνωδεύθη και από μερικές λάμψεις πενθίμους. Έπρεπε να ακουσθή δια να πεισθή ο κόσμος ολόκληρος, και ιδίως ο την Κύπρον σήμερον κατέχων, ότι όλα εις την εποχήν μας εξαγοράζονται ίσως και καταπνίγονται, εκτός του πόθου της λυτρώσεως. Και αν ο αγών υπήρξε και άφρων και άνισος, και η έκβασίς του εκ των προτέρων βεβαία, αλλ' όμως το σύνθημά του και το σύμβολον ακόμη εντυπωτικώτερα απηχούν και απαστράπτουν, ως του Ανθρωπισμού ενστικτώδεις εκδηλώσεις*». *Πατρίς*, 25.10.1931, σ. 1.

⁷² *Πατρίς*, 26.10.1931, σ. 1.

⁷³ *Πατρίς*, 26.10.1931, σ. 7 και 8.

κριτική, εναντίον της απόφασης της Αγγλίας να καταργήσει το Σύνταγμα και να πάρει μέτρα, ώστε να καταπνίξει την αντίδραση των Ελληνοκυπρίων⁷⁴.

Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

Συνοψίζοντας τη σύντομη αυτή αναφορά μας πρέπει αρχικά να επισημά-
νουμε, ότι η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί ένα μόνο μικρό δείγμα του υλικού
που υπάρχει, όσον αφορά το υπό εξέταση θέμα, που λόγω της φύσεως και της
διάρκειας της σημερινής εκδήλωσης δεν ήταν εφικτό να λάβει μεγαλύτερη
έκταση, κυρίως όσον αφορά την χρονική περίοδο την οποία μελέτησα⁷⁵.

Η επιλογή των προαναφερόμενων τεσσάρων εφημερίδων, κάθε άλλο παρά
τυχαία ήταν, μιας και η κάθε μια από αυτές χαρακτηρίζεται από διαφορετική
πολιτική τοποθέτηση. Όπως επιβεβαιώνεται, η πολιτική τοποθέτηση του κάθε
εντύπου επηρέασε και τη γραμμή που ακολούθησε όσον αφορά τα Οκτωβριανά
(1931) και τον τρόπο με τον οποίο τα προσέγγισε.

Αρχίζοντας από το *Ριζοσπάστη* ο οποίος ήταν το επίσημο όργανο του Κομμου-
νιστικού Κόμματος στην Ελλάδα, παρατηρούμε ότι όσον αφορά το θέμα της Κύ-
πρου και των όσων συνέβησαν κατά το μήνα Οκτώβριο (1931), κάθε άλλο παρά
τα γεγονότα απασχολούν την αρθρογραφία της εφημερίδας. Το σύνολο των άρ-
θρων που εντοπίσαμε ήταν μόλις δύο, ένα εκ των οποίων πρωτοσέλιδο⁷⁶. Η
γραμμή που ακολουθεί η εφημερίδα μέσα από τις δύο αναφορές κάθε άλλο παρά
φαίνεται να υποστηρίζει την ενωτική προσπάθεια των Ελληνοκυπρίων, καθώς,
όπως αναφέρει ευθαρσώς, αυτή είναι υποκινούμενη από τους κεφαλαιοκράτες
της Κύπρου που λόγω οικονομικών συμφερόντων θέλουν να ενωθούν με την
Ελλάδα, οι οποίοι αγνοούν εντελώς τις ανάγκες και τις δυσκολίες που αντιμε-
τωπίζει ο λαός της Κύπρου. Αναγνωρίζει ότι πρέπει να απομακρυνθεί από την
κυριαρχία της Αγγλίας το νησί, υποστηρίζοντας ωστόσο, ότι ο καλύτερος δρό-
μος είναι η ανεξαρτησία και όχι η ένωση με την Ελλάδα.

Η δεύτερη εφημερίδα που μελέτησα, η *Ακρόπολις*, η αρχαιότερη όλων των
ελληνικών εφημερίδων, την περίοδο που εξετάζουμε βρίσκεται εναντίον της βε-
νιζελικής πολιτικής και κατακρίνει έντονα την στάση που υιοθέτησε ο Βενιζέλος

⁷⁴ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «Δεν ζητούν Σύνταγμα και υλικές παροχές οι Κύπριοι από την Κυρίαρχον Δύναμιν. Εκείνο που ζητούν είναι άλλο. Είναι λυπηρόν που δεν κατενοήθη ακόμη εκ μέρους των εκπροσωπούντων την Αγγλικήν κοινήν γνώμην, οι οποίοι αγνοούντες τα πράγματα αποδίδουν μέχρις ώρας τουλάχιστον την Κυπριακήν εξέγερσιν εις πολύ ταπεινά ελατήρια». *Πατρίς*, 31.10.1931, σ. 1.

⁷⁵ Περιορίστηκα στη μελέτη μόνο του Οκτωβρίου 1931, λόγω μη δυνατότητας να έχει η εισήγηση μεγαλύτερη έκταση.

⁷⁶ *Ριζοσπάστης*, 26.10.1931, σ. 1.

απέναντι στα γεγονότα. Τάσσεται υπέρ του αγώνα των Ελληνοκυπρίων, παρουσιάζοντας πλούσια αρθρογραφία κατά το μήνα που αυτά λαμβάνουν χώρα. Η στάση της εφημερίδας είναι ξεκάθαρη από την αρχή και θεωρώ ότι από τις τέσσερις που μελέτησα, είναι εκείνη η οποία εκφράζει την άποψη της αμεσότερα. Επίσης τόσο αυτή, όσο και η *Εστία*, είναι οι δύο από τις τέσσερις εφημερίδες που σε άρθρο τους κάνουν νύξη για την ουδέτερη στάση που εξέφρασαν οι Τουρκοκύπριοι απέναντι στα γεγονότα.

Η *Εστία*, η τρίτη κατά σειρά εφημερίδα που μελετήθηκε, επιλέχθηκε γιατί είχε άμεση σχέση με τον Αλέξη Κύρου. Η πολιτική της κατεύθυνση είναι φιλελεύθερη, ωστόσο τη βενιζελική πολιτική την υποστήριζε κατά περίπτωση. Όσον αφορά το θέμα των Οκτωβριανών (1931), στην αρχή φαίνεται η στάση της να εκφράζει μια ουδετερότητα, πράγμα που όπως επισημάναμε δικαιολογείται από το γεγονός ότι είχε άμεση σχέση με τον Αλέξη Κύρου και προφανώς δεν ήθελε να δημιουργήσει μέσω της αρθρογραφίας της περαιτέρω προβλήματα στην ήδη τεταμένη κατάσταση. Ωστόσο η στάση της μεταβάλλεται σημαντικά στην πορεία των γεγονότων, πράγμα πάλι που θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι ο Κύρου ανακλήθηκε από το Βενιζέλο.

Η εφημερίδα μοιάζει λοιπόν, με αφορμή αυτό το γεγονός, να «απελευθερώνεται» εκφράζοντας και αυτή έντονα τη συμπαραστάση της υπέρ του αγώνα των Ελληνοκυπρίων και κατακρίνοντας τη στάση της βενιζελικής κυβέρνησης.

Τέλος η εφημερίδα *Πατρίς* η οποία ήταν μια από τις κατεχοχίν εκπροσώπους της βενιζελικής πολιτικής, φαίνεται στο θέμα της Κύπρου να κρατά τη διπλωματικότερη στάση. Η αρθρογραφία της, μετά το *Ριζοσπάστη*, είναι η πιο περιορισμένη, χωρίς να λείπουν σημαντικά άρθρα μέσα από τα οποία, να μην εκφράζει την συμπαραστάση της στον αγώνα του Ελληνοκυπριακού Λαού και αναγνωρίζει τα δίκαια αιτήματά του, αλλά δεν παύει να καταδικάζει οποιαδήποτε βίαιη κίνηση και από μέρους των Άγγλων και από μέρους των Ελληνοκυπρίων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, οι Άγγλοι, όντας από τους πιο ευγενείς και φιλελεύθερους στο πνεύμα λαούς, κάποια στιγμή θα παραχωρήσουν στην Κύπρο την ελευθερία της, αλλά αυτό θα συμβεί όταν θα έχουν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες. Η στάση της δικαιολογείται από το γεγονός ότι δεν ήθελε να εκφραστεί εναντίον της Αγγλίας, λόγω και της αντίστοιχης θέσης που κρατούσε η βενιζελική κυβέρνηση επί του θέματος. Όπως υποστηρίζει, το πολιτικό ζήτημα αφορά την Αγγλία και την Κύπρο και πρέπει μεταξύ των δύο να λυθεί. Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν υπάρχει καμία αναφορά ούτε στις δηλώσεις του Βενιζέλου όσον αφορά τα γεγονότα, αλλά ούτε και στην στάση που κράτησαν οι Τουρκοκύπριοι. Ο ρόλος της εφημερίδας απέναντι στα γεγονότα είναι περισσότερο πληροφοριακός και υποστηρικτικός μέσα από την ιστορική αναδρομή που παρεμβάλλει σε πλήθος άρθρων της, μια πολύ εύστοχη κίνηση, ώστε να δικαιολογήσει την συμπαραστάση της στους Ελληνοκυπρίους.

Συνοψίζοντας, και οι τρεις από τις τέσσερις εφημερίδες, εκτός δηλαδή του *Ριζοσπάστη*, φαίνεται ότι επιδοκιμάζουν το ξέσπασμα των Ελληνοκυπρίων θεωρώντας τα επεισόδια ως αποκορύφωμα των χρόνιων αγώνων τους. Ωστόσο ακόμη και ο *Ριζοσπάστης*, παρά το γεγονός ότι δεν συμφωνεί με το ενωτικό αίτημα των γεγονότων, δεν αμφισβητεί το δίκαιο αίτημα των Ελληνοκυπρίων να αποτινάξουν τον αγγλικό ζυγό από πάνω τους. Παρατηρούμε λοιπόν ότι, ανεξάρτητα από την πολιτική τους τοποθέτηση και από τις όποιες αντίθετες απόψεις μπορεί να εκφράζουν, στο σύνολο τους και οι τέσσερις εφημερίδες υιοθετούν μια παρόμοια γραμμή, θετική και υποστηρικτική απέναντι στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι, αν και αντιπροσωπεύουν μια πολιτική γραμμή, διαχωρίζουν την θέση τους άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, απέναντι σε ένα πραγματικό γεγονός όπως είναι τα Οκτωβριανά (1931). Αναγνωρίζουν τον αγώνα και το δικαίωμα στην ελευθερία, ανεξάρτητα από το αν συμφωνούν ή όχι με τη γραμμή που ακολουθείται κατά τη διεξαγωγή των γεγονότων, ενώ παράλληλα, με εξαίρεση ίσως το *Ριζοσπάστη*, δεν παραλείπουν συνεχώς και αδιαλείπτως να πληροφορούν όσο το δυνατόν λεπτομερέστερα τους αναγνώστες για όσα λαμβάνουν χώρα στην Κύπρο.

Βιβλιογραφία

1. Alastos, D. (1976), *Cyprus in History. A survey of 5000 years*, London: Zeno.
2. Αναγνωστοπούλου, Σ. (2014). *Νεότερη Κυπριακή Ιστορία, Σημειώσεις Μαθημάτων*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
3. Αξελός, Α. (1991). Το Κυπριακό και η σχέση Κυπρίων και Ελλαδιτών στους κοινούς αγώνες, *Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής* (27), τχ. 43-48, σσ. 43-48.
4. Choisi Jeanette, (2010). «*The Greek Cypriot Elite: Its social function and legitimation*» στο: Solomou E. - Faustmann H. (Επιμ.), *Colonial Cyprus 1878-1960: Selected Readings from the Cyprus Review*, Nicosia: University of Nicosia, Nicosia: σσ. 306-307.
5. Δρούλια, Α. & Κουτσοπανάγου, Γ. (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών.
6. Λύχνος, Γ. (1972). *Ο Τύπος, Χθες – Σήμερα - Αύριο*. Κέρκυρα: Πλειάς.
7. Μαρκέτος, Σπ. (1999). 1931: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 68-69-70, σσ. 248-261.

8. Nevzat, A. (2005) Nationalism Amongst the Turks of Cyprus: The first Wave. University of ULUM. Διαθέσιμο στο: <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9514277511.pdf> [Ανακτήθηκε, 25/8/2017].
9. Παντελής, Στ. (1986), *Η Νέα Ιστορία της Κύπρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Φλώρος.
10. Παπαγεωργίου, Σ. (1996), *Η πρώτη περίοδος της «Αγγλοκρατίας» στην Κύπρο*, Αθήνα: Παπαζήσης.
11. Παπαδημήτρης, Π. (Επίμ.) (1997), *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου: 1878-1978*, Λευκωσία: Εκδόσεις Επιφανίου.
12. Παπαδημητρίου, Δ. (2006), *Από τον Λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοκοφρόνων - Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1957*. Αθήνα: Σαββάλας.
13. Παπαπολυβίου, Π. (2003). «Κύπρος 1922-1940». Στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 - Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940 Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 325-336.
14. Παυλίδης, Α. (1993). *Ιστορία της Νήσου Κύπρου - Τόμος Τέταρτος: Από το 1571 μέχρι το 1964*. Λευκωσία: Φιλόκυπρος.
15. Περικλέους, Χρ. (2007), *Το δημοψήφισμα του 2004. Το περιφερειακό και Διεθνές Περιβάλλον. Η πρόσληψη της λύσης και η Συγκυρία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
16. Σβολόπουλος, Κ. (1978), *Η στάση της ελληνικής κυβερνήσεως κατά την κυπριακή κρίση του 1931*, Επιστημονική επετηρίδα της Παντείου Ανωτάτης σχολής Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
17. Στυλιανού, Π. (2013), «Η Εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)». Στο: *Οι Αγώνες πριν τον Αγώνα του 1955. Πτυχές από την προετοιμασία οργάνωσης του Αγώνα*, Λευκωσία: Ακαδημία Ιστορικών Σπουδών, σσ. 11-108.

Εφημερίδες

1. *Ακρόπολις*, 1.10.1931-31.10.1931
2. *Εστία*, 1.10.1931-31.10.1931
3. *Πατρίς*, 1.10.1931-31.10.1931
4. *Ριζοσπάστης*, 1.10.1931-31.10.1931

Η εξέγερση των 18 ΕΑΚιτών Η συμβολή της αγροτικής εξέγερσης στη συσπείρωση των αγροτικών οργανώσεων κατά την ταραχώδη περίοδο του 1948 στα πλαίσια των κοινωνικοπολιτικών αλλαγών

Ιωάννα Αλεξάνδρου

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου

Επικοινωνία: joanalex93@gmail.com

Λέξεις κλειδιά: **Αγρότες, Βρετανική Αυτοκρατορία, εξεγέρσεις**

Εισαγωγή

Το έτος 1948, στο χωριό Περβόλια της επαρχίας Λάρνακας διαδραματίστηκε η εξέγερση των 18 αγροτών, που ήταν ενταγμένοι στην ΕΑΚ (Ένωση Αγροτών Κύπρου), η οποία υπαγόταν στον χώρο της αριστερής πολιτικής ιδεολογίας. Οι αγρότες είχαν εξεγερθεί τότε κατά του Γερμανοεβραίου ιδιοκτήτη ενός ανεκμετάλλευτου κομματιού γης. Οι Ανδρέας Ορφανίδης, Ανδρέας Ρωτή, Βασίλης Μίξης (Βάτσιος), Βάσος Βαγιανός, Γεώργιος Χάλιου, Δημήτρης Πασιουρτίδης, Ευγένιος Ιωάννου (Φκενόλιας), Κώστας Μιχαήλ, Κώστας Σάββα, Λευτέρης Μωυσέως, Μιχάλης Σταύρου Θεοκλείτου, Νικόλας Κατσάρη, Παναγιώτης Λαζαρίδης, Σάββας Κούρρη, Σοφοκλής Χαραλάμπους, Σπύρος Κυριάκου, Χαμπής Κατσιαούνας, Χρίστος Αντζουλής, κατέλαβαν και καλλιέργησαν ένα επί χρόνια αναξιοποίητο τεμάχιο γης.

Η οργάνωση του αγροτικού κινήματος

Ο αγροτικός πληθυσμός της Κύπρου, την περίοδο που μελετούμε, αποτελεί το 74,3% του κυπριακού πληθυσμού με βάση την απογραφή πληθυσμού του 1946. Με τη δημιουργία της πολιτικής παράταξης ΚΚΚ τα αγροτικά ζητήματα επαναπροσδιορίζονται και τίθενται νέες βάσεις, αφού στην ιδρυτική διακήρυξη του κόμματος και στους στόχους του περιλαμβάνονται κυρίως τα βασικά αιτήματα των αγροτών, τα οποία θα υλοποιούνταν με συστηματικούς αγώνες.

Αιτήματα όπως, «να προστατευθούν οι αγρότες από την τοκογλυφία», «να δοθεί η γη στους καλλιεργητές», «να λυθούν προβλήματα αρδευτικού», καθώς και πολλά άλλα προβλήματα σχετικά με τους γεωργοκτηνοτροφικούς κλάδους, γίνονται προτεραιότητα του κόμματος.

Μετά και το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η παράταξη της Αριστεράς παρότρυνε τους παλιούς αγωνιστές, τους αγρότες και τους εργάτες να κινηθούν, να οργανωθούν και να προχωρήσουν σε αγώνα.

Ωστόσο, το 1942 ιδρύθηκε η Παναγροτική Ένωση Κύπρου, η οποία είχε στελέχη και μέλη κυρίως άτομα που άνηκαν στο χώρο της Δεξιάς πολιτικής παράταξης, περιθωριοποιώντας τους αγροτομορφωτικούς συλλόγους. Έτσι σταδιακά δημιουργήθηκε διχασμός ανάμεσα στους αγρότες, με αποτέλεσμα να επαναδραστηριοποιηθούν, πιο δραστήρια αυτή τη φορά, οι αγροτομορφωτικοί σύλλογοι.

Ένα χρόνο μετά και με τη λαμπρή νίκη της Αριστεράς στις δημοτικές εκλογές του 1943, οι μορφωτικοί σύλλογοι καθιερώθηκαν και κυριάρχησαν σε μεγάλο βαθμό στην κυπριακή ύπαιθρο. Οι σύλλογοι αυτοί είχαν πολύπλευρη δράση ενώ τους προβληματίζαν ιδιαίτερα τα προβλήματα των αγροτών. Το Σεπτέμβριο του 1942 έγινε η πρώτη επαρχιακή συνδιάσκεψη των μορφωτικών συλλόγων Λευκωσίας. Οι συνδιασκέψεις αυτές σταδιακά καθιερώθηκαν ως ετήσιος θεσμός. Η πόλη της Λάρνακας φιλοξένησε την εν λόγω συνδιάσκεψη το έτος 1944 στο χωριό Κίτι.

Στην πορεία η οργάνωση άλλαξε ονομασία ονομάστηκε ΕΑΚ και υλοποίησε την πρώτη συνδιάσκεψή της το Μάρτιο του 1947. Ένα χρόνο μετά, τα μέλη της διεκδίκησαν με την αυθόρμητη εξέγερσή τους την καλλιέργεια ενός μεγάλου κομματιού αγροτικής γης.

Στην πορεία μετά την εξέγερση αυτή, η ΕΑΚ συσπείρωσε τον κόσμο της και από τότε μέχρι και σήμερα, πλέον με νέα ονομασία ΕΚΑ, στέκεται στο πλευρό των αριστερών αγροτών συνδικαλιστών.

Την περίοδο που υλοποιήθηκε η υπό εξέταση εξέγερση η ΕΑΚ είχε ένα χρόνο λειτουργία στο ενεργητικό της. Οι 18 εξεγερθέντες ήταν τακτικά μέλη τόσο των αγροτομορφωτικών συλλόγων όσο και των συνδιασκέψεων της ΕΑΚ.

Τα γεγονότα

Οι αγρότες, από τις αρχές Ιουνίου μέχρι τα μέσα Ιουλίου, κατέλαβαν το χώρο και ξεκίνησαν να δουλεύουν τη γη. Έκαναν γεώτρηση και καλλιέργησαν προΐοντα, μέχρι τη στιγμή που ο νόμιμος ιδιοκτήτης αντιλήφθηκε την αξιοποίηση της γης του και κατήγγειλε μέσω δικηγόρου στις αποικιακές αρχές το συμβάν. Μετά από την καταγγελία οι 18 αγρότες συνελήφθησαν από τις αποικιακές αρχές, αλυσοδέθηκαν και μεταφέρθηκαν στο Κάστρο της Λάρνακας μέχρι την

εκδίκαση της υπόθεσής τους. Με την εκδίκαση της υπόθεσής τους κατέληξαν στις Κεντρικές Φυλακές στη Λευκωσία, όπου παρέμειναν για τρεις μήνες¹.

Τόσο ο αποικιοκρατικός μηχανισμός, όσο και ο Γερμανοεβραίος τσιφλικάς, καταδίκασαν τους αγρότες αφενός σε τρίμηνη φυλάκιση και αφετέρου σε οικονομική εξαθλίωση. Κατά κανόνα την περίοδο αυτή η ανεργία και η οικονομική εξαθλίωση μάστιζαν κυρίως τον αγροτικό πληθυσμό.

Ο Δημήτρης Πασιουρτίδης, στην προσπάθεια καταγραφής του χρονικού της εξέγερσης αυτής, αναφέρει πως «στο δρόμο για τις κεντρικές φυλακές στη Λευκωσία το ηθικό μας ήταν ακμαίο και τραγουδούσαμε επαναστατικά τραγούδια»².

Από προφορικές μαρτυρίες δε, που συνέλεξε η γράφουσα από συγγενείς των 18 εξεγερθέντων, καθώς και από μέλη του Κοινοτικού Συμβουλίου Περβολιών³, πληροφορούμαστε ότι οι αγρότες είχαν ως σύνθημά τους το «Η γη στους καλλιεργητές της».

Ιστορικό υπόβαθρο

Όσον αφορά το ιστορικό-πολιτικό σκηνικό που διαμορφώνεται στην Κύπρο εκείνη την περίοδο αξίζει να σημειώσουμε τα εξής. Η δεκαετία του '40 καθόρισε το πολιτικό και κοινωνικό μέλλον του νησιού, ιδιαίτερα μάλιστα αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τη νικηφόρο έκβασή του εναντίον του φασισμού και την επιστροφή των Κυπρίων αποστράτων που πολέμησαν με τους Βρετανούς⁴.

Η αγροτιά στις αρχές της δεκαετίας του 1940 αποτελούσε το 74,3%⁵ του κυπριακού πληθυσμού με βάση την απογραφή πληθυσμού του 1946, την ίδια

¹ Άντρος Παυλίδης, «Ένωση Αγροτών Κύπρου (ΕΑΚ)», Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμ.5, Λευκωσία: Φιλόκυπρος, σ.116.

² Συντακτική Επιτροπή, «Πρώτα Βήματα Οργάνωσης και Δράσης», στο ΕΑΚ-ΕΚΑ από τα πέτρινα χρόνια του ξεκληρίσματος μέχρι τις μέρες μας, Ττίκου Ανθή (επιμέλεια), Λευκωσία: Πρίντκο, 2012, σ.44.

³ Προφορική Μαρτυρία Οικογένειας Λαζαρίδη προς Ιωάννα Αλεξάνδρου, Περβόλια, Μάρτιος 2017, passim Προφορική Μαρτυρία Χριστόφορου Παντελή, Γραμματέα Κοινοτικού Συμβουλίου Περβολιών προς Ιωάννα Αλεξάνδρου, Περβόλια, Μάρτιος 2017.

⁴ Χαίντς, Α, Ρίχτερ, «Μέρος Ε', Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος», Ιστορία της Κύπρου, τόμος Πρώτος 1878-1949, μετάφραση Κώστας Σαρρόπουλος, επιμ. Χριστίνα Τουτούνα, Εστία, Αθήνα, 2007, σ.619-647.

⁵ Απογραφή Πληθυσμού 1946 βλέπε:

http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/populationcondition_22main_keyfarchive_gr/populationcondition_22main_keyfarchive_gr?OpenForm&yr=19468DE890B9A3693030C9B09DCB81EDD140&n=1946.

περίοδο δε άρχισαν να δραστηριοποιούνται και οι αγροτομορφωτικοί σύλλογοι, οι οποίοι αφύπνισαν τον εργάτη από την τοκογλυφία και από τον καταπιεστικό αποικιοκρατικό μηχανισμό. Κύριο μέλημα των αγροτομορφωτικών συλλόγων ήταν η ενημέρωση και κινητοποίηση του λαού σχετικά με το εθνικό ζήτημα και την κοινωνική πρόοδο.

Από το 1946 έως το 1948 οι Βρετανοί προσπάθησαν, μάταια, να εισαγάγουν ένα νέο σύνταγμα, στο οποίο από την αρχή αντιτάχθηκαν η Κυπριακή Εκκλησία και η Δεξιά (το Κυπριακό Εθνικό Κόμμα).

Η Αριστερά, με το ΑΚΕΛ, παρότι εχθρική και αυτή, υποστήριξε όπως ακουσθούν και μελετηθούν οι προτάσεις και γίνει προσπάθεια βελτίωσής τους προτού απορριφθούν, υιοθετώντας τη γραμμή «αυτοκυβέρνηση μέχρι την ένωση».

Η Διασκεπτική Συνταγματική Συνέλευση στην οποία αντιπροσωπεύθηκαν οι πολιτικοί και οικονομικοί φορείς όλων των κυπριακών κοινοτήτων (Ελληνοκύπριοι με την αποχή της Δεξιάς, Τουρκοκύπριοι και Μαρωνίτες) οδηγήθηκε τελικά σε ναυάγιο.

Μέσα από αυτή την αποτυχία οι εμπλεκόμενες πλευρές σκλήρυναν τη στάση τους. Οι Βρετανοί προσπάθησαν να εισαγάγουν σκληρότερα μέτρα ειδικά στο τομέα της εκπαίδευσης και στον αγώνα κατά της Ένωσης με την Ελλάδα, ενώ αυξήθηκε η ένταση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, ιδιαίτερα μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα.

Την περίοδο αυτή παρατηρείται η πρώτη μαζική μορφή αντίστασης προς τον αποικιακό ζυγό μέσω απεργιών για την κάλυψη των αιτημάτων τους σχετικά με τη βελτίωση των εργασιακών συνθηκών των μαζών αυτών, τον τερματισμό της πολύωρης εργασίας, καθώς και των αντίξων συνθηκών που επιβάρυναν τις εργατικές μάζες.

Έτσι σταδιακά το 1948 καθιερώθηκε ως έτος αποστασιών, απεργιών και μικροεξεγέρσεων που συνέβαλαν σταδιακά στην εξάλειψη της εκμετάλλευσης του αγροτικού και εργατικού κόσμου. Κατά το έτος αυτό οι οικοδόμοι, οι μεταλλωρύχοι, οι αμιαντωρύχοι και οι αγρότες αντέδρασαν κατά του αποικιακού ζυγού, οργανωμένα και μαζικά, ενάντια στη συνεχόμενη εκμετάλλευση και οικονομική απομύζηση που δέχονταν από τους Βρετανούς.

Ο Ιανουάριος του 1948 αποτελεί το μήνα έναρξης της απεργιακής κινητοποίησης των μεταλλωρύχων, οι οποίοι εναντιώθηκαν κατά της Μεταλλευτικής Εταιρείας. Οι κινητοποιήσεις των μεταλλωρύχων εκτυλίχθηκαν την ίδια περίοδο που κήρυξαν και οι οικοδόμοι την απεργία τους.

Οι αγώνες των αγροτών

Στην παρούσα ανακοίνωση εστιάζουμε στην εξέγερση των 18 ΕΑΚιτών, οι οποίοι εξεγέρθηκαν διεκδικώντας το δικαίωμα της επιβίωσής τους και της καλλιέργειας της γης στην περιοχή Περβολιών. Η εξέγερσή τους αποτελεί κατά βάση συνέπεια του τεταμένου κλίματος του 1948 και θεωρείται ως η πρώτη μαζική αγροτική εξέγερση.

Βασικές αιτίες που προκάλεσαν την εξέγερση των αγροτών ήταν η άνιση κατανομή των κλήρων, τα ποικίλα οικονομικά βάρη που επιβάλλονταν από την κεντρική εξουσία στους μικροϊδιοκτήτες της γης ή στους ακτήμονες, η απουσία ιδιοκτησίας γης, η απορρόφηση των μικρών κλήρων από τη μεγάλη ιδιοκτησία της γης σε βάρος της κοινοτικής αρχής, φτάνοντας στο κορύφωμά τους με την πλήρη επικράτηση του φεουδαρχικού συστήματος εκμετάλλευσης της γης.

Αυτούς τους αγροτικούς αγώνες στελέχωναν κυρίως τα κατώτατα λαϊκά στρώματα, επιδιώκοντας ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο τόσο για τους ίδιους όσο και για τις οικογένειές τους.

Η συμβολή του Τύπου στην εξέγερση

Εξετάζοντας τη συμβολή του Τύπου στην Κύπρο στο υπό εξέταση θέμα, διαπιστώνουμε ότι οι εφημερίδες της εποχής (*Έθνος*, *Κυπριακός Φύλαξ*, *Ανεξάρτητος*, *Δημοκράτης*, *Εργάτης* κ.λπ.) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, στην ενημέρωση και πληροφόρηση του κοινού για τα γεγονότα και τις εξελίξεις, στην ανάπτυξη και καθιέρωση του συνδικαλισμού, των εργατικών και αγροτικών οργανώσεων, των πολιτικών κομμάτων, και βέβαια στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, τόσο για τα τοπικά θέματα, όσο και για τις διεθνείς εξελίξεις.

Το θέμα της εξέγερσης των 18 ΕΑΚιτών, καθώς και των αποστασιών-απεργιών των διάφορων συνδικαλιστικών οργανώσεων του νησιού, δεν ήταν δυνατόν να μην απασχολήσει τον κυπριακό Τύπο. Με αναδημοσιεύσεις υπομνημάτων ή ομιλιών σημαντικών πολιτικών παραγόντων, δηλώσεις υπουργών και πολιτικών, προβολή της επιχειρηματολογίας των αγωνιζόμενων, αγροτών, εργατών, κτιστών, μεταλλωρύχων, ο κυπριακός Τύπος γίνεται ο καθοριστικός παράγοντας στην ενημέρωση και διαμόρφωση της κυπριακής κοινής γνώμης και την πρόσληψη του όλου θέματος από την κυπριακή κοινωνία.

Συγκεκριμένα η εφημερίδα *Ανεξάρτητος*, κύριο εκφραστικό όργανο του κόμματος της Αριστεράς κατά τη δεκαετία του 1940, δημοσιεύει λίγους μήνες μετά την εξέγερση την επιστολή που συνέταξαν και προώθησαν μέλη της ΠΕΟ προς τον αποικιακό Γραμματέα. Παραθέτουμε πιο κάτω αυτούσιο το απόσπασμα από τον Τύπο:

«Διά την επιστροφήν της γης εις τους καλλιεργητάς της». ⁶

Καθ' ον χρόνον οι ακτήμονες αγρόται συνεχίζουν τον αγώνα των δι' απαλλοτριώσιν της τσιφλικιάδικης γης, ο εργαζόμενος λαός εκδηλώνει προς αυτούς την αλληλεγγύην του και προσφέρει την βοήθειάν του διά την ικανοποίησιν της τόσοσν δικαίας αξιώσεως των ακτημόνων. Ούτω σχετικώς με το γνωστόν διάβημα των 18 οικογενειών ακτημόνων του χωρίου Περβόλια, ο ΓΓ της ΠΕΟ απέστειλε προς τον Αποικιακόν Γραμματέα την ακόλουθον επιστολήν:

«Έντιμε Κύριε,

Το Εκτελεστικό Συμβούλιο της ΠΕΟ, στην συνεδρία του της 30.3.48, άκουσε έκθεση για το διάβημα 18 ακτημόνων του χωρίου Περβόλια, που μπήκαν στο κτήμα κάποιων Γερμανών, ζητούντες από την Κυβέρνηση την απαλλοτριώσή του υπέρ των ακτημόνων της περιοχής. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο της ΠΕΟ είδε με εξαιρετικήν συμπάθειαν την αυθόρμητον αυτήν ενέργειαν των ακτημόνων χωρικών, είμαστε δε απόλυτα βέβαιοι πως με την ίδια συμπάθεια θα δη το διάβημά τους και η Κυβέρνησις. Είμαστε βέβαιοι πως η Κυβέρνηση δεν πρόκειται να μείνη προσκολλημένη στους τύπους των Νόμων, πως θα αντιληφθή πόσον επιτακτικό είναι το καθήκον της να λύση κατά τον πιο αποφασιστικόν - μέσα στις σημερινές συνθήκες - τρόπον, το πρόβλημα της επιστροφής της γης στους πραγματικούς καλλιεργητάς της. Το διάβημα των ακτημόνων στα Περβόλια δίνει στην Κυβέρνηση την καλύτερη ευκαιρία για να δείξη ευρύτητα πνεύματος και προοδευτικότητα έναντι ενός τόσοσν σοβαρού - του πιο σοβαρού - προβλήματος του τόπου μας».

Γενικότερα ο κυπριακός Τύπος μέσω των τίτλων, των άρθρων του και του περιεχομένου τους, διαμορφώνει θετικά την κοινή γνώμη προς τους αγροτικούς και εργατικούς αγώνες, μιλώντας με συμπάθεια για τους εξεγερθέντες. Ας δούμε μερικούς τίτλους και φράσεις που το αποδεικνύουν αυτό:

«Επιστροφή της γης εις τους καλλιεργητάς της». ⁷

«Μαχητική διεκδίκηση των εργατικών αιτημάτων». ⁸

«Ο αγώνας των μεταλλωρύχων είναι αγώνας ολάκερου του κυπριακού λαού». ⁹

«Αλληλεγγύη προς τους Μεταλλωρύχους». ¹⁰

⁶ Εφημερίδα : Ανεξάρτητος, Τρίτη 5 Οκτωβρίου , 1948, Λευκωσία.

⁷ «Δια την επιστροφήν της γης εις τους καλλιεργητάς της», εφημερίδα Ανεξάρτητος, 5 Οκτωβρίου 1948, Λευκωσία.

⁸ Εφημερίδα Εργάτης, 16 Αυγούστου 1948, Λευκωσία.

⁹ Εφημερίδα Εργάτης, 9 Φεβρουαρίου 1948, Λευκωσία.

¹⁰ Εφημερίδα Ανεξάρτητος, Πέμπτη, 1 Ιανουαρίου 1948, Λευκωσία.

Διαβάζουμε στο άρθρο:

«Μαχητική Διεκδίκηση των εργατικών αιτημάτων¹¹:

Κάτω από φριχτές οικονομικές συνθήκες, που τους ρίχνουν σε μια χρόνια εξαθλίωση, οι εργάτες και οι υπάλληλοι αποφασίσανε να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους μαχητικά. Να κατέβουν σε αγώνα. Κι αυτό παρά κι ενάντια στους διορισμένους εργατοπατέρες που λυμαίνονται τα Συνδικάτα. Έτσι, τον τελευταίο καιρό είχαμε μια σειρά απεργίες και στάσεις εργασίας που αποτελούν ένα ξεκίνημα για μελλοντικούς πλατύτερους και μαχητικότερους αγώνες που θ' αγκαλιάζουνε όλο και πλατύτερα στρώματα εργαζομένων.»

Ενώ στο άρθρο: «Ο αγώνας των μεταλλωρύχων είναι αγώνας ολάκερου του κυπριακού λαού»,¹² διαβάζουμε τα εξής:

Ο Κυπριακός λαός για μια ακόμη φορά στάθηκε συνειδητός στη θέση του. Η τάξη των εκμεταλλευομένων πήρε και πάλι τη θέση της.

Η απεργία των μεταλλωρύχων είναι εκείνη που αποδεικνύει και πάλι τον όγκο της μαχητικότητας του Κυπριακού λαού. Είναι εκείνη που διαψεύδει τη συντριπτική δικαιολογία πως η μάζα είναι αμόρφωτη και δεν ξέρει ν' αγωνίζεται. Είναι ο αγώνας εκείνος που άνοιξε την πόρτα και εφάνη ο όγκος της μαχητικότητας του Κυπριακού λαού.

Ο Κυπριακός λαός, η τάξη των εκμεταλλευομένων πήρε πλέον τη θέση του. Τη θέση που του αρμόζει. Την μαχητική επίθεση κατά της συνδουασμένης προσπάθειας της εκμεταλλεύτρας τάξης.

Με όλα τα πιο πάνω ο κυπριακός Τύπος επιτυγχάνει:

- να ανυψώσει το ηθικό των Κυπρίων αγροτών ή εργατών,
- να αποδείξει ότι η κοινή γνώμη συμπάσχει, αποδεικνύοντας την κοινή ανάγκη για τερματισμό της οικονομικής απομύζησης του μεγαλύτερου μέρους του κυπριακού πληθυσμού,
- να ενδυναμώσει και τη δική τους επιχειρηματολογία,
- να τους εμψυχήσει την αισιοδοξία για τη θετική έκβαση και του δικού τους αγώνα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι γενικά σύσσωμος ο κυπριακός Τύπος (ανεξαρτήτως πολιτικής χροιάς) κάνει αναφορές για την εξέγερση και τις απεργίες, ενώ κυρίως οι εφημερίδες που αποτελούν εκφραστικά όργανα της Αριστεράς στέκονται μαχητικά στο πλευρό των εργατών και των αγροτών, πράγμα που αποδεικνύεται μέσα από τα σπαράγματα του Τύπου που παραθέσαμε πιο πάνω.

¹¹ Εφημερίδα *Εργάτης*, 9 Φεβρουαρίου 1948, Λευκωσία.

¹² Εφημερίδα *Εργάτης*, 9 Φεβρουαρίου 1948, Λευκωσία.

Ειδικά οι αριστερές εφημερίδες *Ανεξάρτητος* και *Εργάτης* καταγράφουν συστηματικά τα όσα σχετίζονται με την ΕΑΚ και τις άλλες αριστερές συνδικαλιστικές οργανώσεις, καθώς και την υπό εξέταση εξέγερση.

Τελική έκβαση και αποτίμηση εξέγερσης

Το αγροτικό κίνημα των 18 ΕΑΚιτών οδηγήθηκε τελικά στην αποτυχία. Οι κύριες αιτίες της αποτυχίας της εξέγερσής τους πρέπει να αναζητηθούν στο συνήθως αυθόρμητο-ανοργάνωτο πλαίσιο της ενέργειάς τους. Όμως η εξέγερση αυτή σημάδεψε τον αγροτικό κόσμο της Κύπρου και τις τοπικές κοινωνίες, αφού συνέβαλε στη συστηματική ενδυνάμωση και εδραίωση των αγροτικών οργανώσεων.

Η εξέγερση των 18 σήμανε την έναρξη για το λαϊκό αγώνα σχετικά με την κατάργηση των τσιφλικιών και τη διανομή της αναξιοποίητης γης στους καλλιεργητές της. Στην πορεία οι αγρότες, παραδειγματισμένοι από την ενέργεια αυτή, κατόρθωσαν τη διανομή διάφορων ακαλλιέργητων τσιφλικιών στις ακόλουθες περιοχές: στην Αναρίτα (1960), στην Τραχυπέδουλα (1960), στην Επισκοπή (1962), στη Μαραθούντα (1962), στην Πέγεια (1962), στην Αργάκα (1976).

Η εξέγερση των Περβολιών είχε απόηχο και στην κυπριακή λογοτεχνία. Συγκεκριμένα, ο αριστερός ποιητής Τεύκρος Ανθίας γράφει σχετικά με την αγροτική οργάνωση της Αριστεράς και την εξέγερση των Περβολιών:

*«Όλο αυτό το αθόρυβο ρεύμα, που σαν ρεύμα ηλεκτρικό ήρθε να θέσει σε ενέργεια όλα τα υγιή κύτταρα του αγροτικού οργανισμού, οι αιώνιοι εχθροί της αγροτιάς το είδαν και το ένιωσαν σαν ρεύμα ηλεκτρικής καρέκλας όπου η λαϊκή ετυμηγορία τους τοποθετούσε σαν ενόχους για τα εγκλήματα ενάντια στο ψωμί, την ηθική υπόσταση, και την λευτεριά του εργαζόμενου λαού».*¹³

¹³ Τεύκρος Ανθίας, *Ποιητικά Απαντα 1928-1962*, Λονδίνο, 1962, σ.401, passim Συντακτική Επιτροπή, «Πρώτα Βήματα Οργάνωσης και Δράσης», στο ΕΑΚ-ΕΚΑ *από τα πέτρινα χρόνια του ξεκληρίσματος μέχρι τις μέρες μας*, Ττίκου Ανθή (επιμέλεια), Λευκωσία: Πρίντκο, 2012, σ.27.

Βιβλιογραφία

- Αρχαία Κοινοτικού Συμβουλίου Περβολιών.
- Κυπριακός Τύπος: *Ανεξάρτητος, Εφημερίς, Εργάτης*.
- Ανθίας Τεύκρος, *Ποιητικά Άπαντα 1928-1962*, Λονδίνο, 1962.
- Χάμπας Πανίκος, Κουζούπης Νίκος, Κουρτελάρης Χρίστος, Θωμά Θωμάς, Ττίκκου Ανθή (Συντακτική Επιτροπή), *ΕΑΚ-ΕΚΑ από τα πέτρινα χρόνια του ξεκληρίσματος μέχρι τις μέρες μας*, Ττίκου Ανθή (επιμέλεια), Λευκωσία: Πριντο, 2012.
- Παυλίδης Άντρος, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 5, Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1986.
- Παπαδημήτρης Παναγιώτης, *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978*, Λευκωσία 1979.
- Γρηγοριάδης Γρηγόρης, *Ιστορία της ΣΕΚ*, 1ος τόμος, 1994.
- Κατσιαούνης Ρολάνδος, *Η Διασκεπτική*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2000.
- ΠΕΟ, *Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, Λευκωσία 1991.
- ΠΕΟ, *Αγώνες για τον τιμάρημο*, 1940-1944, Λευκωσία 1984.
- Παιονίδης Πανίκος, *Ανδρέας Ζιαρτίδης: χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995.
- Σπαρσής Μίκης, *Σύντομη ιστορία του εργατικού κινήματος και της οργάνωσης Κυπρίων εργοδοτών*, Λευκωσία 1999.
- Φάντης Αντρέας, *Το συνδικαλιστικό κίνημα στα χρόνια της Αγγλοκρατίας 1878-1960*, Λευκωσία, 2006.

Στάσεις - Επαναστάσεις - Εξεγέρσεις - Διαμαρτυρίες στην Κύπρο που είχε και λόγο και αίτια να εξεγείρεται

Δρ Μίμης Α. Σοφοκλέους

Καθηγητής Πανεπιστημίου
Διευθυντής του Παττιχείου Δημοτικού Μουσείου
Ιστορικού Αρχείου και Κέντρου Μελετών Λεμεσού
Επικοινωνία: msophocleous@limassolarchive.com

Λέξεις κλειδιά: **Οκτωβριανά, εξέγερση, Πισσούρι, Αγγλοκρατία**

Περίληψη

Η Κύπρος από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις μέρες μας δεν γνώρισε ποτέ την πραγματική ειρήνη ούτε τι εστί ελευθερία, καθότι η γεωγραφική της θέση της ήταν τέτοια που πάντοτε η μοίρα της «έπεφτε» στην «Πολιτική των (εκάστοτε) Μεγάλων Δυνάμεων» της περιοχής.

Ως εκ τούτου, οι Κυπριώτες θα έπρεπε εξ αντικειμένου, να αναπτύξουν σημεία αντίστασης, καθώς και μηχανισμούς άμυνας, που πολλές φορές εκδηλώνονταν με την μορφή μιας κοινωνικής ή πολιτικής πράξης. Αυτή η πράξη μπορούσε να ήταν ειρηνική, όπως μια ομιλία ενώπιον ενός «νέου» αφέντη, ένα γραπτό μήνυμα, ένα δημοψήφισμα, μια (βίαιη ή ένοπλη) στάση, εξέγερση ή μια επανάσταση εναντίον κάποιου οικονομικού, κοινωνικού ή πολιτικού καταπιεστή. Δεν ήταν πάντοτε πολιτικές, αλλά κοινωνικο-οικονομικές όπως αυτές στις οποίες αντιδρά ένας αγροτικός, κυρίως, πληθυσμός, όπως ήταν ο λαός μας ακόμα και μέχρι την πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας. Στην παρούσα εισήγηση θα κατηγοριοποιήσουμε τις διάφορες δράσεις που ανέλαβαν οι Κυπριώτες κατά καιρούς και θα δώσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα από κάθε μια από αυτές, καθώς και τα αποτελέσματά τους.

Ενδεχομένως, ο καλύτερος τρόπος για να το εκφράσουμε ποιητικά το περιεχόμενο της εισήγησης είναι να θυμηθούμε προσώρας τους στίχους του Κώστα Μόντη:

*Χρόνια σκλαβκίς ατελείωτες
τον πάτσον τζιαι τον κλώτσον τους
εμείς τζιαμαί, ελιές τζιαι τερατσιές
πάνω στον ρότσον τους.*

**Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ
και ο Ελληνοκυπριακός Τύπος
Οι θέσεις των εφημερίδων *Ελευθερία*,
Ο Φιλελεύθερος και *Χαραυγή* την περίοδο
1957-1960**

Δρ Ευριπίδης Χ. Αντωνιάδης

Διδάκτωρ Μέσων Επικοινωνίας
Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Επικοινωνία: euripides.antoniades@cut.ac.cy

Λέξεις κλειδιά: **Απελευθερωτικό κίνημα, τύπος, ΕΟΚΑ**

Περίληψη Άρθρου

Το παρόν άρθρο έχει ως στόχο να παρουσιάσει τα προκαταρκτικά πορίσματα μιας μελέτης που πραγματεύεται το Εθνικοαπελευθερωτικό Κίνημα της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών) και τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώθηκε μέσα από τον ελληνοκυπριακό Τύπο. Μελετώνται τα χρόνια 1957-1960, περίοδος κατά την οποία δραστηριοποιήθηκε το κίνημα της ΕΟΚΑ. Με βάση την ανάλυση περιεχομένου, η μελέτη αυτή θα καταλήξει στο συνολικό ρόλο του Τύπου κατά τη διάρκεια του αγώνα. Οι συσχετισμοί μεταξύ των αντιποικιακών κινημάτων στην Κύπρο και ο ρόλος των εφημερίδων της ελληνοκυπριακής κοινότητας παραμένουν ένα ανεξερεύνητο πεδίο έρευνας καθώς δεν έχουν διεξαχθεί ακόμη σχετικές έρευνες. Η έλλειψη προηγούμενων εργασιών πάνω στο θέμα αποτελεί ένα μεγάλο εμπόδιο και μια πρόκληση για τους νέους ερευνητές, που δεν έχουν θεωρητική και εμπειρική βάση πάνω στην οποία να θεμελιώσουν τη δική τους μελέτη. Το αρχειακό υλικό που πρέπει να εξεταστεί είναι τεράστιο και την ίδια στιγμή ο ερευνητής βρίσκεται αντιμέτωπος με διάφορα προβλήματα, όπως η επιλογή της μεθοδολογίας και των μαρτυριών. Οι εφημερίδες, εκτός από αντικείμενα έρευνας και μελέτης, θα χρησιμοποιηθούν ως ιστορικές πηγές για την εν λόγω περίοδο.

Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο επικεντρώνεται στις θέσεις των τριών κυριότερων ελληνοκυπριακών εφημερίδων της περιόδου και επιχειρεί να παρουσιάσει τις θέσεις της κάθε εφημερίδας ως προς την πολιτική τους σε σχέση με το απελευθερωτικό κίνημα. Αυτό σημαίνει ότι η κάθε εφημερίδα είχε τη δική της πολιτική προσέγγιση (ατζέντα – κανονισμούς), πλαίσιο και διαμεσολάβηση. Τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής μελέτης δείχνουν πώς ο ελληνοκυπριακός Τύπος υπό το αποικιακό καθεστώς παρουσίαζε την απελευθέρωση και το ενωσιακό κίνημα πιο πολύ μέσα από ειδήσεις-άρθρα-αναφορές και λιγότερο μέσα από άρθρα απόψεων και σχόλια. Επίσης, η μελέτη αποκάλυψε ότι τα άρθρα των δημοσιογράφων ήταν ως επί το πλείστον ανυπόγραφα. Η τάση αυτή καταδεικνύει από τη μια την εκρηκτική πολιτική κατάσταση στη Κύπρο και από την άλλη το γεγονός ότι οι δημοσιογράφοι απέφευγαν να δείξουν εάν τάσσονταν υπέρ των αρχηγών του απελευθερωτικού κινήματος ή όχι.

1.1 Εισαγωγή

Η παρούσα δημοσίευση εστιάζει στις τοποθετήσεις τριών εφημερίδων *Ελευθερία*, *Ο Φιλελεύθερος*, *Χαραυγή*, μέσα από τα πρωτοσέλιδά τους για το κυπριακό ζήτημα, στην περίοδο του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ. Συγκεκριμένα, η υπό μελέτη περίοδος ξεκινά το 1957, εποχή σημαντικών τοπικών συγκρούσεων μεταξύ αποικιοκρατών και αποικιοκρατούμενων, και καταλήγει την 31η Δεκεμβρίου 1960 όταν πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες προεδρικές εκλογές σε μια ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία. Επιλέγηκε αυτή η περίοδος γιατί ο ένοπλος απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ οδήγησε την χώρα μέσα από τις εξελίξεις των γεγονότων στην ανεξαρτησία σε σχέση με τον αρχικό εθνικό στόχο για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

1.2 Μεθοδολογία - Υποθέσεις Εργασίας

Σκοπός της μελέτης είναι η καταγραφή και αναπαράσταση του απελευθερωτικού κινήματος στην Κύπρο μέσα από τον ελληνοκυπριακό Τύπο. Για το σκοπό αυτό μελετήσαμε τον ημερήσιο Τύπο, από το 1957 μέχρι το 1960. Πιο συγκεκριμένα εξετάσαμε τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων *Ελευθερία*, *Ο Φιλελεύθερος* και *Χαραυγή* την περίοδο 1957 μέχρι το 1960 και τον τρόπο με τον οποίο παρουσίασαν το απελευθερωτικό κίνημα στην κοινή γνώμη.

Η έρευνα περιλάμβανε τη διεξαγωγή σχετικής καταγραφής ειδήσεων σε καθημερινές εφημερίδες παγκύπριας κυκλοφορίας και τον προσδιορισμό των κυριοτέρων πρωτοσέλιδων ειδήσεων που συμβάλλουν στην διαμόρφωση της έκτασης της κάλυψης του Κυπριακού ζητήματος. Σε αυτή την περίπτωση ο ρόλος του Τύπου είναι πολύ σημαντικός στο να εξασφαλιστεί ότι θα υπάρξουν οι συνθήκες μέσα στις οποίες οι πολίτες θα τυγχάνουν μια καλής πληροφόρησης και

ενημέρωσης. Καταγράψαμε την παρουσίαση των δημοσιευμάτων, τα οποία στη συνέχεια κατηγοριοποιήσαμε σε τέσσερις κατηγορίες ως εξής: α) Απελευθερωτικό Κίνημα στην Κύπρο, β) Αποικιοκρατική Κυβέρνηση στην Κύπρο, γ) Εμπλεκόμενες Χώρες, δ) Άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα εκείνης της εποχής.

Η μέθοδος προσέγγισης που χρησιμοποιήσαμε είναι η ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται για μια μέθοδο ανάλυσης που μπορεί να εφαρμοσθεί σε όλες τις μορφές γραπτού λόγου, όπως κείμενα, έγγραφα, συνεντεύξεις, ειδήσεις. Η μέθοδος αυτή βοηθά στο να αναλυθούν τα χαρακτηριστικά του μηνύματος του κειμένου, του λόγου και της μορφής του και περιλαμβάνει πέντε φάσεις (Κωνσταντινίδου, 1998):

1. Τη διαδικασία σύστασης του εμπειρικού υλικού.
2. Την απομόνωση των στοιχείων (μονάδων καταγραφής).
3. Την ταξινόμηση των μονάδων καταγραφής σε κατηγορίες.
4. Την ποσοτική μετατροπή και μέτρηση των στοιχείων (κωδικοποίηση).
5. Ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων.

Στην πρώτη φάση εντοπίζουμε το εμπειρικό υλικό, δηλαδή την είδηση ή τις ειδήσεις που αφορούν τη μελέτη. Στη δεύτερη φάση απομονώνουμε τις ειδήσεις που μπορούν να ενταχθούν. Στην τρίτη φάση γίνεται η ταξινόμηση, δηλαδή η συγκρότηση των θεμάτων σε κατηγορίες. Στην τέταρτη φάση μετατρέπουμε τα ποσοτικά στοιχεία σε τέτοια μορφή ώστε να είναι δυνατή η μηχανογραφική επεξεργασία τους για να μπορέσουν να συγκριθούν και να περιγραφούν (ibid, 1998). Στην τελευταία φάση γίνεται η παρουσίαση των δεδομένων, η ανάλυση και η ερμηνεία τους. Είναι η τελική φάση όπου εξάγονται τα συμπεράσματα. Η θεματική ανάλυση μάς βοηθά να απαντηθούν ερωτήματα όπως για παράδειγμα, ποια είναι η εικόνα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ και η εικόνα των Άγγλων αποικιοκρατών, γιατί είναι δυνατή η καταγραφή των στοιχείων, απόψεων αλλά και ιδεών μέσα από τις πρωτοσέλιδες ειδήσεις και η σύνδεση όλων αυτών στη συνέχεια. Επίσης, με την ταξινόμηση και την κατηγοριοποίηση των ειδήσεων μπορούμε να έχουμε συγκεντρωμένες διαφορετικές θέσεις/απόψεις που διατυπώνονται.

Η επιλογή των χρονικών περιόδων

Η επιλογή των χρονικών περιόδων καθορίζεται κατ' αρχάς από τις υποθέσεις εργασίας και από το προς έρευνα υλικό. Ο λόγος για τον οποίο επιλέξαμε την περίοδο 1957- 1960 προς μελέτη αποτελεί το γεγονός ότι κατά την εν λόγω περίοδο τα γεγονότα που διαδραματίζονται είναι εξαιρετικά σημαντικά. Το εύρος της περιόδου μας επιτρέπει να σχηματίσουμε άποψη για τις ποικίλες αντανακλάσεις της εικόνας της Ελληνοκυπριακής κοινότητας, οι οποίες σχηματίζονται και μεταλλάσσονται ανάλογα με τα γεγονότα που διαδραματίζονται στο

εσωτερικό της κυπριακής κοινωνίας, αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Καταλήξαμε στην επιλογή των παρακάτω χρονολογιών προς μελέτη και δεν περιοριστήκαμε σε μια πιο μικρή περίοδο, γιατί με αυτό τον τρόπο πιστεύουμε ότι έχουμε συλλέξει το ανάλογο υλικό για να υποστηρίξουμε τους ισχυρισμούς μας.

α) Αρίθμηση και καταγραφή δύο εκδόσεων την πρώτη και τελευταία ημέρα της εβδομάδας (Τρίτη και Κυριακή αφού κάθε Δευτέρα δεν υπήρχε έκδοση) για την περίοδο τεσσάρων ετών στις εφημερίδες *Ελευθερία*, *Ο Φιλελεύθερος* και *Χαραυγή*. Επιλέξαμε την Κυριακή γιατί στην Κυριακάτικη έκδοση/εφημερίδα εντοπίζουμε μεγαλύτερο φάσμα ειδήσεων και θεμάτων καθώς και εκτενέστερη ανάλυση των γεγονότων που συνέβησαν κατά την διάρκεια της εβδομάδας.

β) Από τις εκδόσεις αυτές το υλικό εξέτασης είναι η πρώτη σελίδα γιατί εκεί εντοπίζουμε πληθώρα ειδήσεων, άρθρων και αναλύσεων. Επίσης στην πρώτη σελίδα κυριαρχούν ειδήσεις μέγιστου και επίκαιρου ενδιαφέροντος που κεντρίζουν την προσοχή του αναγνώστη για αγορά της εφημερίδας.

Χρονολογική Εξέλιξη του Τύπου (Εφημερίδες)

Σε ότι αφορά τις εφημερίδες, μπορούμε να θεωρήσουμε πως οι σημαντικοί σταθμοί εξέλιξής τους συνδέονται άμεσα με καμπές της πολιτικής πορείας της Κύπρου και με σημαντικά γεγονότα της Ιστορίας της. Μέχρι ενός σημείου θεωρούμε πως συμπίπτουν οι περίοδοι εξέλιξης του Τύπου με τις φάσεις του Κυπριακού ζητήματος. Γι' αυτό, η μελέτη αυτή ακολουθεί την πιο κάτω προσέγγιση: δύο δημοσιεύματα στην πρώτη και τελευταία ημέρα της εβδομάδας των εφημερίδων *Ελευθερία*, *Ο Φιλελεύθερος* και *Χαραυγή* από το 1957 έως το 1960 εξετάστηκαν λεπτομερώς και έπειτα καταγράφηκαν οι θέσεις των εφημερίδων σε σχέση με σημαντικά ιστορικά γεγονότα που, κατά την κρίση μας, περιγράφουν την απελευθέρωση, τον εθνικισμό και την πολιτική περίοδο.

Πιο συγκεκριμένα οι υποθέσεις εργασίας είναι:

- Οι εφημερίδες λόγω του αποικιοκρατικού καθεστώτος αντιμετώπισαν το απελευθερωτικό και ενωσιακό κίνημα κυρίως μέσα από τη συχνή κάλυψη και λιγότερο διαμέσου αρθρογραφίας και σχολίων.
- Οι θέσεις των εφημερίδων κατά τη διάρκεια του αποικιοκρατικού καθεστώτος και του απελευθερωτικού κινήματος διακρίνονται κυρίως μέσα από τη συχνότητα και ποσότητα των δημοσιευμάτων και λιγότερο μέσα από τις ερμηνείες, τίτλους και υπότιτλους των κειμένων, αφού ο Τύπος βρισκόταν σε καθεστώς περιστολής.
- Δεν ταυτίζονταν ή δεν ήταν έκδηλα θετικές όλες οι εφημερίδες υπέρ του απελευθερωτικού κινήματος.
- Το ύφος και ο τονισμός των δημοσιευμάτων, ανάλογα με το έντυπο, ποικίλλουν.

- Σπάνια τα άρθρα ήταν ενυπόγραφα, κι αυτό ενδεχομένως σηματοδοτεί την αποφυγή ταύτισης δημοσιογράφων ως ατόμων με το κίνημα της απελευθέρωσης.
- Οι τυχόν θέσεις των εφημερίδων εκφράζονται κυρίως από editorial και τους τίτλους ανυπόγραφων άρθρων και λιγότερο από άρθρα γνώμης.

Η Επιλογή των εφημερίδων

Η επιλογή του υλικού συνιστά ένα σημαντικό πρόβλημα, διότι από το πλήθος των εφημερίδων πρέπει να επιλεγούν κατά το δυνατόν περισσότεροι τίτλοι. Εάν δεν μπορεί να γίνει μια αντιπροσωπευτική δειγματοληψία στατιστικού χαρακτήρα, τότε θα πρέπει να καθοριστούν τα «αντιπροσωπευτικά» φύλλα με την τυπολογική έννοια.

Στην παρούσα έρευνα επιλέξαμε τις τρεις εφημερίδες με βάση την πολιτική τους συνιστώσα.

1.3 Γενικά Αποτελέσματα των εφημερίδων *Ελευθερία* – *Ο Φιλελεύθερος* – *Χαραυγή* 1957-1960

Η έρευνα που ακολουθεί διενεργήθηκε για την περίοδο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 1957- 1960. Συνολικά εξετάστηκαν 1143 πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα ως μονάδες ανάλυσης και από τις τρεις εφημερίδες (*Ελευθερία* 568, *Ο Φιλελεύθερος* 339, *Χαραυγή* 236). Για τη διερεύνηση των πρωτοσέλιδων δημοσιευμάτων χρησιμοποιήθηκε το ακόλουθο σχήμα χαρακτηριστικών κατηγοριών/μεταβλητών:

1. Η προέλευση κάθε δημοσιεύματος, δηλαδή η αντίστοιχη εφημερίδα και ημερομηνία.
2. Η κατοχύρωση της είδησης στη δεξιά ή αριστερή σελίδα της εφημερίδας. Η δεξιά σελίδα θεωρείται πιο περίοπτη σε σύγκριση με την αριστερή, τουλάχιστον στις εφημερίδες μεγάλου σχήματος (Δεμερτζής, 1999).
3. Το μέγεθος του εκάστοτε δημοσιεύματος.
4. Τα πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα ταξινομήθηκαν ανάλογα με τον τύπο τους ως: Κύριο άρθρο, Άρθρο γνώμης – ανάλυση - σχόλιο/opinion – commentary, Ρεπορτάζ-έρευνα, Συνέντευξη, Ανακοίνωση, Επιστολή, Απλή είδηση, Άλλο.
5. Ο τίτλος κάθε πρωτοσέλιδου δημοσιεύματος καταγράφηκε και ταξινομήθηκε βάσει χαρακτηρισμών ως «θετικός», «αρνητικός» ή «ουδέτερος».
6. Για τη διερεύνηση του περιεχομένου των ειδήσεων έγινε καταγραφή του αριθμού αναφορών ενός έκαστου δημοσιεύματος έτσι ώστε να εστιασθούν οι πρωταγωνιστές: Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Ζήνων Ρωσσίδης, Χάρντινγκ, Φουτ, Καραμανλής κ.λπ.

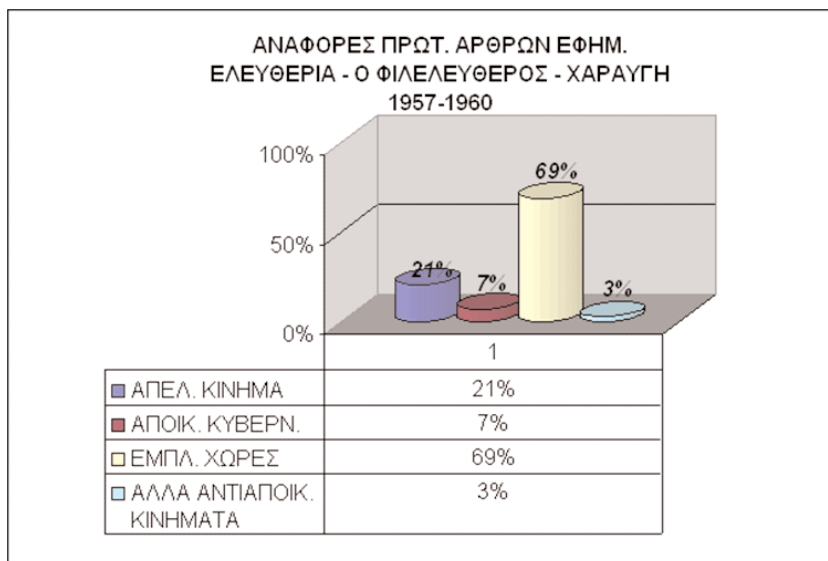
7. Έγινε καταγραφή των ειδήσεων με βάση την πηγή, προέλευση της πηγής, και σύνταξη του άρθρου (αν είναι ενυπόγραφο, ανυπόγραφο, διεθνές πρακτορείο, ιδιαίτερη ανταπόκριση).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1 Αναφορές πρωτοσέλιδων άρθρων

***ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ,
ΧΑΡΑΥΓΗ 1957-1960***

Αναφορές	1957-1960	Σύνολο	%
1	844	844	21%
2	258	258	7 %
3	2732	2732	69%
4	124	124	3%
Σύνολο	3958	3958	100%
%		100	

1. Απελευθερωτικό Κίνημα στην Κύπρο
2. Αποικιοκρατική Κυβέρνηση στην Κύπρο
3. Εμπλεκόμενες Χώρες
4. Άλλα ανταποικιοκρατικά κινήματα εκείνης της εποχής

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2 Γραφική παράσταση ποσοστών αναφορών κάλυψης

1.4 Ελευθερία

Η ύλη της εφημερίδας είναι πλούσια και περιλαμβάνει άρθρα, μελέτες, σχόλια, εσωτερικές και εξωτερικές ειδήσεις, καλλιτεχνικές ειδήσεις, δικαστηριακά νέα, ανταποκρίσεις από τις επαρχίες και ποικιλία άλλων πληροφοριών» (Τόμος Γ Μέρος Α, σελ. 137). Ο χαρακτήρας της *Ελευθερίας* είναι καθαρά αντιβρετανικός καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετήσαμε. Επίσης αναλλοίωτοι στόχοι της *Ελευθερίας* είναι η αφύπνιση των Ελληνοκυπρίων, καθώς και η προάσπιση των δικαιωμάτων του λαού της Κύπρου. Δεν πρόκειται για ακραία

ιδεολογικά εφημερίδα. Είναι ένα συντηρητικό έντυπο, που φυσικά υποστηρίζει την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά ποτέ δεν εκφράζει τις απόψεις του με έντονο και προκλητικό τρόπο. Τα άρθρα της έχουν πρωτίστως ως στόχο την ενημέρωση των αναγνωστών της, χαρακτηρίζονται από ηπιότητα και ένα ευφυή ειρωνικό τόνο που της επιτρέπει να καυτηριάζει τα κακώς κείμενα και φυσικά με αυτό τον τρόπο να προασπίζει πάντα την ιδεολογία της, «με το γάντι».

Τα θέματα που εμφανίζονται κατ' επανάληψη και με επιμονή καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετούμε στην εφημερίδα *Ελευθερία* είναι:

- (1) Η Ελληνικότητα της Κύπρου, με βάση τη γλώσσα, τη θρησκεία και την Ιστορία της.
- (2) Κατ' επέκταση η *Ελευθερία* υποστηρίζει την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.
- (3) Η παρεμβατικότητα της Βρετανικής διοίκησης σε θέματα παιδείας και άρα η προσπάθεια αφελληνισμού των Ελληνοκυπρίων.
- (4) Η βαριά φορολογία που επιβάλλει η Βρετανική διοίκηση σε συνδυασμό με τις κακές κλιματολογικές συνθήκες, τις επιδημικές ασθένειες, την αυξημένη εγκληματικότητα και τη διαφθορά των αξιωματούχων, που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη του νησιού.
- (5) Η μεροληψία των Βρετανών υπέρ της Τουρκοκυπριακής κοινότητας.
- (6) Οι διεθνείς διασκέψεις με θέμα την Κύπρο, αλλά και όλες οι δηλώσεις από ξένους ηγέτες που αφορούν το νησί.
- (7) Οι δηλώσεις Βρετανών, Ελλήνων και Τούρκων που αφορούν την Κύπρο.

Η επιλογή της εφημερίδας τον Ιανουάριο του 1957 γίνεται για το λόγο ότι θεωρείται σοβαρή πηγή πληροφοριών για τα γεγονότα πριν την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ εναντίον του αποικιοκρατικού στέμματος. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι την εφημερίδα *Ελευθερία* εντοπίσαμε στο αρχείο του Δήμου Λεμεσού.

***Ελευθερία* 1957-1960**

Τις χρονιές 1957-1960 παρατηρούμε ότι η εφημερίδα *Ελευθερία* συνεχίζει δυναμικά να περιγράφει στις πρωτοσέλιδες στήλες της, τις εξελίξεις που αφορούν στον πολιτικό τομέα από τις δραστηριότητες του απελευθερωτικού κινήματος αλλά και φυσικά την ξεκάθαρη πλέον εμπλοκή των κυριοτέρων χωρών για το μέλλον της Κύπρου. Πρόκειται για κρίσιμες χρονιές, αφού συμβαίνουν σημαντικά απελευθερωτικά γεγονότα, υπάρχει πολύ έντονη ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ και θυσίες παλληκαριών που ανήκουν στην οργάνωση, πολιτικές εξελίξεις

όπως η επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου από την εξορία των Σεύχελ-λών και μετέπειτα έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών με συμφωνία την απόκτηση ανεξαρτησίας της Κύπρου και ίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

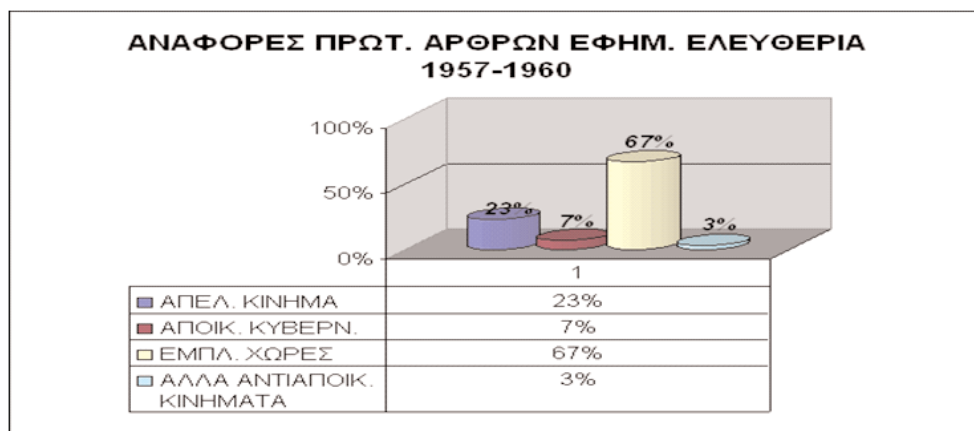
Στην συνέχεια παρατίθενται σε πίνακες τα στατιστικά για την εφημερίδα και ξεχωριστές αναφορές που αφορούν τις πρωτοσέλιδες ειδήσεις που δημοσιεύονται τις ημέρες Κυριακή (τέλος της εβδομάδας) και Τρίτη (αρχή καινούργιας εβδομάδας) με θέμα ο απελευθερωτικός αγώνας στην εφημερίδα *Ελευθερία* για την περίοδο 1957-1960.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1 Αναφορές πρωτοσέλιδων άρθρων

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960

Αναφορές	1957-1960	Σύνολο	%
1	477	477	23%
2	146	146	7%
3	1414	1414	67%
4	58	58	3%
Σύνολο	2095	2095	100%
%		100	

1. Απελευθερωτικό Κίνημα στην Κύπρο
2. Αποικιοκρατική Κυβέρνηση στην Κύπρο
3. Εμπλεκόμενες Χώρες
4. Άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα εκείνης της εποχής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2 Γραφική παράσταση ποσοστών κάλυψης αναφορών από καθημερινά άρθρα της εφημερίδας *Ελευθερία* 1957-1960

Στην μεταβλητή Σύνταξη άρθρου δημοσιεύματος (Πίνακας 1.3) τα ενυπόγραφα άρθρα συγκεντρώνουν ποσοστό 48%. Παρατηρούμε μια αυξημένη τάση ενυπόγραφων άρθρων από τις προηγούμενες χρονιές. Παράλληλα τα ανυπόγραφα άρθρα αγγίζουν το ποσοστό 50%, ενώ τα Διεθνή Πρακτορεία ειδήσεων βρίσκονται στο χαμηλό 2%. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι και τις τρεις χρονιές δεν δημοσιεύεται άρθρο με ιδιαίτερη ανταπόκριση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3 Σύνταξη άρθρου**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Σύνταξη άρθρου	1957-1960	Σύνολο	%
Ενυπόγραφο	275		48%
Ανυπόγραφο	284		50 %
Διεθνές Πρακτορείο	9		2%
Ιδιαίτερη Ανταπόκριση	--	--	--
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Στην κατηγορία Τύπος δημοσιεύματος (Πίνακας 1.4) παρατηρούμε ότι στα 285 συνολικά άρθρα που συλλέξαμε, η κατηγορία Ρεπορτάζ – έρευνα έχει 50%. Ακολουθεί η κατηγορία Κύριο άρθρο με 35.5% και οι Απλές ειδήσεις με 12%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4 Τύπος Δημοσιεύματος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960

Τύπος δημοσιεύματος	1957-1960	Σύνολο	%
Κύριο άρθρο/editorial	202	202	35.5%
Άρθρο γνώμης - ανάλυση	3	3	0.5 %
Ρεπορτάζ-έρευνα	285	285	50%
Συνέντευξη	6	6	1%
Ανακοίνωση	2	2	0.3%
Επιστολή	4	4	0.7%
Απλή είδηση	66	66	12%
Άλλο	-	-	%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Στη μεταβλητή Χαρακτηρισμός δημοσιεύματος (Πίνακας 1.5) των πρωτοσέλιδων της εφημερίδας *Ελευθερία* έχουν αυξημένο θετικό χαρακτήρα ως προς τις ενέργειες των πρωταγωνιστών για απελευθέρωση. Δηλαδή οι ενέργειες των πρωταγωνιστών αγγίζουν ως θετικές το ποσοστό 55%, 194 δημοσιεύματα έχουν αρνητικό περιεχόμενο, και τα ουδέτερα άρθρα αγγίζουν το 11%. Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις που καταθέτουν οι πρωταγωνιστές οι οποίοι προέρχονται από το χώρο της πολιτικής, στις οποίες ο καθένας δίνει την διαφορετική του ματιά και εξήγηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5 Χαρακτηρισμός Δημοσιεύματος**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Χαρακτηρισμός δημοσιεύματος	1957-1960	Σύνολο	%
Θετικό	309	309	55%
Αρνητικό	194	194	34%
Ουδέτερο	65	65	11%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Στους Πρωταγωνιστές (Πίνακας 1.6) ο Εθνάρχης Μακάριος και το Εθναρχικό του Γραφείο συγκεντρώνουν ποσοστό 40%, ο Βρετανός Κυβερνήτης της Κύπρου Χάρντινγκ πέφτει στο 3% από το 23% που είχε το 1956. Αξιοσημείωτη είναι και η πρώτη εμφάνιση του αρχηγού της Εθνικής Οργάνωσης Κυπριών Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα Διγενή με ποσοστό 8%. Αυτό αποδεικνύει ότι η εφημερίδα *Ελευθερία* έχει πρόσβαση στο επιτελείο του αρχηγού της ΕΟΚΑ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.6 Εστίαση σε πρωταγωνιστές**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Εστίαση σε πρωταγωνιστές	1957-1960	Σύνολο	%
Αρχιεπίσκοπος Μακάριος	386	386	40%
Ζήνων Ρωσσίδης Εθναρχικός Σύμβουλος,	26	26	3%
Νίκος Κρανιδιώτης Γραμματέας της Εθναρχίας	4	4	0.3%
Μητροπολίτες Πόλεων	--	--	--
Στρατηγός Γρίβας Γεώργιος (Αρχηγός ΕΟΚΑ)	89	--	8%

Δήμαρχοι πόλεων	--	--	--
Αντιπρόσωποι Κομμάτων (ΑΚΕΛ)	--	--	--
Παναγροτική Ένωση Κύπρου	--	--	--
ΕΟΚΑ	61	61	5%
Μουφτής εν Κύπρω	--	--	--
Δρ Φαζίλ Κουτσιούκ (Τουρκοκύπριος ηγέτης)	52	52	5%
Μεντερές Αντανάν (Τούρκος Πρωθυπουργός)	30	30	3%
Άρμιτεϊτζ Ρόμπερτ (Κυβερνήτης της Κύπρου, 1955-1957)	1	1	0.1%
Σερ Τζων Χάρντινγκ (Κυβερνήτης της Κύπρου, 1957-1960)	39	39	3%
Σερ Χιου Φουτ (Κυβερνήτης της Κύπρου, 1957-1960)	108	108	10%
Ήντεν Άντονι (Υπουργός των Αποικιών)	1	1	0.1%
Παπάγος Αλέξανδρος (Στρατηγός)	1	1	0.1%
Τσέρτσιλ Ουίνστον (Πρωθυπουργός Αγγλίας 1951-1955)	--	--	--
Λέννοξ-Μπούντ Άλαν, Υπουργός Αποικιών	25	25	2%
Λόρδος Ράνκλιφ (Συνταγματολόγος)	8	8	0.6%
Μακμίλλαν Χάρολντ (Πρωθυπουργός Αγγλίας, 1957-1963)	106	106	10%
Αϊζενχάουερ Ντουάιτ (Πρόεδρος ΗΠΑ)	9	9	0.8%
Βασιλιάς Ελλήνων Κωνσταντίνος	--	--	--
Στεφανόπουλος Στέφανος (Αναπληρωτής Πρωθυπουργός)	--	--	--
Αρχιεπίσκοπος Σπυρίδων	--	--	--
Αβέρωφ Ευάγγελος (ΥΠΕΞ)	20	20	2%
Καραμανλής Κωνσταντίνος, Πρωθυπουργός	78	78	7%
Σύνολο	1144	1144	%
%		100	100%

Δυο άλλες σημαντικές μεταβλητές είναι οι Προέλευση πηγών (Πίνακας 1.7) και Πηγές δημοσιεύματος (Πίνακας 1.8). Στην διατριβή μας παρατηρούμε ότι γίνεται εναλλαγή στο ποσοστό προέλευσης πηγών. Το Λονδίνο συνεχίζει να κυριαρχεί επί της Αθήνας με 39% γεγονός που δείχνει τον σημαντικό ρόλο που κατέχει η Αγγλία ως αποικιοκρατική δύναμη, ενώ ακολουθεί η Αθήνα με 29%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.7 Προέλευση Πηγών

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960

Προέλευση πηγών	1957-1960	Σύνολο	%
Ανώνυμες	107	107	19%
Ελλάδα	163	163	29 %
Κύπρος	1	1	0.1%
Βρετανία	222	222	39%
Τουρκία	2	2	0.4%
Διεθνή Πρακτορεία	21	21	3.5%
Άλλα	52	52	9%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Ως προς την μεταβλητή Πηγές δημοσιεύματος (Πίνακας 1.8) φαίνεται ότι 44% των πρωτοσέλιδων δημοσιευμάτων περιγράφουν στη στήλη τους ότι η πηγή του δημοσιεύματος είναι μια, ενώ ακολουθεί το άρθρο με δύο πηγές με ποσοστό 35% και 15% με τρεις πηγές. Ως πηγή του δημοσιεύματος θεωρείται η προέλευση της είδησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.8 Πηγές Δημοσιεύματος**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Πηγές	1957-1960	Σύνολο	%
0	--	--	--
1	246	246	44%
2	200	200	35%
3	83	83	15%
4	25	25	5%
5	6	6	0.4%
6	4	4	0.3%
7	1	1	0.1%
8	3	3	0.2%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Μια ακόμη μεταβλητή είναι το Συνοδευτικό οπτικό υλικό δημοσιεύματος (Πίνακας 1.9) που μας δείχνει ότι η εφημερίδα την τετραετία 1957-1960 δημοσιεύει στις στήλες 102 φωτογραφίες. Οι 22 από αυτές τις φωτογραφίες ανήκουν στις εκδόσεις της εφημερίδας στους τέσσερις μήνες των ετών 1955 και 1956. Το δεύτερο εξάμηνο των εκδόσεων της εφημερίδας 1955 και 1956 δυστυχώς δεν υπάρχει στο αρχείο του Δήμου Λεμεσού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.9 Συνοδευτικό οπτικό υλικό δημοσιεύματος**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Συνοδευτικό οπτικό υλικό δημοσιεύματος	1957-1960	Σύνολο	%
Φωτογραφίες	102		100%
Πίνακες	-		%
Γραφικά	-		%
Γελοιογραφίες	-		%
	-		%
Σύνολο	102	102	%
%		100	100%

Ως προς την μεταβλητή Θέση σελίδας δημοσιεύματος παρατηρούμε (Πίνακας 1.10) ποσοστό 31% είναι δημοσιευμένα στην αριστερή πλευρά της εφημερίδας ενώ έχουμε 68% στην δεξιά πλευρά της εφημερίδας και ολοσέλιδα δημοσιεύματα είναι μόνο 4 με ποσοστό 0.7%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.10 Θέση σελίδας δημοσιεύματος**ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960**

Θέση σελίδας δημοσίευσης	1957-1960	Σύνολο	%
Αριστερά	178	178	31.3%
Δεξιά	386	386	68%
Ολοσέλιδο	4	4	0.7%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Όσο αφορά την μεταβλητή που αναφέρεται στη θέση δημοσιεύματος στο πρωτοσέλιδο (Πίνακας 1.11) συγκεντρώνουμε στην πάνω πλευρά της εφημερίδας 73% και 27% στην θέση δημοσιεύματος στην κάτω πλευρά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.11 Θέση δημοσιεύματος στο πρωτοσέλιδο

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960

Θέση δημοσιεύματος στο πρωτοσέλιδο	1957-1960	Σύνολο	%
Πάνω	415	415	73%
Κάτω	153	153	27%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

Τέλος η τελευταία μεταβλητή μας περιγράφει το Μέγεθος του δημοσιεύματος (Πίνακας 1.12) όπου τα μεγάλα δημοσιεύματα συγκεντρώνουν μόνο 4%, τα μεσαία δημοσιεύματα αγγίζουν το 66% και υπερτερούν από το 36% του 1956 και τα μικρά δημοσιεύματα ανεβαίνουν 30% από το 19% του 1956.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.12 Μέγεθος Δημοσιεύματος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1957-1960

Μέγεθος δημοσιεύματος(cm ²)	1957-1960	Σύνολο	%
Μικρό	171	171	30%
Μεσαίο	374	374	66%
Μεγάλο	23	23	4%
Σύνολο	568	568	%
%		100	100%

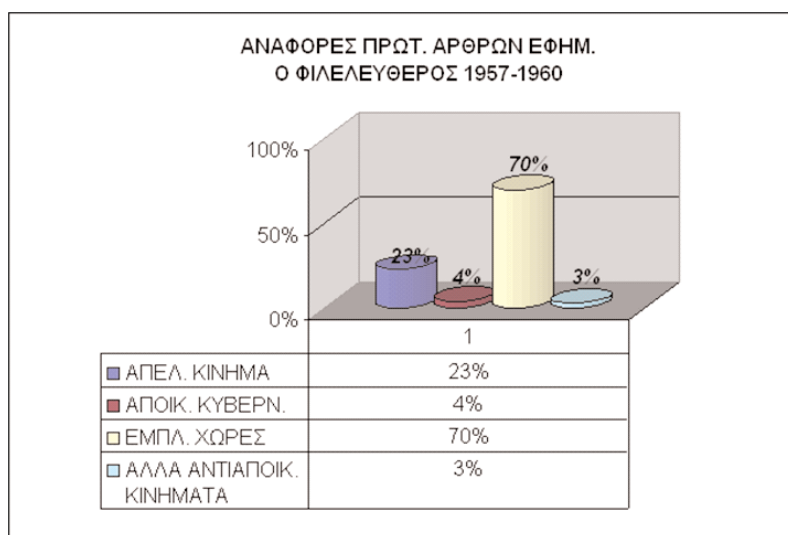
2.1 Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τον σχεδιασμό της έρευνας (βλέπε σχήμα κωδικοποίησης δημοσιευμάτων) επελέγησαν ως μονάδες ανάλυσης τα πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα με ειδήσεις που αναφέρονται στον απελευθερωτικό αγώνα από τις τρεις παραπάνω εφημερίδες για την ημέρες Κυριακή και Τρίτη κατά τα έτη 1957-1960. Συνολικά εξετάστηκαν 1143 πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα ως μονάδες ανάλυσης και από τις τρεις εφημερίδες (*Ελευθερία* 568, *Ο Φιλελεύθερος* 339, *Χαραυγή* 236). Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε πως η *Ελευθερία* την περίοδο 1957-1960 στις στήλες τις περιγράφει την Ελληνικότητα της Κύπρου (Σοφοκλέους 2003: 131) με βάση την θεματολογία και πλαισίωσή της. Τα πιο κάτω συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν:

- Η *Ελευθερία* υποστηρίζει την αποτίναξη του Βρετανικού αποικιοκρατικού ζυγού.
- Παρατηρούμε μεροληψία των Βρετανών υπέρ της Τουρκοκυπριακής κοινότητας.
- Παρατηρούμε μέσα από τα δημοσιεύματα ότι στις διεθνείς διασκέψεις για το Κυπριακό ζήτημα είχαμε κύριους πρωταγωνιστές τις χώρες Βρετανία, Ελλάδα, και Τουρκία.
- Οι σημαντικότερες ειδήσεις τοποθετούνται στην πάνω πλευρά 73%.
- Οι ειδήσεις της εφημερίδας έχουν μεσαίο μέγεθος δημοσιεύματος 66%.
- Παρατηρούμε ότι οι ειδήσεις περιλαμβάνουν φωτογραφίες 100%.
- Βρετανία και Ελλάδα αποτελούν τα κέντρα προέλευσης των πηγών με ποσοστά 39% και 29% αντίστοιχα λόγω της παρουσίας ανταποκριτή στις χώρες αυτές.
- Σημαντικός πρωταγωνιστής είναι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος με 40%, ο Πρωθυπουργός της Βρετανίας Μακμίλλαν 10% λόγω της υποβολής του Σχεδίου Μακμίλλαν, ο Βρετανός Κυβερνήτης της Κύπρου Σερ Χιου Φουτ 10%, ο Στρατηγός Γρίβας 8% και ο Πρωθυπουργός Καραμανλής 7%.
- Ως προς τον τύπο δημοσιεύματος 35,5% είναι κύρια άρθρα και 50% είναι ρεπορτάζ-έρευνα.
- Τα άρθρα είναι ανυπόγραφα 50% και 48% ενυπόγραφα.
- Και, τέλος, ως προς τις αναφορές καθημερινών άρθρων της πρώτης και της τελευταίας ημέρας της εβδομάδας στην *Ελευθερία* για τα χρόνια 1957-1960, οι εμπλεκόμενες χώρες που διαχειρίζονται το μέλλον της Κύπρου αγγίζουν 69% και το απελευθερωτικό κίνημα είναι στο 21%, η αποικιοκρατική κυβέρνηση στην Κύπρο με 5% και τα άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα με 5%.

Όσον αφορά στην εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος* και την προέλευση των πηγών του, οι ανταποκρίσεις από Ελλάδα αντιστοιχούν στο 52% και οι ανταποκρίσεις από Βρετανία στο 17%. Ως προς τους πρωταγωνιστές ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος κυριαρχεί στις επαφές, διαπραγματεύσεις και τις δραστηριότητες για το παρόν και το μέλλον του νησιού με 35%, ενώ φαίνεται η δυναμική εμπλοκής των εμπλεκομένων χωρών ιδιαίτερα Ελλάδας 14%, του αποικιοκρατικού στέμματος 8%, του Στρατηγού Γρίβα με 8% αλλά και της ΕΟΚΑ 7%. Ως προς τον τύπο δημοσίευσης τα κύρια άρθρα είναι 52% με το Κυπριακό να είναι το επίκεντρο στη θεματολογία της εφημερίδας. Τέλος η εφημερίδα (Πίνακας 2.1) προβάλλει αναφορές στα άρθρα της για το απελευθερωτικό κίνημα 23% ενώ η εμπλοκή των εμπλεκομένων χωρών στην πρωτοσέλιδη αρθρογραφία για τα χρόνια 1957-1960 αγγίζει το υψηλό 70%. Η αποικιοκρατική κυβέρνηση είναι στο 4%, ενώ τα άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα είναι στο 3%.

ΠΙΝΑΚΑΣ: 2.1

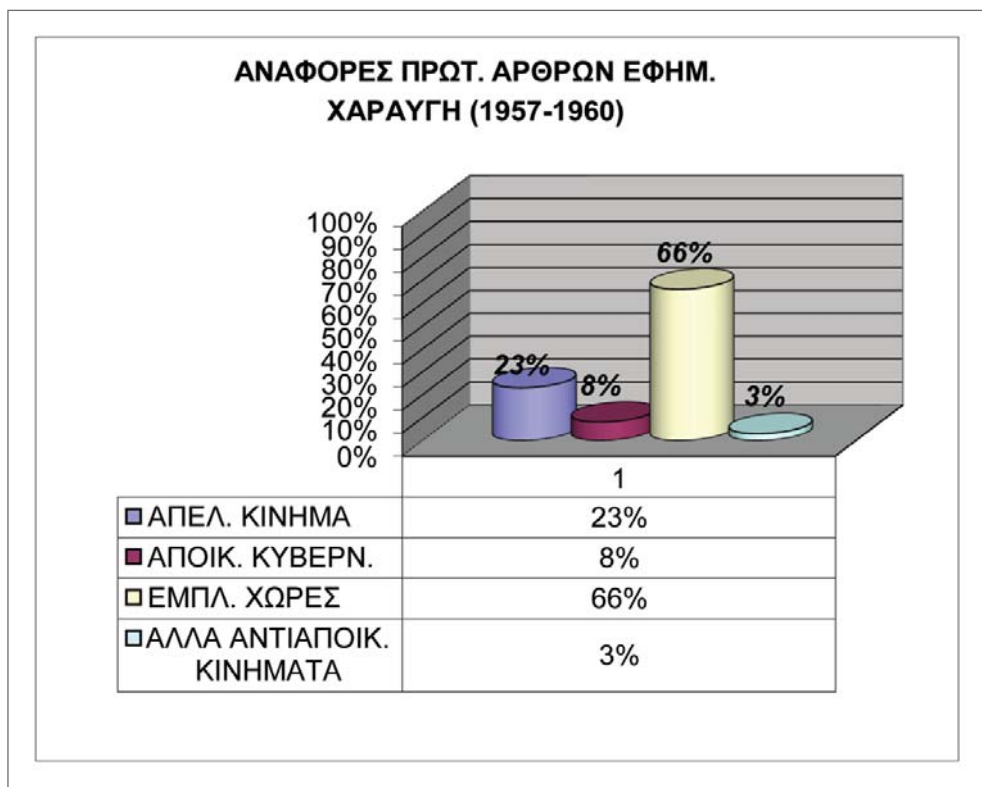

Όσον αφορά στην εφημερίδα *Χαραυγή*:

- Οι σημαντικότερες ειδήσεις τοποθετούνται στην πάνω πλευρά στο 88% (1957- 1960) από το 78% (1956).
- Οι ειδήσεις της εφημερίδας έχουν μεσαίο μέγεθος δημοσιεύματος 89% (1957- 1960) σε αντίθεση με μεγάλο μέγεθος έκτασης που ήταν στο 62% το 1956.
- Παρατηρούμε ότι οι ειδήσεις στη *Χαραυγή* περιλαμβάνουν γραφικούς πίνακες 69% (1957-1960) από 98% (1956).
- Την τετραετία (1957-1960) οι ανώνυμες πηγές αγγίζουν το 48%.

- Σημαντικός πρωταγωνιστής είναι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος με 33% (1957- 1960) από το 41% του 1956 και πιο κάτω ο Βρετανός Κυβερνήτης Σερ Χιου Φουτ με 11% (1957-1960) από το 39% που είχε ο αποχωρών Κυβερνήτης της Κύπρου Στρατάρχης Χάρντινγκ (1956). Επίσης ο Στρατηγός Γρίβας είναι πρωταγωνιστής στα πρωτοσέλιδα της *Χαραυγής* με 11%.
- Ως προς τον τύπο δημοσιεύματος 53% (1957-1960) από 56% (1956) είναι κύρια άρθρα και 34% (1957-1960) από 32% (1956) είναι ρεπορτάζ-έρευνα.
- Τα άρθρα είναι ανυπόγραφα 54% (1957-1960) και 42% ενυπόγραφα (1957- 1960).
- Και τέλος ως προς τις αναφορές καθημερινών άρθρων της εφημερίδας *Χαραυγή* για 1957-1960, οι εμπλεκόμενες χώρες που χειρίζονται την τύχη του νησιού είναι στο 66% και το απελευθερωτικό κίνημα είναι στο 23%, η αποικιοκρατική κυβέρνηση στην Κύπρο είναι στο 8% και τα άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα στο 3%. (Πίνακας 2.2)

ΠΙΝΑΚΑΣ: 2.2

Μια σύγκριση ανάμεσα στις τρεις εφημερίδες δείχνει ότι η *Ελευθερία* κυρίως και λιγότερο *Ο Φιλελεύθερος* ήταν εμφανέστερα υπέρ της απελευθέρωσης και ένωσης με την Ελλάδα σε σχέση με τη *Χαραυγή*. Στο σημείο αυτό ίσως αξίζει να σημειώσουμε την ουσία των θέσεων που πήραν η *Χαραυγή* και η *Ελευθερία* κατά τη συμφωνία της Ζυρίχης. Στο άρθρο της με τίτλο *Τα μεγάλα λόγια*, στις 7 Αυγούστου 1960, η *Χαραυγή*, αφού κατακεραυνώνει τον Πλουτή Σέρβα, “τους τροτσκιστές”, κ.ά., που παίρνουν έντονη θέση κατά της Ζυρίχης, διατυπώνει την άποψη πως «θάταν μη ρεαλιστική γραμμή να έθετε κάποιος το λαό μπροστά στο καθήκον της απόρριψης των συμφωνιών». Διαφαίνεται όμως ότι το επίπεδο στο οποίο τοποθετείται το πρόβλημα από τη *Χαραυγή* είναι πολύ διαφορετικό από τις άλλες εφημερίδες. Υποστηρίζεται ότι «η ολοκλήρωση της ανεξαρτησίας του λαού» θα προέλθει από την κατάργηση της Συνθήκης Εγγυήσεως και της Συνθήκης Συμμαχίας, όπως και από τη διάλυση των στρατιωτικών βάσεων της Βρετανίας. Υποστηρίζεται ότι ο αγώνας είναι δύσκολος γιατί αντίπαλοι μας είναι «η Κυβέρνηση Καραμανλή, η Κυβέρνηση της Τουρκίας, οι Αμερικάνοι, το ΝΑΤΟ και οι αντιδραστικοί Έλληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι».

Αξίζει επίσης να σημειωθεί η αντικειμενικότητα της εφημερίδας *Ελευθερία* αναφορικά με την παρουσίαση των ειδήσεων. Κανένας χαρακτηρισμός, καμιά προκατάληψη, κανένα στοιχείο, που να αποτελεί ένδειξη της στάσης που εκφραζόταν στα σχόλια. Σε ό,τι αφορά το νέο κράτος, η γενική σχεδόν άποψη θέλει να το θεωρεί αφετηρία και όχι σταθμό. Υποστηρίζεται ότι πρέπει να γίνει προσπάθεια να στερεωθεί η νέα οντότητα, όχι όμως για να παραμείνει όπως είναι, αλλά για να χρησιμοποιηθεί σαν μέσο για κάτι καλύτερο. Δεν παρείχαν όμως όλες οι εφημερίδες την ίδια κάλυψη, κι αυτό ενδεχομένως να σημαίνει ότι είχαν διαφορετική αντιμετώπιση ως προς τα κατακλυσμιαία συμβάντα και δρώμενα της εποχής. Ένα άλλο στοιχείο που εξετάστηκε είναι το ύφος των δημοσιευμάτων, ανάλογα με το έντυπο. Για παράδειγμα, μετά την εκδήλωση των στασιαστικών πράξεων που οδήγησαν στις συγκρούσεις εναντίον των αποικιοκρατών, δημιουργήθηκε η εντύπωση πως οι Έλληνοκύπριοι, με τη στήριξη της Εκκλησίας της Κύπρου, είχαν την εξουσία στα χέρια τους και μπορούσαν να οργανώσουν και να πραγματοποιήσουν τον αγώνα του 1955-59. Αυτό που εντυπωσιάζει είναι το ύφος στο οποίο γράφονται τα άρθρα αυτά. Δίνουν την εντύπωση πως πρόκειται για πανηγυρικές ομιλίες, καθώς υπερθετικά επίθετα κοσμούν το κείμενο. Ταυτόχρονα επιστρατεύονται σειρά λογικών επιχειρημάτων που “πέιθουν” τους αναγνώστες κάποιων εφημερίδων ότι η Ένωση αποτελεί τη μοναδική βιώσιμη και δυνατή λύση, την οποία υποστηρίζουν Έλληνες και ξένοι. Ωστόσο, παράλληλα καλλιεργούν την προκατάληψη, τον εθνικισμό, το ρατσισμό κ.λπ.

Ανάλογη επίδραση βλέπουμε και από την περιγραφή γεγονότων από τις ίδιες εφημερίδες που ερευνήσαμε ότι Τουρκία, Τουρκική μειονότητα, Αγγλία, ΗΠΑ,

ΟΗΕ, ΝΑΤΟ, είναι εναντίον του οράματος των Ελλήνων της Κύπρου για ένωση με την Ελλάδα γεγονός που προάγει από πλευράς τους τις πιο πάνω τάσεις για προκατάληψη, εθνικισμό, ρατσισμό κ.λπ. Αυτό όμως που αποτελεί τον άξονα της υπερβολής είναι ο μύθος της "παντοδυναμίας του λαού μας". Παρουσιάζεται στις εφημερίδες *Ελευθερία* και *Ο Φιλελεύθερος* να συντρίβει όλες τις μεγάλες δυνάμεις, Τούρκους, Άγγλους, Αμερικανούς, ΝΑΤΟ κ.λπ. Οι τελευταίοι, που ομολογουμένως είχαν σχέδια τα οποία θεωρούνται αντίθετα από τα συμφέροντα της Κύπρου, παρουσιάζονται διαρκώς να συνωμοτούν, να φτιάχνουν "σατανικά σχέδια", να προσβλέπουν στην καταστροφή της Κύπρου. Πάντα όμως συντρίβονται πάνω στη θέληση του λαού.

Ο μύθος αυτός παραβλέπει συστηματικά μερικές τραγικές πραγματικότητες που αποτελούν αγκάθι στην "κυριαρχία του λαού". Παραβλέπει την ουσία που περικλείεται στον εγκλωβισμό των Τουρκοκυπρίων, στον έλεγχο που ασκεί η Τουρκοκυπριακή ηγεσία πάνω σ' ένα μέρος του εδάφους της Δημοκρατίας και τις επιπτώσεις που αυτή η κατάσταση θα είχε μακροχρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αναστασιάδης, Γ. (1994) *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*. University Studio Press. Cohen, B. *The Press and Foreign Policy*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Becker, W.L. and Whitney, D.C. (1980) "Effects of Media Dependencies" στο *Communication Research*, Vol. 7 (1980), σ. 95-120.
- De Fleur, M. and Ball-Rocheach, S. *Theories of Mass Communication*, New York: Longman, 1989, 5th edition.
- Δεμερτζής Ν. & Αρμενάκης Α. (2000). Η Πολιτική Κουλτούρα και τα Μέσα Επικοινωνίας. Η περίπτωση των φοιτητών της Αθήνας στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 16, σελ. 34-71.
- Elleke Boehmer, (1995). *Colonial and Postcolonial Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- Φάνον, Φ. (1986) *The Wretched of the Earth*. Trans. Constance Farrigton. New York: Grove Press.
- Graber, D. (1984) *Mass Media and American Politics*, Washington, D.C.: Congressional Quarterly Press, 2nd edition.
- Graber, D., and Tuchman, G. (1978) *Making News: A Study in the Social Construction of Reality*, New York: Free Press.
- Habermas, J. (1991) *Αλλαγή δομής της δημοσιότητας*, Αθήνα: Νήσος.

- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Iyengar, S. and Kinder, D. (1987) *News that Matters: Television and American Opinion*, Chicago: University of Chicago Press.
- Κατσιαούνης, Ρολάνδος. (2000), *Η Διασκεπτική 1946 – 1948 – Με ανασκόπηση της περιόδου 1878 – 1945*, Λευκωσία.
- Klapper, J. (1961) *The Effects of Mass Communication*, New York: Free Press,
- Kress, G. and T. van Leeuwen, (1998). “Front Pages: (the Critical) Analysis of Newspaper Layout”, Bell, A. and Garrett, P. (eds) *Approaches to Media Discourse*, Oxford: Blackwell.
- Leela Gandhi, (1998). *Postcolonial Theory. A Critical Introduction*, NSW, Australia: Allen & Unwin.
- Lipmann, W. *Public Opinion*, 1922, New York: MacMillan (πρώτη έκδοση 1922) (Στα Ελληνικά Lipmann, W. Η Κοινή Γνώμη (μετάφραση: Γ. Καραγιάννης), Αθήνα: Κάλβος, 1988).
- Loomba, (1998). *Colonialism/ Postcolonialism*, London & New York: Routledge.
- Λούλος, Κ. (2004). *Σύγχρονη ιστορία και μέσα μαζικής επικοινωνίας*, σ. 425-435. Στο Ν.Θ. Χολέβας, Ε.Β. Μαρμαράς, Μ.Ν. Καραβασίλη (επιμ). Στο Βέλος του Χρόνου. Τιμητικός τόμος για τον ακαδημαϊκό Γ. Π. Λάββα. Αθήνα: ΕΠΙΕΕ Πανεπιστημίου Αθηνών/ University Studio Press.
- Λούλος, Κ. (2005) Ο Τύπος ως πηγή της σύγχρονης ιστορίας: εφημερίδες, επικαιρότητα και ιστορική έρευνα, *Ζητήματα Επικοινωνίας*, τχ. 2, σ. 56-65.
- McCombs, M. and Shaw, D. (1972) The Agenda Setting Function of Mass Media στο *Public Opinion*, Vol. 36, σ. 176-187.
- McCombs, M. and Shaw, D. (1977) *The Emergence of American Political Issues: The Agenda Setting Function of the Press*, St. Paul: West.
- McCombs, M., Weaver, D. and Edelman (1996) *Τα ΜΜΕ και η Κοινή Γνώμη*, (μετάφραση: Γ. Κοβαλένκο) Αθήνα: Καστανιώτης, 1996.
- McLeod, J. M. and Becker, L. (1981) “The Uses and Gratifications Approach to Political Communication Research” στο Nimmo, D. and Sanders, K.R. (eds) *Handbook of Political Communication*, London: Sage.
- McQuail, D. (2005) *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Mills, C.W. (1985) *Η Κοινωνιολογική Φαντασία*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (2004) Πολιτική και ΜΜΕ, Αθήνα: Καστανιώτης.

- Paletz, D.L. and Entman, R. M. (1981) *Media, Power, Politics*, New York: Free Press.
- Robert Young (2001) *Post-colonialism: An Historical Introduction*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Said E. (1996), *Οριενταλισμός*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Σοφοκλέους, Α.(2003) Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου Τόμος Γ, 1900- 1914, Μέρος Α΄ Intercollege Press.
- Σοφοκλέους, Ανδρέας. (2011) Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου Τόμος Ε, 1945-1960, Μέρος Α΄ Intercollege Press.
- Σπανός, Γιάννης. (1996), ΕΟΚΑ: Έτσι πολεμούν οι Έλληνες, Λευκωσία, σελ. 21.
- Wanta, W. and Foote, J. (1994) The President-News Media Relationship: A Time Series Analysis of Agenda-Setting στο *Journal of Broadcasting and the Electronic Media*, No. 4, σ. 437-448.
- Χρυσάνθου Χρύσανθος (2008) Η γένεση και η ανάπτυξη του Τύπου επί Αποικιοκρατίας (1878-1959).
- Ζιούτος, G. (1995) *Εισαγωγή στην επιστήμη του Τύπου*, University Studio Press.

Φωτογραφικά στιγμιότυπα από το Συμπόσιο

